

٢٣٠ نمبر ٢٣٠

شاهنامي وارا شاه

قديم ايران جي تاريخ

لکندڙ

مرزا قليچ بيگ

قيمت ۱۰۴۰

۱۹۲۶ع

بلوٽسڪي پريس، بندو آشرم،
حيدرآباد سنڌ.

مذہبی

فردوسیء جو شاهنامو مشهور آهي، جنهن ۾ قديم ايران جي بادشاهن جو احوال ڏنل آهي ۽ منجهس عجيب غريب ڳالهيون آهن، جنهن ۾ گهڻيون خيالي ۽ شاعراڻي ڊول جون آهن. انهي قديم تاريخ بابت پيا به ڪتاب نشر ڪيل آهن، جن تان هن ڪتاب جو مضمون ورتل آهي، جنهن ۾ ڪتاب روضه الصفا، جنهن ۾ پڇاڙيءَ تائين احوال ڏنل آهي ۽ ڪتاب تاريخ معجم، جنهن ۾ فقط نوشيروان تائين احوال ڏنل آهي. ٻوئين بادشاهه ۽ عربن جي فتوح جو مفصل احوال ڏنو ويو آهي. انهي تاريخ بابت يوناني ۽ انگريزي ڪتابن ۾ جيڪو احوال ڏنل آهي سو ٿورو گهڻو ٻي طرح جو آهي پر هي ڪتاب فارسي ڪتابن تي ٻڌل آهي. شروع ۾ پيغمبرن جو مختصر احوال ڏنل آهي، جو گهڻن تاريخن ۾ ايران جي بادشاهن مان ڪي پيغمبر شمار ڪيل آهن، ته پلي خبر پوي ته ڪهڙن بادشاهن جي زماني ۾ ڪهڙا پيغمبر هئا. پڇاڙيءَ ۾ شاهنشاھي تان بادشاهن جي ياداشت ۽ انهنجي بادشاهيءَ جو عرصو ڏنو ويو آهي ۽ انهنجي بادشاهي حضرت عيسيٰ کان ڪيترا وره اڳي يا پوءِ مٿي سوهر ڏيکاريو ويو آهي. مطلب ته هن ڪتاب ۾ قديم ايران جي تاريخ شروع کان وٺي عربن جي فتوح تائين ڏني وئي آهي. رستم بهاولان جو احوال مون اڳتي ڌار لکيو آهي.

قليدچ بيگ

{ حيدرآباد سنڌ
فيبروري ۱۹۲۵ع

شاهنامي وارا شاه يا قد یر ايران جي تاريخ

د ڀڄاچو.

پاڪ ڪتابن موجب سڀ آدمي حضرت آدم
۽ بي بي حوا جو اولاد آهن ۽ حضرت آدم کي انسان
ذات جو ڏاڏو ڄاڻن ٿا ۽ خدا جو پهريون نمي شمار ڪن
ٿا ۽ کيس صفي اللہ جي لقب سان سڏين ٿا. سغديس
عمر هڪ هزار سال لکن ٿا. کيس ويهه پٽ ۽ ويهه ڌيون
جايون. موط مھل هنجو سڀ اولاد، پوڏا پڙ پوڏا، پڙئي
چاليهه هزار هئا. سغديس پهريان پر پٽ قابيل ۽ هابيل هئا،
جن مان هابيل صالح هو ۽ قابيل طالع ۽ انهنجي ۽ انهنجي
اولاد جي اطير ناسازي رهي ۽ تنهنڪري زمين تي هڪ
هئي کان پري وڃي رهيا. موط کان پوءِ سغديس
جانشين شيث ٿيو، جنهن کي هن پنهنجو وڏي عهد ڪيو
هو. شيث کان پوءِ سغديس پٽ ائوش، پوءِ تنهنجو
پٽ قينان، پوءِ انهي جو پٽ مهلائيل، پوءِ

انهي جو پٽ **برد** جا نشين ٿيندا آيا. انهن کان پوءِ **حضرت ادریس** آدم جي اولاد مان پيغمبر ٿيو، جو حضرت آدم جي وفات کان ۲۰۰ ورهه پوءِ پيدا ٿيو ۽ **حضرت نوح** نبي ٿيو، جنهن جي ڏينهن ۾ پاڻيءَ جو طوفان آيو ۽ ساري خلق ٻڏي وئي. انهي ڪري نوح کي آدم ڏاڏي چوندا آهن. حضرت نوح کي يارهن پٽ هئا، جي جدا جدا ڀائرن ۾ وڃي رهيا هئا ۽ جدا جدا شهر ۽ ملڪ ٻڌائون، جي: **سند**، **نالن** جي پٺيان **سڌ**، **چين**، **ترڪ**، **خان**، **روس**، **صقلاب** وغيره. ڪن تاريخن ۾ لکيل آهي ته طوفان کان پوءِ حضرت نوح جا فقط ٽي پٽ بچيا، جنکي هن جدا جدا ملڪ وراهي ڏنا، هن طرح ته وڏي پٽ **سام** کي **شام** ۽ **عراق** ۽ **فارس** ۽ **خراسان** ۽ **جزيره** ڏنائين ۽ ٻئي پٽ **حام** کي **مغرب** ۽ **حبش** ۽ **زنجبار** ۽ **هند** ۽ **سند** ۽ **سودان** ڏنائين ۽ ٽئين پٽ **يافت** کي **چين** ۽ **صقلاب** ۽ **ترڪستان** ڏنائين. تنهن ڪري انهن ملڪن جا ماڻهو انهن جي اولاد مان سمجهن ٿا. گهرجن. انهن جي اولاد مان **حضرت هود** ۽ **حضرت صالح** نبي ٿيا. حضرت نوح کان پهرين سؤ ورهه پوءِ **حضرت ابراهيم خليل** وڏو نبي ٿيو. حضرت ابراهيم کي ٻه پٽ هئا. **هڪڙو اسماعيل** ۽ ٻيو **اسحاق**، جي مخالفت جي ڪري ڌار رهيا هئا. انهي وجهه حضرت هود

پينځمېر بر ٿيو. حضرت اسماعيل ۽ اسحاق کان
 پوءِ اسحاق جو پټ حضرت يعقوب پينځمېر
 ٿيو، جنهنکي اسرائيل جو نالو مليل آهي ۽ بني اسرائيل
 انهيءَ جو اولاد آهن. حضرت يعقوب کي ٻارهن پٽ هئا،
 جن مان حضرت يوسف نبي هو، جو مصر ۾ فرعون جو
 وزير ٿيو. انهيءَ جي اولاد مان وري حضرت ايوب
 پينځمېر ٿيو. پوءِ حضرت شعيب، پوءِ حضرت موسيٰ
 ۽ هارون ۽ پوءِ حضرت يوشع بن نون ۽ پوءِ
 حضرت الياس ۽ پوءِ حضرت اليسع ۽ پوءِ حضرت
 اشموئيل، پوءِ حضرت داؤد ۽ پوءِ حضرت سليمان
 ۽ پوءِ حضرت يونس ابن مٽي، پوءِ حضرت زڪريا ۽
 يحييٰ، پوءِ حضرت عيسيٰ بن مريم، پوءِ حضرت
 جرجيس ۽ پوءِ حضرت محمد صلعم.

(۱) پيشدادی خاندان جا بادشاه .

گيو مرث.

تاريخ نويسن جو چوڻ آهي ته پهرين پهرين جيڪا بادشاهي قائم ٿي، سا ايران ۾ پيشدادی خاندان جي ٿي يعني قاعدي جوڙڻ وارا بادشاهه، ۽ انهن جو به پهريون بادشاهه ڪيو مرث هو. جنهنڪي ماڻهن پسند ڪري ظلم زبردستي بند ڪرڻ ۽ مڪرائي جي بندوبست ڪرڻ لاءِ مقرر ڪيو. ڪيو مرث سرياني ٻوليءَ جو لفظ آهي، جنهن جي معنيٰ آهي جيئرو ڳالهائيندڙ. ڪن جو چوڻ آهي ته اهو همدجو نالو نه هو، پر بادشاهه ٿيڻ وقت اهو هڪي لقب ڏنو ويو ۽ سندس نالو هو اسپر ۽ سلم بن نوح جي اولاد مان هو، جنهنڪي عرب عالم سڏيندا آهن. ڪن جو چوڻ آهي ته يافث بن نوح جي اولاد مان هو. هجوسي چون ٿا ته ڪيو مرث خود حضرت آدم آهي، جنهنڪي هو گيل شاهه به سڏيندا آهن، يعني مٿيءَ جو بادشاهه، ڇاڪاڻ ته هو مٿيءَ مان بڻايو ويو

هو ۽ زمين جو پهريون نبي ۽ بادشاه ٿيو. ڪنهن به صورت ۾ ڪيو مرث پهريون شخص هو، جنهن بادشاهي هلائي ۽ عدل ۽ انصاف جو پايو وڌو ۽ لشڪر ۽ مشير رکيا ۽ ماڪن جو سير ۽ سفر ڪيو. هنکي هڪڙو پٽ **سيامڪ** نالي هو، جو دنيا ترڪ ڪري دماوند جبل ۾ اڪيلو رهندو هو ۽ خدا جي پرستش ڪندو هو. هڪڙي پيري ڪيو مرث پٽ جي ڏسڻ لاءِ ويو، پر هٿ نٿي آيس. هڪڙي هنڌ چپ جو آواز ٻڌي اوڏي ويو. وڃي ڏسي ته مٿس قتل ٿيو پيو آهي. انهي وقت کان وٺي چپ کي اڀاڳو پکي سمجهڻ لڳا. ڪيو مرث پٽ کي هڪڙي ڪوه يا غار ۾ دفن ڪري مٿس باهه ٻاري ڇڏيائين ته مٿان جانور کوٽي ڪڍيس. انهي وقت کان وٺي مڇوسين يعني آتش پرستن ۾ اها رسم پئجي وئي، جا اڃا هلي اچي. انهي کان پوءِ ڪيو مرث ڳولام رهيو ته جن هنڌجي پٽ کي ماريو آهي، تن کان وٺي. آخر انهي جبل ۾ رهندڙ ڪي ڏيو يا راڪاس ڏٺائين، جن سان وڙهي گهٽن کي ناس ڪيائين ۽ اتي شهر اڏائي ماڻهو وهاريائين. انهيڪي طبرستان جوڻ لڳا. وري اُڀرندي ڏي وڃي بلخ جو شهر ٻڌائين ۽ اتي ڏاڍيون خوشيون ۽ مجلسون ڪيائين. هڪڙو پاڻو به هوس، سو به پاٽسان ڪري جيڪي جهنگلي قومون هيون ۽ جنکي تڏهن ڏيو سڏيندا هئا، تن سان جنگيون

ڪري خلق ٿان انهنجو آزار لائين. دماوند ۽ باخ
 کان سواءِ اصطخر جو شهر به ٻڌائين ۽ ڪن تاريخن ۾
 آهي ته اردبيل ۽ فلسطين ۽ بابل ۽ قومن ۽ مڪران ۽
 جرجان ۽ حمص ۽ سجستان به ڪيو مرث جا ٻڌل آهن.
 ڪن جو چوڻ آهي ته سيامڪ ڪيو مرث جو پٽ نه
 هو، پر پوٽو هو، جنهنڪي هن پالي وڏو ڪيو ۽ حڪومت
 جي تعليم ڏني جنهنجي جاءِ تي وهاريائين ۽ پاڻ وڃي
 گوشه نشين ٿيو ۽ اميرن ۽ مشيرن کي هنجي سفارش
 ڪري ڇڏيائين. انهي طرح سيامڪ بادشاهي ٻئي
 هلائي ۽ بهادريءَ سان ديون کي شڪستون ڏيندو رهيو.
 پر هڪڙيءَ جنگ ۾ زخم رسي، جنهنڪري بستر نشين
 ٿي پيو. ڪيو مرث جبل مان انهيڪي ڏسڻ آيو. سغدس
 ڏسندي سيامڪ مري ويو، جنهنلاءِ ڪيو مرث ڏاڍو
 ڏک ۽ ارمان ڪيو. پر سگهوئي سيامڪ جي گهر پٽ
 ڄائو، جنهنڪي ڏسي ڪيو مرث خوش ٿيو ۽ انهيءَ نالو هوشنگ
 رکيائين ۽ انهيءَ جي پرورش ۽ تعليم جو پورو بندوبست
 رکي سيامڪ جي ڌاڻن جي پٺيان پيو. آخر انهنڪي
 هٿ ڪري ماري ساڙي ڇڏيائين. جڏهن هوشنگ
 پانجي وڏو جوان ٿيو، تڏهن انهيڪي تخت تي وهاري
 ڪيو مرث وري به وڃي جبل ۾ گوشه نشين ٿي رهڻ
 لڳو، جيسين ڪه حياتي پوري ٿيس. هنجي عمر هزار

ورهر چوڻ ۾ ٿي اچي ۽ جاليهه ورهر بادشاهي ڪيائين .
چونڌا تر ڪيڙن اُڻڻ ۽ گهوڙن تي زين ۽ لغام سان
سواري ڪرڻ جي رسم هندجي ڏينهن ۾ پئي .

هوشنگ .

هوشنگ کي عرب هوشنج چوندا آهن . ڪنجو
چوڻ آهي تر جيئن ڪيومرث خود آدم آهي، تيئن هوشنگ
کي مهلائيل ٿا چاڻن ۽ ٻڌس کي ڦيڻان، جي نالا مٿي
ديماچي ۾ ڏنل آهن. هوشنگ لفظ جي معنيٰ هوش وارو
آهي ۽ حقيقت ڪري هو وڏي هوش ۽ حڪمت وارو
شخص هو . هن حڪمت عملي ۽ باهت هڪڙو ڪتاب
تصنيف ڪيو، جو چارڊان خرد جي نالي سان مشهور آهي.
اهو اصل سرياني ٻوليءَ ۾ هو، جو هارون الرشيد جي وزير
فضل بن سهل عربيءَ ۾ ترجمو ڪيو . عجم جا ماڻهو هوشنگ
کي نمين مان شمار ڪندا آهن ۽ هنکي عدل ۽ انصاف
جو صاحب چاڻندا آهن، جنهنجي بادشاهيءَ ۾ رعيت
گهڻو آرام ورتو. هنکي **طهمورث** نالي پٽ هو، جو سغدس
ولي عهد هو. انهي کي خاص طرح تعليم ڏنائين ۽ جيڪي
نصيحتون هنکي ڏنائين، سي مشهور آهن. انهن مان ڪي
ماختصر طرح هتي ڏجن ٿيون :- ڪو به حڪم حاجت
۽ دابل ۽ پوري ويچار ۽ صلاح مصاحبت کان سواءِ جاري
نه ڪجي . مطلبي ۽ شرس وارن ماڻهن جي صلاح جي

خبرداري ڪرڻ گهرجي. ظالمن ۽ فسادين ۽ رهنرن
 ۽ شريرن کي مغلوب رکڻ گهرجي. دشمنن جي حرڪتن
 کان آفيل نرهجي ۽ نه انهنجي دوستيءَ تي اعتبار رکجي.
 نيڪ ۽ بيگناهه ماڻهن جي سنڀال ڪرڻ ۽ انهن کي تڪليف
 کان بچائڻ ضرور آهي. خرچ يا بخشش ڪرڻ ۾
 اعتدال جو درجو نظر ۾ رکجي، حد کان پاهر نه وڃجي،
 يعني نه بخل ڪجي نه اسراف. ڪهڙي به
 قسم جي ماڻهوءَ ۾ حقارت جي نظر سان نه
 ڏسجي. عدل ۽ انصاف جي عادت ڪجي. مال
 ميٽڙ جو شوق نه رکجي. دشمن تي غالب ٿاڃي ته
 انهن کي معاف ڪجي ۽ انهن سان صالح ڪجي. جڏهن
 هوشنگ ڏٺو ته ظهيمورث هائي قابل ٿيو آهي، تڏهن هن کي
 تخت تي وهاري ۽ اميرن کي ڀارت ڪري ٻارڻ
 ڪيو ته وانگي وڃي جبل ۾ گوشه نشين ٿي رهڻ ۽
 خدا جي عبادت ڪرڻ لڳو. اتي ديون هنجي مٿان
 هڪڙي وڏي چپ ڪيرائي وڌي ۽ هو اندر ڌار ۾
 دٻجي مري ويو. جڏهن ظهيمورث کي اها خبر پئي،
 تڏهن ڏاڍو افسوس ڪيائين. جنهن هنڌ هو واقعو ٿيو هو،
 اتي هڪڙو شهر ٻڌائين، جنهن جو نالو تانگ رکيائين،
 يعني ڪڙو، جو پوءِ استعمال ۾ لانج جوڙ ۾ آيو. هوشنگ
 کي ايران جي نالي سان به سڏيندا آهن، اگرچہ سڀني

چون ٿا ته ايران کي ايرج جي پٺيان نالو مليو. هوشنگ جي ڏينهن ۾ کاڌين مان لوهر ڪڍيو ويو ۽ انهن مان هٿيار ۽ اوزار ٺهڻ لڳا ۽ جانورن جون کاڌون لاهي رڱي پوسٽمينون ڪري ڍڪڻ لڳا ۽ ڪنهن کي تعليم ڏئي شڪار جي ڪم ۾ آڻڻ لڳا ۽ کاڌين مان سون ۽ رڻ به ڪڍيائون ۽ وطن جي ڇاننگ به شروع ٿي. ۽ ڄڻ ندي کوٽي جاري ڪيائون ۽ سوس ۽ ڪوفه ۽ بابل جا شهر ٻڌا ويا. هوشنگ جي بادشاهي چاليهه ورهه هلي. حضرت ادريس عليه السلام پيغمبر هنجي زماني ۾ هو.

طهورت ڏيو بند.

طهورت ڏيون سان وڙهيو ۽ انهن کي قيد ڪيائين، تنهنڪري هڪڙي ڏيو بند جو لقب مليو. هو ڏاهپ ۽ بهادري ۽ عدل ۽ انصاف ۽ ٻين گٽن جي ڪري مشهور آهي. هنجي ڏينهن ۾ ملڪ ۾ ساخت ڏڪار پيو ۽ ماڻهن کي کاڌي جي لاءِ ان موجود نه هو، تنهنڪري طهورت حڪم ڪيو ته ماڻهو هڪ وقتي ماني کاڌين يعني رات جي ۽ پھرين واري ماني ٻين شين کي ڏين. انهي طرح ڏينهن جي روزي رکڻ جي رسم شروع ٿي. اها به هنجي عدل ۽ انصاف جي ڳالهه شمار ۾ ايندي آهي. شروعات ۾ جيڪي ٻري ٻري جا فساد ۽ شرير ۽ جهنگلي ماڻهو مٿل جي انهي وقت جي اسطلاح موجب ڏيو بند يا مٿل

تفکي جڏهن معلوم ٿيو ته طههورت نڀڏي عمر جو شاهزادو
 آهي ۽ ماڪ سڄدس پڙ و وزير ٿو هلائي، جو تمام ضعيف
 ۽ جلد مرن وارو آهي؛ تڏهن هو منصوبا ڪرڻ ۽ فساد اڏارڻ
 لڳا. حقيقت ڪري ڪيوهرت پهرين شڪار گهڻو
 ڪندو هو ۽ عيش عشرت ۽ شراب نوشي ۽ هر مشغول رهندو
 هو. هر جڏهن خبر پيس ته دشمن فساد شروع ڪيو آهي،
 تڏهن پڏي وزير سان صلاح ڪري لشڪر تيار ڪري
 جنگ ڪرڻ لاءِ نڪتو. ٽي سؤ هاڻي ساڻ ڪيائين ۽
 دشمن کي شڪستون ڏئي خراب ڪيائين ۽ پوءِ
 پنهنجي ساري ماڪ هر گشت ڪيائين. ٽيهر وره
 بادشاهي ڪري وفات ڪيائين ۽ مرن کان اڳي
 پنهنجي پٽ ۽ ولي عهد **جمشيد** کي وصيتون ۽ نصيحتون
 ڪري تخت تي وهاريائين. طههورت جي راڄ هر
 طبرستان، آميل، قعزن، انجهان، مرائن، عراق عرب
 ۽ ٻيا ڪي شهر پڌا ويا. تاريخه هر لکيل آهي ته طههورت
 پنهنجي جنگين هر هڪ هزار چار سؤ اسي ديو ماري ۽ گهڻا
 بند ڪيائين، جنهن ڪري ديو بند جو خطاب ميس.
 عمران سؤ وره هيس ۽ بلخ هر دفن ڪيو ويو.
جمشيد.

ڪي لکن ٿا ته اصل نالو جم آهي ۽ شيد لقب
 آهي، جنهنجي معنيٰ آهي سچو يا وڏو ٿارو. ڪي

جهمشيد کي سام بن نوح جو پوٽو ٿا ڄاڻن؛ ڪي انهي کي
 طهمورث جو پٽ يا پائٽيو به ٿا چون. مطلب ته هو عدل ۽
 انصاف ۽ بهادريءَ سان بادشاهي ڪرڻ لڳو ۽ ساڳئي
 وقت هر عبادت به گهڻي ڪندو هو، جنهن ڪري سندس
 دعا قبول ٿيندي هئي. خدا کان دعا گهرائين ته سندس
 ملڪ ۽ رعيت ۾ مرض ۽ موت نه ٿئي يا تمام گهٽ ٿئي.
 انهيءَ دعا جو اهو اثر ٿيو ته ٽي سؤ ورهه برابر ڪو به
 ماڻهو نه مئو. هنجي ڄڻ ڪمن ڪري هنجي بادشاهي
 ساري عالم تي پکڙي وئي، بلڪه چوڻ ۾ ٿو اچي ته جن
 ۽ پرين ۽ حيوانن تي به انجو حڪم هلڻ لڳو، جيئن
 حضرت سليمان جي نالي جو ندا آهن ۽ گهڻن کي انهي
 ڪري اهو به گمان آهي ته جهمشيد سليمان هو. پراڻا
 ڳالھ غلط آهي ڇا لاءِ جو حضرت سليمان پڇاڙيءَ ٿاين
 نبي رهيو ۽ جهمشيد پڇاڙيءَ ۾ ڪافر ٿيڻ لڳو ۽ پنهنجي
 حڪم ۽ بادشاهيءَ تي مغرور ٿي فرعون وانگي خدا تي
 جو دم هڻڻ لڳو ۽ ماڻهن کي پنهنجي پرستش ڪرڻ لاءِ
 زور ڪرڻ لڳو، جيڪو نه ڪندو هو، تنهن کي مارائي
 ڇڏيندو هو. پهرين هنجي گاديءَ جو هنڌ سجستان ۾
 هو، پوءِ فارس ۾ ڪيائين، جتي هاڻي شيراز آهي. اتي
 بهار جي شروعات ۾ وڏو جشن ڪيائين، جنهن کي نوروز
 سڏيائين ۽ جهمشيد نوروز جي رسم اڃا تائين ايران ۾

هلي اچي . حڪيم فيشا غورث يوناني به جهشيد جي
 زماني ۾ هو ۽ وٽس ملازم هو، جنهن موسيقيءَ جو علم ڪيو
 ۽ راڳ ۽ ساز شروع ٿيا. جهشيد ماڻهن کي وراهي چار قسم
 يا فرقا ڪيا. هڪڙا عالم يا لکپڙ ڪرڻ وارا، ٻيا لشڪري
 يا جنگ ڪرڻ وارا، ٽيان بوڪ راهه ڪرڻ وارا ۽ چوٿان
 ڪاسبِي يا هند ۽ ڌنڌي ڪرڻ وارا. انهي طرح ملڪ
 جو انتظام تمام چڱو هارڻ لڳو. پر جڏهن هند جي مغز ۾
 شيطاني هٿ پوڻ لڳو ۽ پاڻ کي خدا سمجهڻ لڳو ۽ پرستش
 ڪرائڻ لڳو ۽ جن عقل وارن سندس ڳالهه نٿي سمجهي
 تن کي مارائڻ لڳو، تڏهن ملڪ ۾ فساد شروع ٿيا ۽ انهن
 منصوبو ڪري جهشيد جي پائنتي **ضحاڪ** کي هندي جاءِ
 تي بادشاهه ڪرڻ جي رٿ ڪئي. اهو ضحاڪ عاد
 جي قوم ۾ عرب منجهه رهندو هو، جنهن ڪري کيس تازي
 سڏيندا هئا. اهو وڏي لشڪر سان ڪاهي جهشيد تي
 آيو. هندجو زور ڏسي ۽ رعيت کي پنهنجي برخلاف
 ڏسي جهشيد شهر ڇڏي پڇي ويو ۽ سجستان ۾ جمان
 جي غارن ۾ گذارڻ لڳو. اتي جي جايلو ماڻهن جي
 ڪنهن زال سان شادي ڪيائين، جنهن مان اولاد به ٿيس،
 جمان هڪڙو ڪرشناسف يا گرشاسپ آهي ۽ رستم
 انهيءَ جي اولاد مان ٿيو. مطلب ته اتي جبل ۾ گذاري
 هو آخر مري ويو. ڪن جو چوڻ آهي ته هڪڙي پوري

وڻ ۾ لڪو نينو هو ته نه حڪاڪ جي ماڻهن اچي انهي وڻ کي ڪرت سان چيريو ۽ انهي ۾ چيرجي مري ويو. جمشيد جي عمر هزار ورهه ٿا لکن ۽ بادشاهي ست سؤ ورهه ڪيائين ۽ ڪي ٿا چون ته ست سؤ ورهه عمر هيس ۽ ٽي سال بادشاهي ڪيائين. حضرت هودنبي ههڙجي وقت ۾ داد جي قوم لاء پيدا ٿيو. جمشيد جي ڏينهن ۾ درزڪو هدر ۽ سڙڪن ٺهرا ٿا ۽ ڪوهن ڪٽائڻ جو ڪم شروع ٿيو.

ضحاڪ قازي.

مٿي چيو ويو ته ضحاڪ جمشيد جو ڀائٽيو هو، پر ڪهڙو لکڻ آهي ته ههڙو ڀاڻيڙو هو. جمشيد جي هڪڙيء پٺڻ جي شادي عرب جي هڪڙي بادشاه سان ٿي هئي، ۽ ضحاڪ عربي لفظ آهي، جنهنجي معنيٰ آهي ڪلهڙ، پر عجم يا ايران وارا انهيڪي بيورا سب سڏيندا آهن يعني هزار گهوڙن وارو يا ده آگ، جو هن وقت ڏهه هزار گهوڙا رهندا هئا. ڪي دري چون ٿا ده آگ انهيڪري چوندا هئس، جو منجهس ڏهه عيب هوندا هئا، جو قديم پارسي ۾ آگ جون عيب ڪي. ۽ ده آگ مان عربن ضحاڪ نالو بنايو. ضحاڪ جي پيءُ جو نالو علوان هو، جنهنڪي عجم وارا مرداس ٿا چون. لکيل آهي ته هو ننڍي هوندي هاروت ۽ ماروت جو شاگرد هو ۽

جادو سکيو هو ۽ ٻئي جي منع ڪرڻ تي به نه رهيو ۽ پٽس،
جو پنهنجي پاسي جو بادشاهه هو، تنهنڪري ماري پاڻ اُتي
جو بادشاہ ٿيو. انهيڪري صحاڪ ظالم ۽ بي ديو ۽
شوخی طبيعت جو ماڻهو هو. جهڙو عرب ۾ رهندو هو
اهڙو هاڻي جمشيد کان پوءِ عجم ۾ به رهڻ لڳو، جنهن
ڪري ماڻهو سگهوئي پشيمان ٿيا ۽ کانئس بيزار ٿيڻ
لڳا. ست سؤ ورهه انهي ظلم سان بادشاہي ڪيائين.
پوءِ اچي هڪڙو مرض ٿيس، جنهن ۾ سندس پنهنجي ڪلهن
تي پهاڙي جهڙا ٻه زخم ٿيس. ماڻهنجو اهو ويساهه هو ته
شيطان سندس ڪلهن تي چمي ڏني، جنهنڪري اُتي
ٻه ناگ پيدا ٿيس، جي کيس پياچڪ هڻندا هئا ۽ ماس
يا ميڇالو کائيندا هئا، جنهنڪري هن اصلاح ڪئي
ته هر روز هڪڙو ماڻهو ڪهي انهيءَ گوشت انهيڪري
ڪارا ٿيڻ يا طبيعت جي جوڻ تي ماڻهو جو ماس يا فقط
ميڇالو انهن ڦٽن ۾ وجهندو رهجي. انهن ڪرڻ سان
هنڪري آرام آيو ٿي، تنهنڪري اهڙو بندوبست ڪيو ويو
۽ حڪم جاري ڪيو ويو ته هر روز مقرر ڪيل عملدار يا
خانسامان کي ٻه ماڻهو ملن، جنکي ماري هو ٻه مغز ڪڍي
ٻهچائي. جڏهن ماڻهن جون دانهون خانسامان پڌيون،
تڏهن انهيڪري به قياس اچڻ لڳو ۽ هو لڪ چوري ڇڏي ۽
گهڻن جا ميڇالا ڪڍائي اهي ڏيندو هو ۽ ماڻهنڪي لڪائي

پڇاڻي ڪيڏو هون جي ماڻڪ ڇڏي پڇي ويٺا هئا. ه سؤ ورهه هنجو اهو حال رهيو. انهي وچ ۾ ماڻهو صبحاڪ جي ظلم کان ڏاڍا تنگ ٿيا. انهي وقت ڌاري هڪڙي رات صبحاڪ خواب ۾ ڏٺو ته ٽي چٽا اندر محلات ۾ گهڙي کيس مارڻ آيا آهن، انهن مان هڪڙي سندس مٿي ۾ گرز هڻي ڪيرا يو آهي ۽ ٻي سندس ٻنن مان ڪل جو ٻٽو ڪڍي انهن سان سندس هٿ ٻڌا آهن ۽ ٻيءَ رسو ڳچيءَ ۾ وجهي دماوند جبل ڏي وٺي وڃي ڇوڙايو اٿن. اهو خواب ڏسي صبحاڪ ڏانهن ڪري اٿيو ۽ نجومي گهرائي انهن کان تعبير پڇيائين. هنن چيس ته جڏهن به جي اولاد مان ڪو ٻار ڄائو آهي، جو کيس ماري کانس بادشاهي وٺندو. انهي ڪري صبحاڪ پڇا ڪرڻ لڳو. آخر هڪڙي ڳوٺ ۾ جڏهن به جي اولاد مان هڪڙي شخص آبتين نالي جي زال **فراڻڪ** نالي ٿڌائون، جنهنڪي هڪڙو ڪير پياڪ ٻار هو، جنهنجو نالو **فريدون** هو. انهي رپڇاري جي گهر تي صبحاڪ جي ڪاهه ٿي ۽ انهيڪي مارڻ گهرائين ته تان وڌو ٿئي ۽ کيس ماري. ڇوڙي طرح مصر جي فرعون حضرت موسيٰ کي نڀي هوندي هاراڻا ٿي گهريو، جنهنڪري اٽلس درياهه اوڙهي ڇڏيس، تهڙي طرح فراڻڪ به صبحاڪ جي اڇڻ جو ٻڌي ڏپ کان ٻار ڪڍي شهر ڇڏي پڇي وڃي ڪنهن جبل ۾ اڪي. صبحاڪ انهن

جي گهر آيو ۽ فريدون کي نه ڏسي ڪاوڙ مان پٽس کي
 مارائي ڇڏيائين. فرامڪ ٻار کنيو رلندي وئي.
 هڪڙو شخص جهنگ ۾ ڏٺائين، جنهن ڳاڙو مال هئي چار يو.
 انهي کي عرض ڪيائين ته ٻار کي کير پياري ۽ رهڻ
 لاءِ جاءِ ڏئي. هن ٻار وٺي پنهنجي حوالي ڪيو ۽ انهي
 کي ٻارڻ لڳو ۽ ماڻس به انهي جي سنڀال هئي ڪندي هئي.
 ڪن ورهن کان پوءِ جڏهن صحاڪ جو ظلم تمام گهڻو
 ٿيو، تڏهن ماڻهو فساد ڪرڻ لڳا. اصفهان جي شهر ۾
 هڪڙو لوهار گاوه نالي هو، جنهن جا ٻه ٻه ارا پٽ صحاڪ
 جي حڪم سان ماري ويا هئا، تنهن فساد ڪرڻ جو ارادو
 ڪيو. پنهنجو دڪان بند ڪري، ڄم جو ٿڪر،
 جيڪو اوهار ٻاهر وٽ ويهي ڪم ڪرڻ وقت اڳيان چيلو
 کي ٻڌندا آهن، سو هڪڙي لٽ ۾ پيرق وانگي
 ٻڌي، اهو جهنڊو ڪري ڪاهي تي رکيائين ۽
 صحاڪ جي ظلم جون فريادون ڪندو ماڻهو گڏ ڪندو
 هليو هليو. سندن جوڌاري ماڻهو گڏ ٿيندا ويا. ايترا
 اچي گڏ ٿيا، جو بادشاهه جي داروغي کي وڃي ماريائون،
 خزانو پڇي مال ڪڍيائون ۽ شهر ورڻائون. صحاڪ جيڪو
 لشڪر ساڻن وڙهڻ لاءِ ٿي موڪليو، سو شڪست کائي وڃي
 ويو. انهي طرح فتحون ڪندو تمام گهڻي لشڪر سان
 گاهه لوهار صحاڪ تي ڪاهي آيو، هو تڏهن طبرستان ۾

منزل انداز هو. گاوه سان جي امير مددگار هئا، تن جي مرعي هئي ته صحاڪن کي ماري خود گاوه کي بادشاه ڪڍي، جو هن ڏاڍي همت ۽ بهادري ۽ عقلمندي ۽ سياط ڏيکاري هئي، پر گاوه انهي ڳالهه کان انڪار ڪيو ۽ چيائين ته آءُ لوهار ماڻهو آهيان. بادشاهي جهڙي اولاد جو حق آهي انهي مان ڪو ڳولي هٿ ڪجي. فریدون انهي جي اولاد مان هو ۽ خبر هين ته رڻ جي شهر جي آس پاس گهوارن ۾ ٿو رهي. گاوه پنهنجن ماڻهن سميت رڻ ۾ آيو ۽ فریدون کي ڳولي هٿ ڪري، تخت ۽ ملڪ جو وارث ٺهرائي، انهي کي ساڻ ڪٽي صحاڪ تي ڪاهي هليو. صحاڪ به لشڪر تيار ڪري وڙهڻ لاءِ نڪتو. جنگ ۾ هن شڪست کاڌي ۽ پڇي نڪتو. گاوه جا ماڻهو بنيان پيس ۽ وڃي ٻڪريا ٿونس ۽ فریدون وٽ وٺي آيس. هڪڙي گرز ڪٽي سندس مٿي ۾ هڻي ڪيرائين ۽ ٻن چٽن سندس پٺن جي ڪل مان پٽا ڪڍي سندس ٻانهون ۽ ٽنگون ٻڌيون ۽ دماوند جبل ۾ نئي قيد ڪيائونس. انهي طرح سندس خواب سچو ٿيو. آخر اتي قيد ۾ مري ويو. ڪن تاريخن ۾ آهي ته گاوه پهرين صحاڪ کي قيد ڪري پوءِ فریدون کي ڳولي هٿ ڪري بادشاه ڪيو. صحاڪ جي ٻي جو نالو ارداد ٿا چون. همدجي بادشاهي هڪ هزار ورهه رهي. حضرت ابراهيم خليل الله همدجي زماني ۾ پيدا ٿيو.

فریدون .

فریدون آبتین جو پٽ هو، پر ڪنهن تاريخمەر هو
 اتقيان بن جمشيد جو پٽ لکيل آهي. ۽ ڪي جمشيد جي
 ائين پيڙهيءَ ۾ ٿا چون. سڀئي تاريخ نويس هن کي عقل
 وارو، انصاف پسند ۽ چڱو بادشاهه ٿا چون ۽ انهي ڪري
 فروز جي لقب سان ٿا سڏين. جڏهن فریدون تخت
 تي ويٺو، تڏهن گاوه کي پنهنجو سپهر سالار مقرر ڪيائين
 ۽ روم ڏي موڪليائين ۽ **گرشاسپ** يا **گرشاسف**،
 جو پٽ جمشيد جي نسل مان هو، تنهنڪي ۽ **نريهان** کي
 ترڪستان تي مقرر ڪيائين. گاوه پنهنجي لشڪر
 سميت روم ۾ حاڪم ٿي رهڻ لڳو ۽ ويهر ورهه آس پاس
 جا مالڪ فتح ڪندو رهيو. جيڏي ٿي ويو اوڏي
 فتح حاصل ٿي ٿيس. اهو چوڙي وارو جهنڊو هميشه
 لشڪر سان کنڊو وٺيو. ائين سمجهيل هو ته اهو برڪت
 وارو ۽ سڀاڳو آهي. انهيڪي درفش کاوياني جو لقب
 مليو، جو پوءِ ايران ۾ قائم رهندو آيو. مطلب ته عراق ۽ اصفهان
 ۽ آذربايجان گاوه جي حوالي هئا. پاڻ اصفهان ۾ اچي
 رهيو ۽ مال خزانو گهڻو گڏ ڪري حياتيءَ جا ڏينهن
 خوشيءَ سان گذاريائين. جڏهن فریدون گاوه جي
 مرڻ جو ٻڌو، تڏهن ڏاڍو ڏک ٿيس ۽ ساري مالڪ ۾
 هڪڙي هنڌي ٽائين عالم ماتم ڪرڻ جو حڪم ڪيائين
 ۽ پاڻ به اميرن سميت ماتم جون رسمون بهجا آندائين ۽

اصفهان ڏي حڪم موڪليائين ته گاوهر جي ٻي سڀ ملڪيت انهيءَجي وارثن کي ملي سواءِ گارياني جهندي جي، جو گهرائي جواهرن سان جڙائي شاهي خزاني ۾ رکيائين ۽ هميشه جنگ وقت لشڪر جي اڳيان ڪٽي هلندو هو، جنهنڪري پوءِ فتح حاصل ٿيندي هئي. انهيڪان پوءِ به جيڪو عجم جو بادشاهه ٿيندو هو، سوانهي تي زياده جواهر هڻندو ويو. جڏهن خليفي حضرت عمر جو زمانو آيو ۽ عربن ايران فتح ڪيو، جنهن لاءِ قاسم واري جنگ مشهور آهي، تڏهن انهي جهندي وارو جم ساڙي ڇڏي ويو ۽ جواهر حقدارن کي وراهي ڏنا ويا. فريدون گاوهر جا ٻه پٽ **قارن** ۽ **قباد** ٻاروت گهرائي انهن کي گهڻو مان ڏنو ۽ وڏن درجن تي انهن کي مقرر ڪيائين. پنجاهه ورهن جي بادشاهي ۾ ڪن پوءِ فريدون صاحبڪ جي ڌيءَ سان شادي ڪئي ۽ انهي مان ٻه پٽ ٿيس: **هڪڙو تور پير سلم**، پر افسوس جو اهي تمام شوخ ۽ بد طبيعت ٿيا جهڙو صاحبڪ هوندو هو. فريدون ايران جي هڪڙي خاندان مان ٻي شادي ڪئي ۽ انهي زال جو نالو **ايران دخت** هو. انهي مان ٻه هڪڙو پٽ ڄائس، جنهن جو نالو **ايرج** رکيائين. انهي کي تمام چڱي تعليم ملي. هو ڏاڍو نيڪ ۽ علم ۽ هنر وارو ۽ چڱي طبيعت وارو شاهزادو ٿيو. جيترو فريدون هنن

پن پتن کي ناهنغد ڪندو هو، اوترو هن پتن سان زياده محبت هيس. جڏهن فریدون ٻڌو ٿيڻ لڳو، تڏهن اميرن ۽ وزيرن جي صلاح سان آئندي جي فساد بند ڪرڻ لاءِ پنهنجو ملڪ وراهي تن پتن کي ڏيڻ جو ارادو ڪيائين. روم، مغرب ۽ فرنگ جا ملڪ سلر کي ڏنائين ۽ چين، ماچين ۽ ترڪستان تور کي ڏنائين ۽ ايران يعني فرات نديءَ کان وٺي جيڪون نديءَ تائين جيڪو آباد ملڪ هو، سو ايرج کي ڏنائين. پهرين پن پتن کي لشڪر ۽ ٻيو مناسب اسباب سامان ڏئي انهن پاسن ڏي روانو ڪيائين ۽ ايرج کي پنهنجو ولي عهد مقرر ڪري ٻاڏوت رکيائين، بلڪ بادشاهيءَ جو سڀ ڪم ڪار انهيڪي ڏنائين ۽ ٻاڏ فقط نالي جو بادشاهه ٿي آرام سان عبادت هر وقت گذارڻ لڳو. مٿي چيو ويو آهي ته فریدون شروعات ۾ گاوه کي اصفهان ڏي ۽ گرشاسب ۽ نريمان کي ترڪستان ڏي موڪليو هو. گاوه جي مرڻ کانپوءِ سندس پٽ قارن کي چين ڏي موڪليائين ۽ نريمان کي مازندران ڏي، جو انهي پاسي فساد جو ڊپ هو. ٻئي انهن پاسن جو ڪم ڄڻي طرح پورو ڪري آيا. ۱۱ ري نريمان کي هندستان ڏي موڪليائين. هو اتي جي راجا سان صلاح ڪري موٽي آيو ۽ وري روم ڏي موڪليو ويو. اتان به فتح ڪري موٽڻ کانپوءِ

نريمان مري ويو ۽ انهي جي جاءِ تي سغدس پٽ سام
مقرر ڪيو ويو. هندستان جي مهاراجا البت فساد
ڪيو، تنهنڪري سام بن نريمان کي اوڏي موڪليائين
۽ هن اُتي وڃي فساد بند ڪيو.

هوڏي وري سلم ۽ تور جي روم ۽ چين ڏي ۽
ايرج جي خود ايران ۾ رهڻ ۽ بادشاهي ڪرڻ جي
ڪري هنن ٻن ماڻهجي ڀائرن جي دلين ۾ حسد پيدا ٿيو،
خاص جڏهن خبر هين ته سغدن پئي جي ۾ ايرج سان
گهڻي محبت آهي ۽ هنکي پاڻ سان گڏ رکيو اچي.
تنهنڪري ارادو ڪيائون ته هنکي ڪنهن تجويز
سان ماري ڇڏين. اها نيت ڪري اهي ٻئي ڀائر
آذربائيجان ۾ اچي گڏ ٿيا ۽ صلاح ڪري پئي ڏي خط
لکيائون ۽ قاصد موڪليائون ته جي ايرج کي ٻه اسان
وانگي ڪو پري ماڻه ڏئي روانو نه ڪندين ته اسين
لشڪروڻي اچي ارهه سان وڙهنداسين. هي پيغام
پڌي فريدون ڏاڍو ڪاوڙيو ۽ حڪم ڏنائين ته لشڪر
گڏ ڪري هنن تي ڪاهي وڃي هننکي سبڪت ڏئي
ڪائڻن ملڪ ڦرجي. پر ايرج چڱي نيت ۽ چڱي طبيعت
دارو هو، تنهن پئي کي گهڻو سمجهايو ۽ چيائين ته منکي
موڪل ڏيو ته آءٌ پنهنجن ڀائرن کي وڃي روپو سمجهايان
۽ انهن کان معافي گهران ۽ انهنکي ساز ۾ آڻيان. فريدون

پهرين نئي مڃيو. آخر راضي ٿي هڪي موڪل
 ڏنائين ۽ ايرج پائن وٽ ويو. پر هنن بيڪيائين ۽
 پيرهنن هڪدم هڪي مارائي سندن سسي اي ڏي
 ڏياري موڪلي ۽ چيائون ته اهو ائي ايرج جنهن
 جي پاسداري ٿو ڪرين. هي حال ڏسي غم کان
 فريدون ڪپڙن جي بدران پنهنجو سڄو ڦاڙڻ لڳو.
 دنيا کان باڪل پزار ٿي پيو ۽ دنيا ترڪ ڪرڻ ۽ گوشه
 نشين ٿي وھڻ جو ارادو ڪيائين، مگر پهرين ايرج جي
 جاء تي سندن جو ان پت **منو چهر** کي وھارڻ ۽ انهيڪي
 لشڪر سان سندن ناخلف پتن کان وٺي وٺڻ جو مقصد
 پيش نظر ڪيائين. اهو مطلب آخر پورو ٿيو ۽ منو چهر
 سلم ۽ تور سان وڙهي انهيڪي ماريو، جو ڏڪر هيٺ ڪرڻ
 ۾ ايندو. پوءِ گوشه نشينيءَ ۾ گذاري وفات ڪيائين.
 پنج سؤ سال سندن بادشاهي هلي. ڪن يهودي
 يا عبراني مورخن جو چوڻ آهي ته توريت ۾ جو نمرود
 جو نالو آيل آهي، سو اهو ئي فريدون هو. اهو خدا به
 ائين ٿو چوي. ڪي ٿا چون ته اهو صحاح جي نائين
 مان هو، جو مغرب جو حاڪم هو. لکيل آهي ته فريدون
 پهريون بادشاهه هو، جو هاڻي تي وينو ۽ جنگ جا هٿيار
 ڪم آندائين ۽ علم نجوم ڪڍيائين ۽ اصطربلاب
 جوڙيائين. ڪن جو چوڻ آهي ته فريدون نئين مان

هو ۽ خدا تعاليٰ جي طرفان هنڪي وحي ٿيندو هو ۽ ماڻهن جي حالت سڌارڻ لاءِ صحاڪ پيدا ٿيو. فریدون جو گهڻو ڪلام آهي، جو عربيءَ ۾ نصيحتن جي صورت ۾ آندل آهي.

منوچهر.

منوچهر ايرج جو پٽ هو، پر ڪي تاريخ نويس ٿا چون ته هو ايرج جو ڀائٽيو هو ۽ ڪي ڀاڻيچو ٿا چون. پر معتبر حقيقت اها آهي ته ايرج جو پٽ هو. لکيل آهي ته جڏهن ايرج قتل ٿي ويو، تڏهن فریدون کي معلوم ٿيو ته ايرج جي زال، جنهنجو نالو ماه آفريد هو، سا پيٽ سان آهي. آخر اهو ڄاڻو ۽ منوچهر نالو رکيائينس ۽ تمام عمدي پرورش ۽ تعليم مليس ۽ تمام نيڪ بخت ۽ همت وارو ۽ انصاف پسند ٿيو. جڏهن جوان ٿيو ۽ معلوم ٿيس ته سغدس ڇاڇن سام ۽ تور سغدس ٻئي کي دغا ڪري ماريو هو، تڏهن انهن کان وير وٺڻ جو ارادو ڪيائين ۽ ڏاڏس فریدون به انهي ۾ همتايس. تمام گري تيار ڪرڻ لڳو، جنهن ۾ خود فریدون به شامل ٿيو. سام ۽ تور اهي خبرون ٻڌي ڊڄي ويا ۽ وڪيلن جي هٿان پشيمان ٿيڻ جا پيغام موڪليائون ۽ خواهش ڏيکاريا تون ته منوچهر سان اچي ملاقات ڪ. پر فریدون انهنڪي اصل منهن ڪونه ڏٺو، بلڪه ورندي ڏٺائين ته منوچهر

لشکر سان ڪاهي اوهان ڏي اچي ٿو. سگهوئي پوءِ
 تيار ٿي ۽ منوچهر وڌي لشکر سان ڪاهي انهن ڏي
 ويو. قارن بن گاوهر لشکر جو سپر سالار هو. آخر
 طرفين جي وچ ۾ جنگ ٿي ۽ سالم ۽ تور شڪست کائي
 توران ڏي پڇي ويا. قارن پٺيان پين. پٺيانس منوچهر
 به قارن جي پالو قباد سان ويو. وري به وڃي انهن کي
 پهتا ۽ انهن سان جنگ ڪيائون. تور کي ته منوچهر
 پنهنجي هٿ سان ماريو ۽ سالم کي وري قارن ماريو.
 انهي طرح دشمنن کي پورو ڪري هو موٽي آيا. ڪن
 قاريخن ۾ ائين به آهي ته منوچهر جو تور ۽ سالم سان وڙهڻ
 ۽ انهن کي مارڻ فریدون جي مرڻ کان پوءِ ٿيو ۽ ڪي ٿا
 چون ته فریدون ايرج جي مرڻ کان پوءِ روئي روئي
 انڌو ٿي پيو ۽ منوچهر پنهنجي منهن سالم ۽ تور سان وڙهي
 انهن کي ماري موٽي فریدون وٽ آيو ۽ خوشيءَ کان هننجي
 اکين ۾ نور پيدا ٿيو. پوءِ هن منوچهر کي پنهنجي
 بدجا تخت تي ويهاريو ۽ **سام بن زيمان**، جو وقت
 جو بهلوان هو، سو سندس وزير ۽ سپر سالار ڪري
 ڏنائين، جو ڪڏهن اتي ايران ۾ رهندو هو ۽ ڪڏهن پنهنجي
 وطن ساجستان يا سجستان ڏي ويندو هو. هن نيمروز ۽
 زابل ۽ ڪابل ۽ هند جا ڀاڱا فتح ڪري ايران سان شامل
 ڪرايا. ڪن ورهن کان پوءِ سالم کي هڪڙو پٽ

ڄاڻو، جنهن جا سڀ وار اڃا هئا. اهڙي قسم جو ٻار اڳي
ڪڏهن پيدا نه ٿيو هو، تنهنڪي ڏسي سام ڏاڍو پشيمان
۽ پريشان ٿيو. اهو هن نئي هڪڙي زاهد يا اولياءِ
سيمرغ نالي جي حوالي ڪيو، جو جبل ۾ رهندو هو ۽
انهيکي انهيءَ جي پرورش ۽ تعليم لاءِ چيائين. اهو ٻار
ست ورهه اتي رهيو. پوءِ سام انهيءَ جي وٽي
پنهنجي وطن ۽ قوم ۾ آيو. اچن وارن جي ڪري
هن انهيءَ جو نالو **زال** رکيو يعني پڙي زال، اگر چه فردوسي
شاهنامي ۾ سيمرغ ۽ زال جي نسبت ۾ خيالي قصو لکيو
آهي. جڏهن منوجهر کي زال جي ڄمڻ جي خبر ملي،
تڏهن انهيءَ جي ڏسڻ جي خواهش ڪيائين ۽ سام کي
چيائين ته انهيءَ کي پاڻ سان وٺي اچي. آخر هو ٻئي
محلات ۾ آيا ۽ منوجهر جي حڪم سان نجومين زال
جو طالع ڏسي ظاهر ڪيو ته هي مشهور ۽ زبردست پٺاوان
ٿيندو ۽ شاهي خاندان کي گهڻي مدد ڪندو. جڏهن
سام ۽ زال موٽي پنهنجي وطن ويا ۽ انهيءَ جي زال وڏو
ٿيو ۽ تعليم وٺي قابل ٿيو، تڏهن هڪي نيمروز ۾ حاڪم
ڪري رکيائين ۽ هوائي رهي عدل ۽ انصاف سان
حڪومت ڪرڻ لڳو.

حڪومت هلائيندي زال شڪار ۾ ڪندو هو ۽
آس پاس ماڪ ۾ گهمندو هو. هڪڙي ڀيري گشت

ڪمڊي سڃستان مان نڪري ڪابلستان ۾ وڃي
 نڪتو. اهو ماڪ سام جي زبردستيءَ ۾ هو ۽ اتي جو
 بادشاهه مهراڻ سغدس ڏل پريندڙ هو. جڏهن زال
 ڪابلستان ۾ ويو، تڏهن مهراڻ ڏاڍو خوش ٿيو ۽ سغدس
 مهماني ڪيائين ۽ هر طرح کيس خوش رکڻ جي ڪوشش
 ڪيائين، اڳ ۾ هو بت پرست هو ۽ سام ۽ زال خدا
 پرست هئا. مهراڻ کي هڪڙي جوان خوبصورت ڌيءُ
 روداهه نالي هوندي هئي. هڪڙي پيري باغ ۾ گهمندي
 هن زال کي ڏسي ورتو ۽ موهجي وئي. مالهيءَ جي
 معرفت هنجو احوال وٺي هنکي پاڻ وٽ آڻائڻ جو ارادو
 ڪيائين. انهي طرح ٻئي هڪڙي کي ڏسي هڪڙي
 جا گرفتار ٿي پيا ۽ هڪڙي سان ڳجهي طرح ملاقات
 ڪري شاديءَ جو انجام اقرار ڪيائون. پوءِ زال
 نيمروز ڌيءَ وٺي آيو ۽ سگهوئي پوءِ پنهنجي پيءُ سام
 سان گڏجي وري ڪابلستان ۾ آيو، جتي روداهه جي زال
 سان شادي ٿي ۽ انهيءَ بادشاهه مڙجهر جي ٻه اڳواٽ
 منظوري ورتي هئا ٿون. شاديءَ جو نتيجو اهو ٿيو ته
 هنن کي ٻه ڄاڻو، جنهنجو نالو رستم رکيائون. روداهه
 جمشيد جي اولاد مان هئي. رستم کي انهيءَ ڪري
 ڪابلي سڏيندا آهن.

پنجاهه ورهين جي بادشاهيءَ کان پوءِ مڙجهر جي

ماڻھ تي ترڪستان جي بادشاهه **افراسياب** ڪاهه ڪئي. هو تور جي اولاد مان هو، تنهنڪري اڳوڻي خانداني دشمني سندن وچ ۾ هلي آئي. جڏهن ترڪن جو لشڪر ايران جي حد ۾ لنگهي آيو، تڏهن مڇو جهر لشڪر وٺي انهيڪي سامهون ٿيڻ آيو پر ترڪ زور وارا هئا، تنهنڪري مڇو جهر آمل جي مضبوط ڪوٽ ۾ وڃي پناهه ورتي ۽ افراسياب پنهنجا ترڪ وٺي آڻي انهيڪي گهيرو ڪيو. جڏهن گهيرو گهڻا ڏينهن هليو ۽ مڇو جهر تنگ ٿيو، تڏهن تحفا موڪلي صلح ڪرڻ جي ڪوشش ڪيائين ۽ پر افراسياب صلح ڪرڻ نه گهريو، اگرچہ سندس ترڪي لشڪر ۽ عملدار ٿڪجي پيا هئا ۽ صلح لاءِ خواهشمند ٿيا، پر جڏهن افراسياب نه مڙس جي ڪئي، تڏهن ارادو ڪيائون ته رات جو هڪڙي مرضي کان سواءِ ڪوچ ڪري هليا وڃن. افراسياب اهو حال معلوم ڪري لاچار مڇو جهر سان صلح ڪرڻ تي راضي ٿيو. ٺهراءُ ٿيو ته جبل جي چوٽيءَ تان ارش پهلوان تير اُڇلائي ۽ جتي تير ڪري اُها حد ايران ۽ ترڪستان جي مقرر ٿئي. آخر ائين ڪيو ويو ۽ تير ارش اهڙي زور مان هنيو، جو جيڪون نديءَ جي ڪناري تي اچي پهتو. نديءَ جي اڀرندي وارو ملڪ جنهنڪي ماوراءِ النهر جوڻ لڳا، سو افراسياب جو ٿيو. انهي طرح جنگ پوري ڪري صلح

قائم ڪري منوچهر طبرستان مان نڪري رئي جي
ولايت ۾ آيو ۽ اتي پنهنجو سڀ لشڪر ۽ سردار ۽ امير
امرا گڏ ڪري انهنجي آڏو بيهي هڪڙي تقرير ڪيائين،
جا ڪتابن ۾ مشهور آهي. انهي ۾ هن بادشاهن ۽ رعيت
جي فرضن جو ذڪر ڪيو ۽ ملڪ کي آباد ڪرڻ لاءِ
نصيحتون ڪيائين ۽ رعيت انجام ڪيو ته آئندي هو
انهن تي عمل ڪندا. انهيڪان پوءِ منوچهر آرام سان
بادشاهي پئي ڪئي. جڏهن سوا سؤ ورهه بادشاهي
ڪري رهيو، تڏهن پنهنجي پٽ نوذر کي واپس عهد مقرر
ڪري ۽ امير ابرائن کي ڀارت ڪري وفات ڪيائين.
تاريخ نويسن جو چوڻ آهي ته حضرت شعيب ۽ حضرت
موسىٰ هنجي زماني ۾ پيدا ٿيا ۽ حضرت يوشع به انهيءَ
زماني ۾ هو. فرات ندي منوچهر کي ڏائي عراق ۾ آندي ۽
ملڪ ۾ باغ ۽ وڻ رکيائين.

نوذر.

هو ملڪ جو انتظام برابري ڪري رهيو، تنهن
ڪري ملڪ ۾ هر طرح ضعف پيدا ٿيو. اهو حال
ڏسي ايران جا قديمي دشمن ترڪ انهي تي ڪاهڻ
لڳا. انهي وقت ترڪستان جو بادشاهه بهمنگ هو.
جوا فراسياب جو ڏوٻت هو. انهيڪي تور جو وير
منوچهر جي اولاد کان وٺڻ وسري ڪين ڏيو هو. تنهن

پنهمنجا ٻٽ ۽ عزيز خويش گڏ ڪري سڀني کي چيو ته
 ايران جي ملڪ جو انتظام بگڙيل آهي، تنهنڪري
 وڌيڪ ۽ ملڪ فتح ڪرڻ جو چڱو وجهه آهي. سو
 چار لک سوار ۽ پيادا وٺي ايران تي ڪاهي آيو.
 نو ذر هڪدم قاصد سجستان ڏي موڪليو ۽ سام بن
 نريمان کان مدد گهريائين. سام لشڪر گڏ ڪرڻ
 لڳو، پر هنجي عمر اچي پوري ٿي ۽ هو مري ويو. هنجي
 مرڻ جي خبر ٻڌي افراسياب ڏاڍو خوش ٿيو ۽
 ٽڪڙو ٽڪڙو ماڻن ڏنلن جي رستي روانو ٿيو. هوڏي
 نو ذر به لشڪر سميت ماڻن ڏنلن ۾ آيو، جتي طرفين
 جي وچ ۾ لڙائي ٿي. انهن ڏينهن جي رسم موجب
 جنگ شروع ٿيڻ کان اڳي هڪڙي طرف ٻه بهلوان
 نڪري اچي وچ تي بيٺو هو ته ٻئي طرف جو ڪو
 ساڻس وڙهي. انهي طرح پهرين ٻه ٻه وڙهي پوءِ عام
 جنگ لڳندي هئي. ان موجب ترڪن جي پاسي کان
 بارهان نالي بهلوان نڪري ويڙهه لاءِ هڪ ڪارڻ لڳو.
 ايرانين جي لشڪر مان قباد بن گاوه ساڻس وڙهڻ
 لاءِ آيو، پر بارهان هڪڙي ترار هڻي ماري ڇڏيو. پوءِ ته
 اچي عام جنگ لڳي ۽ قارن بن گاوه ڏاڍي بهادري
 ڏيکاري ۽ ذري گهٽ افراسياب شڪست ٿي کائي،
 پراڻو ڪڪر گڏ ٿيا ۽ اونداهي ٿي تنهنڪري

طرفين ڌار ٿي بيهي رهيا. نوذر پنهنجو ضعف ڏسي رات جي عرصي ۾ پنهنجن ٻن پٽن **طوس** ۽ **گستهم** کي قارن سان گڏي فارس ڏي موڪليو ته اُتان واسطيدار ماڻهو ۽ نازڪ اسباب سڀ کڻي البرز جبل جي قلعي ۾ وڃن. جڏهن افراسياب کي اها خبر پئي، تڏهن هن **بارمان** ۽ **قراخان** کي هنن جي پٺيان موڪليو. اُهي وڃي هنن کي رستي ۾ پهتا ۽ سندن وچ ۾ لڙائي ٿي، جنهن ۾ قارن **بارمان** کي ماريو. پٽ تي نوذر پنهنجن ماڻهن سميت قيد ٿي پيو. افراسياب انهن کي قتل ٿي ڪرايو، پر سندس ڀاءُ **اغريث** سمجهائيس ته پلي قيد رهن، تنهنڪري افراسياب اغريث کي حڪم ڏنو ته هنن سڀني کي ساري جي قلعي ۾ وڃي بند ڪري. جڏهن افراسياب موٽيو ۽ چيڪون ندي لنگهي پار پيو، تڏهن ٽيهر هرار ماڻهو ٻن سردارن سان سجستان ڏي موڪليا ٿين انهيلاءِ ته مهان نيمروز جا بهلوان نوذر جي مدد لاءِ اچن. انهي وقت سام مري ۽ ٻيو هو ۽ سندس پٽ زال بادشاهه هو ۽ انهيءَ جي طرفان مهربان ڪا بهلي نيمروز جو حاڪم هو. مهربان ترڪن جو لشڪر ڏسي ڏنو ۽ چاتائين ته هنن سان ٻچي نه سگهندو، تنهنڪري لاچار سلطان صلاح ڪيائين ۽ چيائين ته آءٌ اصل صحاڪ جي نسل مان آهيان،

مگر لاچار فریدون جي اولاد سان شامل ٿيو آهيان؛ هاڻي
جڏهن اوهين زور وارا آهيو ۽ فتح ڪئي اٿو، تڏهن
آءُ اوهان سان شامل آهيان. گڏجي طرح هڪڙو
قاصد زال ڏي اطلاع لاءِ موڪليائين. زال تمام
وڏو لشڪر سيستان مان وٺي تڪڙو تڪڙو آيو ۽ ترڪن
کي وڪوڙي ويو ۽ انهن کي ماري چٽ ڪري ڇڏيائين.
جڏهن اها خبر افراسياب کي پهتي، تڏهن هن هڪدم
ڪاوڙ کان نوذر کي گهرائي قتل ڪرائي ڇڏيو. انهي
طرح نوذر ستن ورهن جي بادشاهيءَ کان پوءِ مارجي ويو
۽ ايران افراسياب جي قبضي ۾ آيو.

افراسياب.

جڏهن افراسياب ڏٺو ته ايران جو بادشاهه ڪونهي،
تڏهن هڪدم اهو پنهنجي قبضي ۾ آڻڻ لڳو ۽ انهي
تي سختيءَ سان حڪومت ڪرڻ لڳو. هو ظالم بادشاهه
هو، تنهنڪري ٿوري عرصي ۾ ماڪ ۾ ڦڙڦوٽ پئجي
ويو ۽ ڏڪار منهن ڏيکاريو. قارن بن گواهه ٻين ايراني
امين سان صلاح ڪئي ته بهادريءَ سان پاڻ کي هن
ظالم کان آزاد ڪرائبو ته جڳو، نه ته پيو رستو ڪونهي.
تنهنڪري ڪي ماڻهو افراسياب جي پاڻ ۾ اغريوت
ڏي موڪليائون، جنهن وٽ ايراني قيد هئا ۽ جنهن جي
نسبت ۾ خبر هين ته هور حمدل آهي ۽ ايراني تي

، پهرين آهي . انهيڪي عرض ڪرڻ جو ارادو ڪيائون
 ته جڏهن هاڻي حڪومت ترڪن جي ٿي آهي، ته هن
 ايراني قيدين کي آزاد ڪري ۽ ارادو ڪيائون ته
 انهيڪي اچڻ کان پوءِ لشڪر گڏ ڪري زال جي
 مدد سان ايران وري ترڪن جي هٿان ڇڏائين .
 انهي حڪم لاءِ پهرين زال سان مشورت ڪيائون .
 زال کي اها صلاح پسند آئي ۽ **کشواد** بهلوان کي
 وفد سان گڏي اشريرت ڏي موڪليائين . هو پنهنجي
 ڪم هر فتحڪياپ ٿيو ۽ ايراني قيدين ڇڏائي زال وٽ
 آيو، جو ڏاڍو خوش ٿيو . پوءِ سڀني گڏجي نوذر بادشاهه
 جي مرڻ جي لاءِ دستوري رسم ماتم جي ڪئي ۽
 پوءِ ماڻڪ جي انتظام جو بندوبست ڪرڻ لڳا . سگهوئي
 معلوم ٿين ته ايراني جي قيدين ڇڏڻ جي ڪري
 افراسياب ڏاڍو ڪاوڙيو آهي ۽ پنهنجي ڀاءُ اشريرت
 سان تڪرار ڪيو اٿس ۽ انهيڪي عتاب ڏنو اٿس ۽
 وري سرنؤ ايران تي ڪاهي اچڻ ۽ ظلم شروع ڪرڻ
 جو ارادو ڪيو اٿس . تنهنڪري زال جلد ئي لشڪر
 گڏ ڪرڻ لڳو . پر پهرين ايران ۾ نوذر جي جاءِ تي پئي
 بادشاهه ٽالپ جي رت ڪيائين . انهي لاءِ **زاب بن**
طهماسب بن منوچهر کي چونڊيائين .

زاب يازو بن طهماسب بن منوچهر.

زاب کي ايران جو بادشاه مقرر ڪري ۽ پنهنجي ملڪ نيمروز جو ۾ پورو بندوبست رکي پاڻ زال زاب جي خدمت ۾ رهيو ۽ وڏو لشڪر گڏ ڪري افراسياب سان وڙهڻ لاءِ نڪتو. اها خبر ٻڌي افراسياب به فارس مان روانو ٿيو. آخر ٻئي طرف اچي گڏيا ۽ سخت جنگ لڳي، جنهن ۾ زاب ۽ زال فتح ڪئي ۽ افراسياب شڪست کاڌي. مگر پوءِ به ستن مهينن تائين ترڪن ۽ ايرانين جي جنگ ٻي هلي. انهي وچ ۾ ملڪ جو خراب حال ٿي ويو ۽ ڏڪار اچي پيو. ٻئي طرف وڙهي وڙهي بيمار ٿي پيا. نيٺ افراسياب ايران جي دعويٰ ڇڏي. ڪن جو لکڻ آهي ته افراسياب ٻارهن ورهه ايران جو بادشاهه ٿي رهيو هو ۽ افراسياب لفظ جي معنيٰ جا نڍاهه جو هڪڙو پٽ آهي. زاب عمر جو اٺ ورهه مس هو. ڏڪار جي نظرتي زال جي صلاح سان زاب ستن ورهه تائين ماڻهن کي ڍل جي معافي ڏني ۽ جيڪي شهر ۽ واه افراسياب قبضي خراب ڪري ڇڏيا هئا، سي وري آباد ڪيائين ۽ کوٽايائين ۽ دواب يا بهنديون عراق ۾ آندائين، جنهنڪري آئين درائين ٿا چون. انهي طرح ملڪ جو گهڻو سڌارو ٿيو ۽ ماڻهو آرام سان گذارڻ لڳا. جڏهن زاب مرڻ کي ويجهو ٿيو، تڏهن بادشاهيءَ جي واڳ پنهنجي پائٽي گرشاسپ کي

ڏنائين . انهي جي ماءُ حضرت يعقوب جي پٽ ابن
 يامين، حضرت يوسف جي ڀاءُ جي ڌيءُ هئي . ڪنڊجو
 چوڻ آهي ته گرشاسپ ۽ زاب گڏ بادشاهي ڪئي ۽
 ڪي جون ٿا ته گرشاسپ ويهر وره ايران جي بادشاهي
 هلائي . اهو پيشدادتي شاهي خاندان جو پوٽيون بادشاهه هو،
 جو انهيڪان هو ■ ڪيائي خاندان جا بادشاهه شروع ٿيا .

(۲) ڪيائي خاندان جا بادشاہ . ڪيَقباد .

ڪيائي خاندان جو پھريون بادشاہ جنھن ايران تي بادشاہي ڪئي، سو ڪيَقباد هو. پھلوي ٻوليءَ ۾ ڪئي چون زبردست بادشاہ ڪي. هو عدل ۽ انصاف ۽ سخاوت ۽ فضيلت وارو بادشاہ هو ۽ گھڻو خزانو هوس. هو نوڏرين مڇو جھري اولاد مان هو. گرشاسپ جي مرن کان پوءِ ايرانيون هڪي بادشاہ چونڊيو ۽ سونو چت مڻي تي رکيائونس. هن زال جي پٽ رستم داستان کي پنھنجو سپر سالار ڪيو. شروع کان ئي افراسياب سان جنگ ڪرڻ جي ڪمر ٻڌائين. لشڪر جي پھرين پاڻي جا سردار رستم زابلي ۽ مھراب ڪابلي ۽ قارن بن گاوه ۽ ڪشواد (زر بن ڪلاه) مقرر ڪيائين ۽ انھن جي بنيان ٻڻي لشڪر ۾ ايراني پهلوانن سان گڏ ٻارڻ ڪيَقباد روانو ٿيو. هوڏي سندن مقابلي لاءِ ترڪن جو بادشاہ افراسياب تمام وڏي لشڪر سان سنڀري آيو. نيٺ جنگ لڳي، جنھن ۾ رستم پهلوان ڏاڍي پھادري ڏيکاري.

لکن ٿا ته وڙهندي صفون چيريندي افراسياب تائين
 پهتو ۽ ڪمند وڃي چڪي گهوڙي تان لاهي پيادو
 ڪيائينس ۽ پوءِ ڪمند سان گهليخند وويس. رستي
 ۾ افراسياب تبصير ڪري ڪمند پاڻ منجهان نڪري
 هڪڙي مردي سپاهيءَ ۾ کڻي وڌو، جو رستم گهليخندو
 ڪيقبال تائين نيو ۽ انهيءَ وچ ۾ افراسياب نڪري
 پڇي ويو. رستم کي چوڪ جي خبر بادشاهه وٽ
 پئي، جتي هو ڏاڍو شرمندو ٿيو. مطلب ته افراسياب
 شڪست کاڌي ۽ رستم جي پهلو اني ڏسي حيران ٿي
 ويو ۽ هڪدم صلاح جو پيغام موڪليائين ۽ چوايائين
 ته جيڪو اڳوڻي ايران مان ورتو هڻائين يعني
 جيڪون نديءَ جي ڪناري کان وٺي روم ۽ هند
 تائين، سو به موٽي ڏيڻ جو انجام ڪيائين. ڪيقبال
 گهڻو آزمودگار ڪين هو، تنهن خوشيءَ سان صلاح
 ڪرڻ تي خوشي ڏيکاري، اگرچہ رستم صلاح
 ڏني ته صلاح نه ٿئي، جو ڪهڙو هيس ته انهيءَ
 صلاح تي گهڻو پورو سو رکڻ نه گهرجي. پر انهيءَ هوندي
 به نيٺ صلاح قائم ٿيو ۽ افراسياب پنهنجي ملڪ
 ڏي روانو ٿيو ۽ ڪيقبال رستم ۽ ٻين پهلوئن کي انعام
 اڪرام ڏئي فارس ڏي روانو ٿيو، جتي گاديءَ جو
 هنڌ اصطخر شهر هو. اتي رهي باقي حياتيءَ جا ڏينهن

صاحب ۽ سائنس سان گذاريائين. سندس بادشاهي سؤ ورهه ۽ ڪنھنجي چورن موجب سوا سؤ ورهه هئي. تاريخن موجب حضرت الياس ۽ السميع ۽ اشموئيل ۽ خرقيل، اهي سڀئي نبي ڪيڦياد جي زماني ۾ هئا ۽ هو به انهن جي دين تي هو ۽ خداپرست هو. هنھنجي دينهن ۾ گاديءَ جو هنڌ اصفهان ٿيو.

ڪيڪاؤس.

ڪيڦياد جي مرڻ تي سندس پٽ ۽ ولي عهد ڪيڪاؤس بادشاهه ٿيو. ڪي هڪئي سندس ڏهڻو به ٿا لکن. هو تمام ٿلهو ۽ مضبوط ۽ خوفناڪ شڪل جو هو. سڀڪو گهوڙو هڪئي ڪٽي نه سگهندو هو. هنھنجي طبيعت ڦرندڙ هئي، ڪڏهن هڪڙيءَ ڳالهه تي ۽ ڪڏهن ٻيءَ ڳالهه تي بيهندو هو. اڪثر سندس خيال ۽ ڪم عقل ۽ فهم ۽ آزمودي وارن جهڙا نه هوندا هئا. عرب ۽ عجم جا ماڻهو آڻي پنهنجي لشڪر ۾ گڏ ڪيائين، پوءِ مازندران تي ڪاهه ڪيائين. مازندران جابلو ملڪ هو ۽ منجهس مضبوط قلعا هئا. اتي جو بادشاهه هڪڙي قلعي ۾ رهي وينو ۽ ڪيڪاؤس انهيڪي اچي گهيرو ڪيو. اهو گهيرو گهڻو وقت هليو، آخر هو قلعو وٺي نه سگهيو. ارادو ڪيائين ته لڳي ۽ مڪر سان قلعو وٺجي. سو هيئن ڪيائين ته ڪوچ جو حڪم

ڏئي، تنهن ٻئي ٻٽ تي موٽيو ۽ هڪ ٻي منزل ڪري ۽
 ويو. ٻٽ تي ڪي ماڻهو ڇڏيائين، جن گهڻو مال قلعي
 وارن سان مٽائي ان خريد ڪيو ۽ پوءِ انهيڪي ٻاهر
 ڏئي انبارن جا انبار ساڙي ڇڏيائون ۽ ظاهر ائين
 ڪيائون ته اتفاق سان ٻاهر لڳي. قلعي وارن
 سمجهيو ته ايراني بادشاهه لشڪر وٺي ٽڪڙي موٽي
 هليو ويو، تن خوشيءَ سان انهن واپارين سان ان وغيره
 جا سودا ڪيا. پر جڏهن ان سڙي ويو ۽ قلعي ۾ گهڻو
 کاڌ نه رهيو، تڏهن ڪيڪاؤس اوجتو لشڪر وٺي
 موٽي اچي قلعي کي وڪوڙيو ۽ فتح ڪيائين ۽
 انهي کي ڊاهي ٻٽ ڪري ڇڏيائين ۽ ماڻهو مارائي رت
 جا دريا ٻاهر رهاڻي ڇڏيائين ۽ بي انداز مال خزانو گڏ
 ڪري وطن تي آيو. گهڻين تاريخن ۾ آهي ته ڪيڪاؤس
 مازندران ۾ گرفتار ٿي پيو ۽ هڪڙي قلعي ۾ قيد ڪيو
 ويو، جتان رستم بهاولان اچي ڇڏايس ۽ دشمن کي قتل
 ڪيائين. انهي کان پوءِ ڪيڪاؤس هندستان ڏي
 ويو ۽ انهي جا ڪي ڀاڱا ورتائين ۽ پوءِ اتان هندستان ۾
 آيو، جتي رستم رهندو هو. انهي سندس مڙهيون ڪيون
 ۽ ٻيون گهڻيون خڏ مٿون ڇاڪريون ڪيائينس، انهي
 طرح ڪي ڏينهن نيمروز ۾ گذاري خير ۽ خوشيءَ سان گاديءَ
 جي هنڌ ڏي موٽيو. سڳهڻي پوءِ يمن ياها ماوارن جي

بادشاهه تي ڪاهڻ جو ارادو ڪيائين، اگرچہ وزيرن اميرن انهي سٺر کان کيس منع ڪئي. يهن جو بادشاهه **ذوالاڏخار** هن سان ٻڃي نہ سگهيو ۽ ٻڃي ويو. ڪيڪاؤس کي معلوم ٿيو تہ يهن جي بادشاهه جي ڏي تمام خوبصورت آهي، تنهنڪري انهي ٻانڀون وٺڻ جي ڪوشش ڪيائين ۽ اهو شرط صلاح جي لاءِ مقرر ڪيائين. يهن جي بادشاهه لاچار اها ڳالهه قبول ڪئي ۽ ڏي جو سڱ هڻي ڏنائين. انهي شاهزاديءَ جو نالو سودا به هو. ڪيڪاؤس ۽ سندس سردارن بيمخبر خوشي ۽ عيشن ۾ مشغول هئا تہ يهن جي بادشاهه اوچتو ڪيڪاؤس ۽ طوس ۽ گستهه ۽ ٻين پهلوانن ۽ اميرن کي کڻي قيد ڪيو ۽ هڪڙي قلعي ۾ بند ڪري وھاريو. رستم پهلوان جي ڪن تي ڇڏن اها ڳالهه پئي، تڏهن هزاره ٿلهو ساڻ ڪري يهن ۾ آيو ۽ اتي جي بادشاهه سان صلاح ڪري ڪيڪاؤس ۽ سندس اميرن کي قيد مان ڪڍاريائين ۽ سودا به کي به وڏي شان مان سان بادشاهه ڏي ڏياري موڪليائين. انهي وجهه افراسياب ڄڻو وجهه ڏسي لشڪر وٺي ايران جا ڪي پاڱا فتوح ڪري ماڻهو ماري ماڪ لٽي ٿري هليو ويو ۽ ڪيڪاؤس جي آزاد ٿيڻ جو ٻڌي موٽي ترڪستان ۾ آيو ۽ سرٺو تياري ڪرڻ لڳو. ڪيڪاؤس آزاد ٿيڻ شرط رستم کي سيستان ۽

ڪا باستان جو حاڪم مقرر ڪيو ۽ تهمتن ۽ بهاولان
جهان جو لقب ڏنائينس ۽ بادشاهه اڻي خلعت به عطا
ڪيا ئينس ۽ چانديءَ جي تخت تي ويهي حڪومت
ڪرڻ جي اجازت ڏنائينس. انهيءَ رستم پنهنجن
پنهني ملڪن جي تخت شهرن ۽ ڪا بهل به رهي
عدل ۽ انصاف ۽ همت ۽ بهادريءَ سان حڪومت ڪرڻ
لڳو. ۽ ڪيڪاؤس به پئي پيري تخت تي وهڻ کان
آرام سان بادشاهي ڪرڻ لڳو.

ڪيڪاؤس کي سودا به کان سواءِ ٻي راضيءَ مان
هڪڙو نهايت خوبصورت ۽ عقلمند پٽ **سياوش** نالي
هو، جنهن رستم بهاولان جي نظرهيت پرورش ۽ تعليم
حاصل ڪئي هئي، جنهن ڪري بهاولانيءَ ۽ بهادريءَ
جا گهڻا هٿا هٿا ايندا هئس. انهيءَ ڪري هو ملڪن به
مشهور ٿي ويو هو. اهو رهندو ئي رستم وٽ هو. جڏهن
ڪيڪاؤس قيد کان چٽي وري اچي تخت تي ويٺو.
تڏهن رستم ڏي لکيائين ته اُنهي کي ڏانهن ڏياري
موڪلي. انهيءَ رستم شاهزادي کي وڏي شان
شوڪت سان بادشاهه ڏي ڏياري موڪليو. بادشاهه
هن کي ڏسي ڏاڍو خوش ٿيو. هو خوبصورت ۽ خوش طبع
هو، تنهن ڪري سودا به هن تي موڪلجي پئي. سندن
چوڻ موجب بادشاهه شاهزادي کي حرمسرا به آڻايو.

سوداير کي ڄڻو وجهه مليو، ته هڪئي پنهنجي محبت
 ڏيکاري. سياوش هنجو مطلب سمجهي نقائي حرمسرا
 مان نڪري ويو ۽ وري اچڻ جو ارادو نه ڪيائين.
 سوداير، جاسندس لاءِ ديواني هئي، - همنان نالويد
 ٿي بدلاجي سندس دشمن ٿي ۽ هن تي ڪوڙي تهمت
 شرم ۽ خيانت ڪرڻ جي بادشاهه وٽ ڪيائين.
 سياوش گهڻوئي پنهنجي بيگناهي ثابت ڪرڻ جي
 ڪوشش ڪئي، پر پٽس کي اعتبار نه آيو. آخر ٺهراءُ
 اهو ٿيو ته اڳوڻي زماني جي رسم موجب سياوش ۽
 سوداير هٽي باهه جي مچ مان لنگهن ۽ جيڪو سڄو هوندو
 سر نه سڙندو ۽ جيڪو ڪوڙو هوندو سو سڙندو. سياوش
 باهه جي مچ مان لنگهي ويو ۽ سندس وار کي به جوکو
 نه رسيو. سوداير باهه ۾ گهڙڻ کان اصل انڪار ڪيو،
 جو هڪ هيس ته پاڻ قصور وار آهي. بادشاهه سياوش
 مان راضي ٿيو ۽ هڪئي پيار ڪيائين ۽ سوداير کي سزا
 ڏيڻ جو ارادو ڪيائين، پر سياوش جي مهت آزتي تي
 هڪئي معافي ڏنائين.

انهي وقت بادشاهه کي خبر پئجي ته افراسياب
 وڏي لشڪر سان جيڪون ندي لنگهي، پنج ۾ اچي منزل
 ڪئي آهي ۽ جنگ ڪرڻ جو ارادو اٿس. ڪيڪاؤس
 اوڏي وڃڻ جو سعيو ڪيو، پر پٽس سياوش چيو ته آءُ

هندي جنگ لاء وڃان ٿو. همدجو شوق ڏسي بادشاهه
 اجازت ڏنيس ۽ هو ٻارهن هزار سوار ۽ ٻارهن هزار پيادا
 وٺي روانو ٿيو ۽ رستم کي به مدد لاء چوڻ واسطي نيمروز
 ڏي ويو. رستم هندي جنگي استقبال ۽ مهمان نوازي
 ڪئي ۽ چاليهه ڏينهن اتي رهي خوشيءَ ۾ وقت گذاري
 اُڀرندي ڏي روانا ٿيا، جيڏي افراسياب لڙل هو.
 جڏهن طرفين جي وجهه باقي هن منزلن جو هئدو وڃي
 پهچيو، تڏهن افراسياب ٽي راتيون برابر ٻيڙا خواب
 لڌا، جنهن ڪري سندس دل ۾ وسوسو پيدا ٿيو ۽ جنگ
 ۾ فتح جي اميد ڪانه ڏنائين، تنهنڪري پنهنجي
 پاڻ **ڪرسيوز** جي هٿان ڪي مناسب تحفا سڀاوش
 ۽ رستم ڏي موڪليائين ۽ صلاح جي رت پيش ڪيائين.
 هنن پاڻ به صلاح ڪري اهو جواب موڪليو ته اسين
 صلاح ڪنداسين بشرطيڪ جيڪي ايران جي حد تي
 ڦرلٽ ڪري ويا اهي وسوسو موٽائي ڏيو ۽ جيڪي شهر
 ويران ڪيا اٿوسا آباد ڪريو يا انهي جي چٽي
 پري ڏيو ۽ انجام جي پورا ٿيڻ لاء سڄو ڇوڏيل ماڻهو
 اسان وٽ اول هر رهن لاء موڪليو. افراسياب اها
 ڳالهه قبول ڪئي ۽ سڄو ماڻهو ڏياري موڪليائين.
 تنهن تي سڀاوش پنهنجي ٻئي ڪيڪاؤس کي انهي
 صلاح ڪرڻ جو اطلاع ڏنو. پر هو اها خبر ٻڌي ڪاوڙيو

۽ طوس نوذر جي هٿان حڪم ڏياري، موڪليائين ته اوهان افراسياب جي مڪرن ۽ ٺڳين تي لڳا آهيو. جو مڪرن جي حوالي ڪم هئڻ مان اهو فائدو ٿيو، جو سؤ ماڻهن تي خوش ٿي ويٺا آهيو. هاڻي اهي سؤ ماڻهو هڪدم موند ٿي موڪليو ۽ افراسياب جا تختا رد ڪري هنڌي موٽائي موڪليو ۽ اوهين وٺي توران تي ڪاهي وڃو ۽ انهيڪي ناس ڪري ڇڏيو. جتي اوهين آئين نه ڪري سگهو ته هنڌي هايا اچو ۽ لشڪر وغيره طوس نوذر کي ڏيو ته اهو پنهنجي حڪم جي تعميل ڪري. هي پيغام ٻڌي رستم ۽ سياوش رنج ٿيا. رستم ته ڪاوڙ جي زابلستان ڏي هليو، ۽ سياوش دل ۾ چيو ته مون جيڪو بادشاهي انجام ڪيو آهي، سو هرگز نه ڀڃندس. لاچار اهي سؤ ماڻهو پڻ ڏي ڏياري موڪليائين ۽ پاڻ طوس نوذر کي سڀ سالار ڪري پاڻ به ان سان گڏجي توران ڏي ويو ۽ افراسياب جي وڏي امير پيران ويسم وٽ وڃي لٿو. افراسياب هن جي اچڻ جي خبر ٻڌي هنجي ڏاڍي آدرپاڻو ڪئي ۽ پنهنجي تخت جي ڀر ۾ ٻيو تخت رکائي انهي تي سياوش کي وهاريائين ۽ هر طرح هن جي عزت افزائي ڪيائين، بلڪه انهن جي وچ ۾ ايتري محبت ٿي وئي، جو افراسياب پنهنجي ڌيءَ فرنگيس سان

هن جي شادي ڪئي ۽ هن کي محل ماڙيون رهڻ لاءِ
 ڏنائين. انهي محبت جو اهو نتيجو ٿيو جو افراسياب
 جا عزيز خويش سياوش تي حسد ڪرڻ لڳا ۽ منصوبو
 ڪيائون، جنهن ۾ افراسياب جي پاڻ ڪرسيوز هڪي
 بيرحمي سان قتل ڪري ڇڏيو. انهي ڪم ۾ افراسياب
 جو به هٿ هو، جو انهي کي سياوش جي برخلاف
 ڪوڙيون ۽ ڇچيون ڳالهائون ٻڌايون هئائون ۽ هٿس
 کي تهمتون آنديون هئائون. بلڪه سياوش کي
 به اهڙو گمان اڳتي پيو هو ته مون کي ماري ڇڏيندا، بلڪه
 اهڙو خواب به ڏٺو هئائين، جو پنهنجي زال فرنگيس
 کي به ٻڌايائين ۽ چيائينس ته مون کي نيٺ ماري ڏيندا.
 تون پٺت سان آهين، سو نيٺ پار چڻيندين. اهو
 ڄڻ هن توکان ايران وارا گهرڻ اچن، تڏهن انهن کي
 ڏسجن ۽ مون کي اميد آهي ته جي اهو پٺت هوندو ته
 منهنجو وير ضرور منهنجن دشمن کان وٺندو.

ڄڻ هن سياوش جي مارجڻ جي خبر رسڻ کي
 پهتي، تڏهن نهايت گهڻو ڏک ٿيس، جو سياوش کي
 ننڍي هوندي کان پٺت وانگي سڃاڻيو هئائين.
 هڪدم ڪيڪاؤس بادشاهه ڏي روانو ٿيو ۽ بادشاهه
 کي ملڻ کان اڳي پهرين سودا به راڻي کي محلات
 مان ڪڍائي قتل ڪيائين ۽ پوءِ سياوش جي قتل

ٿيڻ جي خبر بادشاهه کي ڏنائين. اها خبر ٻڌي ماڻڪ
 هر ماڻهه مڃي ويو. ماڻهن ڪارا ڪپڙا ڪيا ۽ ٻيون
 سڀ رسمون ماتمڌاريءَ جون ٻڃا آنديون ويون.
 پوءِ بادشاهه وڏو لشڪر رستم کي ڏنو ته وڃي سياوش
 جو ويروئي. رستم جيڪون ندي لنگهي توراڻ ويو.
 افراسياب نٿائي پئي پاسي هليو ويو ۽ رستم ڪرسيوز
 کي ۽ ٻيا جيڪي انهي منصوبي ۾ شامل ٿيا هئا، تنهن
 ماري ڇڏيو. پوءِ اُڀرندي ڏي وڃڻ لڳو. افراسياب
 پنهنجي شين کي لڪه ماڻهن جي لشڪر سان مقابلي
 لاءِ موڪليو. خوارزم وٽ لڙائي ٿي، جنهن ۾ ترڪن
 شڪست کاڌي ۽ شيده رستم جي هٿان مارجي ويو.
 رستم افراسياب جا خزانن پڇاڻي لٽ جو مال گڏ ڪري
 هٿ تي موٽيو. سياوش جي زال فرنگيس جي پڇا
 ڪيائين، هر ڪوبه پتو ڪونه ٿيو، جو افراسياب انهيڪي
 ڪن بهراڙيءَ جي ڳوٺن ۾ لڪائي ڇڏيو هو. حقيقت
 هيءُ هئي ته جڏهن سياوش ماريو ۽ افراسياب کي معلوم
 ٿيو ته فرنگيس ٻيٽ سان آهي، تڏهن ڪوشش ڪيائين
 ته هوءَ ٻار ڪيرائي ڇڏي ۽ ٻرهن اعتراض آندو. امير پيران
 ويسر جو سياوش جو خير خواه هو، تنهن انهيءَ سنجي
 جو ٻار ڏمو ڪنيو ۽ شاهزاديءَ کي ٻار وٽ رکيائين. ڪي
 چون ٿا ته ڪنهن بهراڙيءَ جي ڳوٺ ۾ ڪن ڳوارن وٽ

هنکي اڪاڀائين، جتي فرنگيس بت چٽيو، جنهن جو نالو **ڪيخسرو** رکيائين. پيران ويسر پنهي جي چڱي طرح سفيل پئي ڪئي، جيسين ڪهه وڏو ٿيو.

رستم خزانو ڪٽائي فتح ڪري موٽي ايران ۾ آيو. بادشاهه ڪيڪاؤس کيس نهايت گهٽ مان ڏنو. سوني ڪرسيءَ تي وهاريائينس. ڪن ڏينهن کان پوءِ موٽي هنکي نيمروز ڏي وڃڻ جي موڪل ڏنائين. سپاوش کي توران ۾ **ڪيخسرو** نالي بت ڄاڻو هو. تنهنجي خبر افواهه وانگي اٿي ۽ ڪيڪاؤس تائين پهتي. باڪ جون ٿاڻه هن خواب ۾ ۾ اهڙو واقعو ڏٺو، تنهنڪري انهنکي هٿ ڪرڻ لاءِ هڪڙي پهلوان امير گيو بن گودرز کي موڪليائين، جو ست ورهه برابر اِي مٿا هڻي موٽي آيو. پر ڪوبه پتو پئجي نه سگهيس ۽ مطلب حاصل نه ٿيس. اتفاق سان هڪڙي پيري جهنگ ۾ هڪڙي خوبصورت جوان کي تير ڪمان سان شڪار ڪندي ڏٺائين. شڪايس ته هي ڪو جهنگ جو گهوارو هوندو. ڇانئج ڪرڻ سان معلوم ٿيس ته اهو ڪيخسرو آهي. نيٺ پنهي هڪ پئي کي سڃاڻايو. ڪيخسرو هنکي ماڻو وٺي ويو، ڇا هڪڙي پنگيءَ ۾ رهندي هئي. سپاوش جو گهوڙو، جو هرڻ وقت ڇڏيو هئائين، تنهنجو وڃيرو اڃا هنن سان هو. آخر صلاح ڪري ڪيخسرو

۽ فرنگيس انهي گهوڙي سميت گيو سان گڏجي
 لڪ چوريءَ ايران ڏي پڳا. هوڏي پيران ويسر
 کي جڏهن هنن جي پيڇي وڃڻ جي خبر پئي، تڏهن
 ئي سؤ سوار هنن جي پٺيان موڪليائين. پهرين ئي
 منزل تي هو انهن کي وڃي پهتا. هڪڙي هنڌ فرنگيس ۽
 ڪيخسرو سڻا پيا هئا ۽ گيو هنن تي پهرو پئي ڏنو. سوارن
 کي ڏسي گيو ۽ ڪيخسرو تير ڪمان ۽ ترار سان وڃي
 هنن سان وڙهيا ۽ گهڻن کي ماريائون. باقي جي بچيل، تن
 وڃي پيران ويسر کي احوال ڏنو. هن انهن کي منع ڪئي
 ته اها ڳالهه ظاهر مٿان ڪريو ۽ پاڻ کي ماطو سار ڪري
 هنن جي پٺيان روانو ٿيو. رات ڏينهن بهت ڪري نيٺ
 هنن کي هڪڙي جبل تي ويندڙ اچي لڏائين. گيو اڳيرو
 وڃي هنن سان وڙهيو ۽ پيران ويسر کي ڪمند وجهي
 گهوڙي تان لاهي گهلي ڪيخسرو ۽ فرنگيس وٽ آندو
 ۽ ماري ٿي ڇڏيائينس. پرهين جي منت آزيءَ تي
 ڇڏي ڏنائينس. هو پيران ويسر کي ڏسي ڏاڍا خوش
 ٿيا ۽ گهڻو رنائون. پوءِ هنن جي عزت آبروءَ سان روانو
 ڪيائون ۽ تڪيد ڪيائونس ته ڪنهن کي نه پڙائي ۽
 نه ڪا به خرابي ڪري ۽ پاڻ اڳتي هليا ۽ نيٺ اچي
 حد واري نديءَ جيڪو هنن جي ڪناري تي پهتا. پرهن
 تي ڪا به پيڙي ڪانه ڏنائون. ڏاڍا حيران ٿيا ۽ ڊپ ۾ ٿين.

لاچار ٿي گهوڙن سميت ڪاهي ٻاٽيءَ ۾ پيا ۽ خدا جي مهربانيءَ سان تري پار اچي نڪتا. اُتي شاه پٽياڻون ۽ افراسياب جي ظلم کان پاڻ کي سلامت سمجهياڻون. نيٺ اچي ڪيڪاؤس وٽ نڪتا. بادشاهه توڙي امير توڙي رعيتي ماڻهو ڪيڪاؤس کي ڏسي خوش ٿيا، ڀانيائون ته جن سياوش وري وٽن آيو آهي، بادشاهه گيو کي ڏاڍا انعام ڏنا ۽ وڏي درجي وارو ڪيائينس ۽ ڪيڪاؤس کي ڏاڍو پيار ۽ محبت ڏنائين ۽ پنهنجو ولي عهد مقرر ڪيائين ۽ فرنگيس کي به محلات ۾ جاءِ ڏنائين.

ڪيڪاؤس کي هڪڙو پٽ فريرز نالي اڳڻي هو، جنهن جو طوس نوذر مددگار ۽ طرفدار هو. انهي ڪيڪاؤس جي ولي عهديءَ تي اعتراض آندو. گيو ڪيڪاؤس جو مددگار ۽ طرفدار هو. انهي ڳالهه تي اڪان هو ته انهن پهلوان سردارن ۽ شاهزادن جي وجهه جهيڙو جنگ ٿئي. آخر فيصلو اهو ٿيو ته اردبيل ۾ هڪڙو وڏو قلعو ٻنهن ڌڙنالي هو، جو اڃا ڪنهن فتح نه ڪيو هو ۽ ڏاڍي مشڪل جاءِ تي هو. انهن ٻنهي شاهزادن مان جيڪو اهو وٺندو سو تخت جو وارث ۽ مالڪ جو مالڪ ٿيندو. پهرين فريرز طوس نوذر سان گڏجي روانو ٿيو ۽ انهي قلعي کي وڃي گهيرو ڪيائين. گهڻائي مڙهيائون، پر اهو وٺي نه سگهيا ۽ نا اُميد ٿي موٽي آيا. تڏهن وري شاهزادو

ڪيخسرو گيو سان گڏ جي قلعي تي ڪاهي ويو ۽ نيٺ وڃي ادو ورتائين ۽ فتححياب ٿي موٽي بادشاه وٽ آيو، جنهن هن کي تخت تي وهاريو ۽ گيو کي وٽس وزير مقرر ڪيائين ۽ پاڻ اڳوڻن بادشاهن وانگي گوشه نشين ٿي ويٺو ۽ خدا جي عبادت ۾ مشغول رهيو، چيسين ڪ وفات ڪيائين. هنجي بادشاهي ڏين سؤ وره هلي. ڪن تاريخن ۾ هن کي نمرود جو لقب مليل آهي، جنهن جي معنيٰ آهي نه مٽو. هن جي زماني ۾ حضرت داؤد ۽ حضرت سليمان پيغمبر ٿي گذريا. ڪيڪاؤس، جنهن کي ڪي تاريخن نويس نمرود سمجهن ٿا ۽ جنهنجي نسبت ۾ ڪتابن ۾ لکيل آهي ته آسمان ڏي چڙهي وڃڻ ۽ خدا سان وڙهڻ جو ارادو ڪيائين، سا ڳالهه غلط آهي، ڇا اءِ جو هي بادشاه پڇاڙي تائين خدا پرست رهيو. هنجا ٻه گهڻائي قول نصيحت آميز ڪتابن ۾ موجود آهن، جنجي ڏيڻ جو هتي ضرور ڪونهي.

ڪيخسرو بن سياوش.

هي بادشاه شروع کان ئي پنهنجن وڏن جي پيرويءَ تي هليو ۽ عدل ۽ انصاف سان حڪومت ڪرڻ لڳو، جنهنڪري امير امرا توڙي رعيت منجهان خوش ٿيڻ لڳي. جڏهن ملڪ جو پورو بندوبست ڪري

رهيو ۽ تڏهن پنهنجي ٻئي سياوش جي ويروئڻ جو
خيال دل ۾ پيدا ٿيس، جنهن کي ڪاڻس ۽ رستم به
هٿايس ۽ مدد ڪيس. سڀني اميرن ۽ سردارن
سغدس مرضيءَ موجب ترڪن سان جنگ ڪرڻ جي
ڪم ۾ پڙي. ڪي محسرو حڪم جاري ڪيو ته فريبرز
شاهزادو ۽ طوس نوذر ٿيه هزار لشڪر ساڻ ڪري
توران تي ڪاهي وڃي اُتي ڦڙل ڪن ۽ شهر ويران ڪن.
جن ڏينهن ۾ سياوش توران ۾ هو ۽ پيران ويسر
وٽ رهندو هو، تن ڏينهن ۾ هن پيران ويسر جي
هڪڙي ڌيءَ سان شادي ڪئي هئي، جنهن مان
هڪڙو پٽ به ڄائو هوس، جنهن جو نالو **فرو د زكيو هٿاين**.
پوءِ جڏهن افراسياب جي ڌيءَ فرنگيس شاهزادي سان
شادي ٿيس، تڏهن پيران جي صلاح سان سجندس ڌيءَ
پنهنجي ٻار سميت وٽس رهندي هئي. ڪي محسرو کي
خبر هئي ته سجندس ماڻي جو پاڻ فرود توران ۾ آهي ۽
هڪڙي قلعي واري شهر جو حاڪم آهي. تنهن ڪري
جڏهن ايراني لشڪر هائي توران تي ڪاهيو ٿي ويو،
تڏهن هن هلڻ مهل طوس کي تڪيد ڪيو ته انهي رستي
کان وڃو جتي پنهنجي پاڻ فرود جو قلعو آهي ۽ انهي
کي احوال ڏجو. امڪان آهي ته پاڻيائيءَ جي نظر تي
هر مدد ڪري ۽ ٻائي جي ويروئڻ ۾ اوهان کي ڪا صلاح ڏئي.

ڪيائي خاندان جا بادشاهه ۱

ان موجب هو انهي قلعي تي ويا. جڏهن شهزادي فرود
ايراني لشڪر جي ڪاهي اچڻ جو ٻڌو، تڏهن اڳواٽ
ڪاوڙ جي لشڪر وٺي انهي کي سامهون ٿيڻ آيو.
طوس جهيڙي ٿارڻ لاءِ هن ڏي مروت ۽ مهربانيءَ جو پيغام
موڪليو ۽ روبرو ڳالهه ٻول ڪرڻ جي رت پيش ڪيائين،
پر فرود جوانيءَ جي مستيءَ ۾ هن پڌي آزمودگار پهلو ان
جي ڳالهه تي ڌيان ڏکون ڏنو ۽ وڙهڻ لاءِ سمجهي آيو.
ويڙهه ۾ فرود مارجي ويو. جڏهن انهي پنهنجي ڀاءُ جي
مرڻ جي خبر ڪي محسوس ڪي پهتي، تڏهن ڏاڍو ڏک ٿيس
۽ ڪاوڙيو ۽ پنهنجي چاچي فريبرز ڏي لکيائين ته
طوس کي قيد ڪري موٽڻي موڪل ۽ تون لشڪر
سان اڳتي توران تي ڪاهي وڃ ۽ افراسياب جو ڪم
پورو ڪر ۽ آءُ پاڻ به اميد آهي ته جلد ٻيو لشڪر ساڻ
ولي ايندي ايندس. حڪم موجب فريبرز طوس نوڙ
کي قيد ڪري ڪي محسوس ڏي ڏياري موڪليو.
جڏهن هو اتي پهتو، تڏهن ڪي محسوس چيس ته تون
منوچهر جي نسل مان ۽ سفيد ريش ٿي پيو آهين، نه ته
جيڪر توکي مارائي ڇڏيان ها. پر في الحال توکي
معافي ٿو ڏيان.

جڏهن شاهزادو فريبرز گودرز پهلو ان سميت توران
جي حد ۾ پهتو، تڏهن افراسياب پيران ويسر کي سندن مقابلي

لاء وڪاڻيو. طرفين جي وچ ۾ سخت جنگ لڳي. آخر
 ترڪن جي فتح ٿي ۽ فريبرز پڇي جند ڇڏائي ۽ گودرز
 جي پٽن ۽ ٻين عزيزن مان ستر چٽا مارجي ويا. گودرز
 پاڻ باقي ڪن پٽن سان هزارن حيلن سان جند ڇڏائي
 ڀڳو ۽ اچي فريبرز کي گڏيو. باقي چيڪو لشڪر
 ڀڄيو هو، سو ڀڄڙي حال ۾ موٽي ايران ۾ آيو. ڪي محسرو
 انهنجو حال ڏسي ڏاڍو حيران ۽ پريشان ٿيو ۽ پنهنجي
 چاچي فريبرز کي عتاب ڏنائين ۽ چيائين ته تو منهنجو
 حڪم نه مڃي. طوس سان شامليت ڪئي، جنهنجو
 آخر هٿڙو خراب ٿيو. گودرز به چيو ته جڏهن
 شاهزادو اڳتي پڇي ويو، تڏهن آءٌ ڇا ڪري سگهان ها.
 انهي ڪري پاڻ فريبرز تي وڏيڪ عتاب آيو. بادشاهه
 گيو کي شايس جس ڏئي چيو ته تون وري ٻيو لشڪر
 گڏ ڪري توران تي ڪاهي وڃ ۽ افراسياب کان
 وڃرو. انهي وچ ۾ طوس به منت آزي ڪري معافي
 ورتي ۽ حڪم موجب گيو سان گڏ توران ڏي وڃڻ
 ۽ ترڪن سان وڃي وڙهڻ جو انجام ڪيائين.

جڏهن هي تازو وڏو لشڪر ايران مان نڪري
 توران جي حد ۾ آيو، تڏهن اڳي وانگي افراسياب
 وري به پيران ويسر کي انهي سان سامهون ٿيڻ لاءِ
 موڪليو. ڇڏي جنگ لڳي، هر وري به ايرانين شڪست

کاڌي ۽ ترڪ فتحياب ٿيا. ايرانين پڇي وڃي
 هماون جبل تي پناهه ورتي ۽ توراني جبل کي هيٺان
 وڪوڙي ويهي رهيا. انهي وچ ۾ ترڪن جي سڏ تي
 چين جو خاقان ۽ هند جو شڪل پنهنجو لشڪر وٺي
 پيران ويسر جي مدد لاءِ اچي نڪتا. هوڏي ڪي مخسرو
 رستم ڏي ايرانين کي مدد ڪرڻ لاءِ لکيو. ان موجب
 رستم اچي ايرانين سان گڏيو. سخت جنگ لڳي.
 آخر رستم فتحياب ٿيو. چين جو خاقان گرفتار ٿيو ۽
 پيا پڇي ۽ پڇي ويا. انهي طرح فتح حاصل ڪري
 رستم پهلوڻ ۽ گودرز موٽي وطن تي اچي نڪتا ۽
 ايران جي بادشاهه وٽ وڌو مان پاڻائون.

ڪن ڏينهن گذرڻ کان پوءِ وري به ڪي مخسرو کي
 ترڪن سان جنگ ڪرڻ جو خيال ٿيو. هن ارادو
 ڪيو ته چار لشڪر توران کي چئن پاسن کان ڪاهي
 وڃن ۽ وڃي افراسياب کي تنگ ڪن. ان موجب
 گودرز کي بادشاهه گاوڙيائي جهنڊو ڏئي بلخ جي
 پاسي موڪليو. اهو جهنڊو سواءِ خود بادشاهه جي
 ڪنهن سان ڪين ويندو هو. اهو انهي لاءِ ڪيائين،
 جو بادشاهه ارادو ڪيو هو ته پاڻ به انهي جي پٺيان وڃي.
 جڏهن گودرز توران جي حد کي پهتو، تڏهن اڳي وانگي
 پيران ويسر لشڪر وٺي اچي اڳ جهليو. جنگ لڳي،

جاتي ڏينهن برابر هلي . هر روز سخت ڪوس ٿيندو
 هو ۽ رت جون نديون وهنديون هيون . مردن
 جا ڍڳا لڳي ويا . پيران ويسر گودرز جي هٿان مارجي
 ويو ۽ يارنهن پيا توراني بهادر سردار به زخم کائي
 مري ويا . ڪرسيوز، افراسياب جو ڀاءُ، گرفتار ٿي
 پيو ۽ توراني لشڪر مان لڪر کن ماڻهو ڪسي ويا . باقي
 جيڪي بچيا، سي پڇي ويا . گادياني جهندي جي
 برڪت سان هي فتح حاصل ڪري گودرز بادشاهه
 ڏي خط لکيو ۽ فتح جو اطلاع ڏنائين . انهي وجهه خود
 بادشاهه به اچي اتي پهتو ۽ سڀڪنهن سردار جي
 جهندي هيٺ جيڪي ماڻهو باري هئا، سي پنهنجن
 اکين سان اچي ڏٺائين . گودرز جي جهندي هيٺ
 پيران ويسر کي ڪنل اچي ڏٺائين . هنکي ڏسي گهوڙي
 تان هيٺ لهي پيو ۽ هندي لاش تي ويهي رنائين ۽
 هندي منهن تي هٿي منهن رکيائين . سندس حڪم موجب
 هنکي غسل ڏياري ڪفن ۽ ڪائي عزت آبروءَ سان
 دفن ڪرايائين . گيو جي جهندي هيٺ ڪرسيوز
 کي ٻڌل ڏسي گهوڙي تان لهي انهيڪي پنهنجي هٿ
 سان ترار هٿي سسي لاهي ڇڏيائينس . هٿي ڏينهن
 عام دربار ڪري حقدارن کي انعام اڪرام ڏنائين
 ۽ خوشيون ڪرايائين . ڪرمان ۽ ڪيچ مڪران

فريبرز کي انعام ڏنائين . اصفهان ۽ جرجان ۽ قهستان
جي ڍل گودرز کي انعام ڏياريائين . انهي طرح سڀني
بهاڊرن ۽ لشڪروارن کي راضي ڪيائين .

جڏهن افراسياب پنهنجي پاپ ڪرسيوز ۽ پنهنجي
پهلوان امير پيران ويسر جي مارچن جي خبر ٻڌي ،
تڏهن پنهنجي ٻٽ شيد ۽ ڪي تمام وڏي لشڪر سان
ايرانين سان وڙهڻ لاءِ موڪليائين . خوارزم جي
دشت تي ٻئي لشڪراچي گذيا ۽ جيڪا جنگ لڳي
تنهن ۾ ڪي خسرو پنهنجي ٻٽ سان شيد ۾ ڪي ماري
وڌو . ڪي خسرو چيو ته ”خوارزمي بود“ يعني هيءُ
خراب جنگ هئي . تنهنڪري انهي هنڌ تي خوارزم
جو نالو پيو . اتان وڌي ڪي خسرو افراسياب تي
ڪاهي ويو ۽ ڪنگ دڙواري قلعي تي وڃي هڪي
گهيرو ڪيائين . افراسياب اتان نڪري ڀڄي ويو
۽ قلعو فتح ٿيو . سندس حرمسراءِ سارو قيد ٿيو ،
جنهنجي تمام گهڻي حفاظت رکائي وئي . افراسياب
جي ٻڌيان ۽ اڻڻو پيا . آخر گهڻي مدت کان پوءِ آذربائيجان
۾ هٿ آيو ۽ قيد ٿي ڪي خسرو وٽ آندو ويو . تن
ڏينهن کان پوءِ بادشاه هڪي مارائي ڇڏيو . ڪي
لکن تان بادشاه کي هن تي گهڻو رحم آيو ۽ معافي

ڏهن جو ارادو موس، برگودرز بادشاه جي اجازت کان سواءِ ٻاري ڇڏيس. اتان ڪيخسرو وري بلاخه ڏي ويو. اتي رهندي هڪڙي ڏينهن دلهر آيس ته دنيا کان هٿ ڪڍجي، تنهنڪري امير سردار گڏ ڪري پنهنجي پٽ **لهراسپ** کي وٺي تنهنده مقرر ڪيائين ۽ پوءِ سگهوئي پاڻ به وفات ڪيائين. ڪي ٿا چون ته اتان نڪري ڪنهن پاسي هليو ويو ۽ وري انجو پٽو ڪونه پيو. ڪن تاريخن ۾ آهي ته حضرت سليماني ڪيخسرو کي وٺڻ جي ڪوشش ڪئي ۽ هو اصطخر مان پڇي بلاخه ڏي ويو ۽ اتي مري ويو. هنجي گم ٿيل بابت فردوسيءَ شعر ۾ اهڙو بيان ڏنو آهي، جو ماڻهو ڪي انهي جي پڙهڻ سان روئڻ اچي وڃي. ڪيخسرو ست سال بادشاهي ڪئي. ڪي سؤ ورهه ٿا لکن. چوندا ته ڪيخسرو هڪڙي مسجد ۽ بحراب سون ۽ جواهرن سان جڙيل ٺهرايو، جو ساڻ ڪسيو وڌندو هو ۽ انهي ۾ ديني عبادت ڪندو هو. ڪي ته هڪ ٻيجهه ٿا چاڻ ۽ هنجي سڀني تاريخن نويسن گهڻي تعريف ڪئي آهي. يوناني حڪيم فيثاغورث ۽ لقمان حڪيم هنجي زماني ۾ هئا. اگرچہ ڪن فيثاغورث کي جمنيد جي زماني جو چيو آهي.

لهراسپ بن ڪيخسرو.

تاريخ معجم ۾ لهراسپ ڪيڪاؤس جي پايو جو پوٽو سڏيل آهي. هو نهايت همت ۽ ڏاهپ وارو هو، مگر شوخ طبع ۽ ڪينور ڪمندڙ هو ۽ سخت سزا ڏيندڙ هو ۽ ظالم شمار ڪيل هو. تهنهڪري جڏهن ڪيخسرو هن کي وري عهد مقرر ڪيو، تڏهن گهڻن اميرن اعتراض آندو، بلڪ زال کي به اعتراض هو ۽ پر ڪيخسرو هنن کي زور ڪري راضي ڪرايو. ڪندڙ جوڙ آهي ته زال اصل راضي نه هو. انهي ڪري انهن جي اولاد ۾ به اها ناسازي هلي آئي. لهراسپ جي بادشاهه ٿيڻ تي تخت شهر بلاخر مقرر ٿيو. هند ۽ چين جا بادشاهه به هنجا تابع ٿي رهيا. هن رهام بن گودرز کي عراق ۽ عجم جو حاڪم ڪري موڪليو، ۽ انهي کي ڪي تخت نصر ٿا ڄاڻن. انهي کي اهو انجام مليو هو ته جيڪو ملڪ هو انهي پاسي فوج ڪندو، سو سندس ملڪيت ٿيندو. ان موجب تخت نصر شام ۾ دمشق ٿاڻين آيو ۽ اهو ملڪ هت ڪيائين ۽ پنهنجي هڪڙي امير کي بيت المقدس ڏي موڪليائين، جتي حضرت داؤد جي پٽن مان هڪڙو حاڪم هو. انهي هٿسان صلاح ڪيو ۽ ڪي بني اسرائيل اول ۾ وٺي موٽيو. پٽ تي بني اسرائيل فساد ڪيو. تخت نصر پاڻ وڃي بني اسرائيل کي مارايو ۽ بيت المقدس کي وڃي ٽاس ڪري ڇڏيائين.

لهراسپ کي ٻه پٽ هئا: هڪڙو گشتاسپ ۽ ٻيو زريور. گشتاسپ تمام چڱو ۽ بهادر ۽ عقل وارو شاهزادو هو، مگر لهراسپ ڪيڪاؤس جي اولاد کي پنهنجن پٽن کان وڌيڪ پسند ڪندو هو ۽ اڪثر بادشاهي ڪم انهنجي حوالي ڪندو هو. انهي ڪري گشتاسپ رنج ٿي ڪن اميرن کي پاڻ سان شامل ڪري پئي جي مخالفت ڪرڻ لڳو ۽ بادشاهي جي ڪمن ۾ دست اندازي ڪرڻ لڳو، جنهن ڪري لهراسپ مٿس ڪاوڙيو. همدجي شوخي ۽ ظلم کان ٻيچڻ لاءِ گشتاسپ ڪي ماڻهو پاڻ سان وٺي ملڪ ڇڏي نڪري ويو ۽ گهمندي روم جي ملڪ ۾ وڃي نڪتو، جتي پنهنجي همت ۽ بهادريءَ جي ڪري نالو ڪڍيائين ۽ وڏو درجو ۽ عهدو پاتائين. انهن ڏينهن جي رسم موجب روم جي قيصر جي ڌيءَ کي شادي ڪرڻي هئي ۽ انهي جي پسنديءَ لاءِ لائق شاهزادا آڻي گڏ ڪيا هئا. انهن گشتاسپ به انهن جوانن ۾ هو. شاهزادي، جنهنجو نالو **ڪتابون** هو، تنهن انهي مجلس ۾ گهمندي ترنچ گشتاسپ وٽ نئي رکيو ۽ انهي کي پسند ڪيائين. هر گشتاسپ جي شاهي نسل جي ڪنهن کي خبر ڪانه هئي ۽ نه مال ملڪيت يا دولت وارو هو، تنهن ڪري شهنشاهه قيصر پنهنجي ڌيءَ جي چونڊ تي ڪاوڙيو. هر

لاچار رسم موجب ڏي هڪي ڏي، پوءِ هڪئي پاڻ ۾
گڏ جڻ کان روڪي ڇڏيائين. انهي کان پوءِ اهورسمي
قاعدو بند ڪري ڇڏيائين. هڪي ۾ ڏيون ٻيون ۾
هيون. انهن لاءِ اشتهار ڪيڏيائين ته فلاڻي ٻيلي ۾
جيڪو شينهن ۽ اڙڏها آهي، تنهن کي جيڪو وڃي ماري ڇڏي
۽ اهڙي بهادري ڏيکاريندو، تنهن کي انهن مان هڪڙيءَ
جي پانهن ملندي. ٻه شهزادا ڪن ٻين هنڌن جا انهن
پانهن جي طمع رکندڙ هئا، تن ڪوشش ڪئي ۽ ٻه رامي
اڙڏها ۽ شينهن کي ماري نه سگهيا. گشتاسپ تمام زور
وارو ۽ بهادر هو، تنهن وڃي انهن سان مقابلو ڪيو ۽
انهن کي ماريائين. تنهن کان پوءِ قيصر هن تي مهربان
ٿيو. گشتاسپ ايسٽائين پنهنجو نسب ۽ نالو
اڪايو ۽ پنهنجو نالو فرخ زاد ظاهر ڪيو هئائين.
هنجي مدد سان قيصر گهڻيون فتحنون ڪيون. نيٺ
هن جي صلاح سان قيصر هڪڙو قاصد اهراسپ ڏي
موڪايو ته کيس ٻيڙي ڏي، ته ته جنگ لاءِ تيار رهي.
اهراسپ کي نيٺ معلوم ٿيو ته اها حرڪت يقين
گشتاسپ جي آهي. تنهنڪري هن جي ٻيو وزير
کي حڪم ڏنائين ته لشڪر وٺي وڃي روم جي
لشڪر سان وڙهه. وزير حڪم جي تعميل
ڪئي. جڏهن اتي ويو، تڏهن قيصر گشتاسپ کي

لشکرسان روانو ڪيو ته ايرانين سان وڃي وڙهي .
 ٻئي پائر شاهراڌا گڏيا . هڪ ٻئي کي سڃاڻائون .
 لهراسپ جي حڪم موجب شاهي چت گشتاسپ جي
 مٿي تي رکيو ويو ۽ وليعهد ۽ جو در جو کيس عطا ٿيو .
 اها خبر ٻڌي روم جو قيصر به اتي اچي نڪتو . اتي
 معلوم ٿيس ته فرخزاد حقيقت ڪري ايران جي بادشاه
 جو وڏو پٽ گشتاسپ آهي ۽ انهي جو ولي عهد مقرر
 ٿيو آهي . ڏاڍو خوش ٿيو . پنهنجي ڌيءُ ڪتابون
 کي وڏي تڪميل ۽ تحفن سان گشتاسپ سان گڏ ايران
 ڏي روانو ڪيائين . اتي وڃي ٻيءَ جي قدمجو سي
 حاصل ڪيائين ۽ انهي سان ٻرتو ۽ انهي کان پوءِ
 بادشاهي جي ڪمن ۾ سندس مددگار ٿي بيٺو . ۽
 بادشاهه امير امرا گڏ ڪري عام درٻار ۾ گشتاسپ
 کي وليعهد ڪيو . بلڪ حڪومت هن جي هٿ ۾
 ڏنائين ۽ پارٽ قديم بادشاهن وانگي گوشه نشين ٿي
 ۽ پنهنجي سمين ڪرڻ ۽ وفات ڪيائين . لهراسپ هڪسؤ
 ويهه ورهه بادشاهي ڪئي . ڪن لکيو آهي ته حضرت
 سليمان جي ٻپ کان هن ايران جو قديم گاديءَ جو
 هنڌ اصطخر ڇڏي وڃي بلاخر کي گاديءَ جو هنڌ ٺهرايو
 ۽ تنهن ڪري بلاخي سڏبو هو .

گشتاسپ بن لهراسپ.

هن بادشاه جي ڏينهن ۾ زردشت ظاهر ٿيو، جنهن جو مذهب پکڙيل لڳو، ۽ هي پهريون بادشاه هو، جو انهي جي دين تي آيو. تاريخ معجز ۾ لکيل آهي ته زردشت هڪڙو حڪيم هو، جو پهرين ارميا پيغمبر جي شاگردن مان هو. هو علم نجوم ۽ ٻيا باطني ۽ مخفي علم سکيو ۽ انهي جي وسيلي معلوم ڪيائين ته حضرت موسيٰ جهڙو ڪو شخص جلد پيدا ٿيڻو آهي، جنهنکي باهه جي روشنائي ۽ خدا جي تعجلى جي ڳولا ۾ نور ۽ اونهاه حاصل ٿيندي. پوءِ خيال ڪري ڪري سندن دل ۾ آيو ته اهو آءُ آهيان. تنهنڪري وڃي گوشه نشين ٿيو ۽ مجاهدا ۽ رياضتون ڪرڻ لڳو، جنهن مان سندن دل روشن ٿي ۽ انهي جي نشاني هن باهه کي سمجهيو. هن پاڻ کي پيغمبر چوايو ۽ ڪتاب ژند ۽ پاڙند لکيائين ۽ ماڻهن کي مجوسين جي دين تي دعوت ڪرڻ لڳو ۽ آتش پرستيءَ جو رواج وڌائين. آذربايجان ۾ گهڻا ماڻهو هن جي دين تي آيا، جوڙي لڳو ته روح القدس کان مونکي پيغام ڏارسن ۽ مدد ٿي ملي. هن جي تعريف گشتاسپ بادشاه جي مجلسن ۾ ٿيڻ لڳي، تنهن تي هن زردشت جي ملاقات جي خواهش ڏيکاري ۽ گهڻن ماڻهن سان گڏجي بلخ مان

هن وٽ آذربائيجان ۾ آيو ۽ هن سان صحبت
ڪري خوش ٿيو ۽ پنهنجي پٽ اسفند يار کي هن
جي دين ۾ آندائين يعني مجوسي ڪيائينس ۽ ملڪ
جي گهڻن ڀاڱن ۾ تشڪده جوڙايائين. پارهين هزارن
ڏانڊن جون ڪلون رڱائي هرڻ جي ڪل جهڙيون ڪري
انهن تي سون ۽ چانديءَ جي پاڻيءَ يا مس سان ڙند ۽
پاڙند لڪرائين ۽ اصطخر ۾ هڪڙو دڦن يا حجر وٺرايائين،
جنهن ۾ انهن ڪتابن کي ڏاڍي تعظيم سان رکيائين
۽ انهن جي حفاظت ڪرايائين. خاص ماڻهن کي
انهن جي پڙهڻ ۽ تعليم ڏيڻ جو حڪم ڏنائين. هر عام
ماڻهن کي انهن جي هٿ لائڻ کان منع ڪيائين.
جيڪي ماڻهو مجوسين جي دين تي نقي آيا، تن کي
قتل ڪرائي ٿي ڇڏيائين. انهي طرح سگهوئي آتش
پرستي ملڪ ۾ پکڙي وئي. چون ٿا ته انهي وقت
کان وٺي اها باهر اڃا تائين هلي اچي ۽ اجهائي ڪين
آهي. مجوسين جو اعتقاد هو ته هن جو هٿ باهر ۾ نه
ٿي سڙيو ۽ جنهن کي هو باهر هٿ ۾ ڏيندو هو، تنهنجو به
هٿ نه سڙندو هو. ڪن جو چوڻ آهي ته گشتاسب
پهرين زردشت کي ست ورهه قيد ۾ رکيو ۽ پوءِ هن جي
ڪرامت ڏسي هن جو معتقد ٿيو. هيئن به لکيل آهي
ته پهرين گشتاسب هر سال ترڪستان کي ڏي ڀريندو

هو، پر زردشت منع ڪيس ته سڄي دين وارو بادشاه
ڪنهن بت پرست بادشاه جي ڀل نه پريندو. انهي
طرح هن کي ترڪستان سان جنگ ڪرڻ لاءِ سڃاڻيائين.
انهي وقت ترڪستان جو بادشاه **ارجاسپ** هو.
انهي کي گشتاسپ مڃوسي مذهب جي دعوت ڏياري موڪلي.
تڏهن تي هو ڪاوڙيو ۽ هنن ٻنهي جي ۱۱ چهر جيڪو
عهدنامو هو، اهو ڀڳو ۽ وڏو لشڪر وٺي ايران تي
ڪاهيائين. گشتاسپ به لشڪر گڏ ڪري **اسفنديار**
کي انهي جو سپر سالار ڪري موڪليو. طرفين جي
وجھ ڏاڍي جنگ لڳي، جنهن ۾ ارجاسپ جو بت ۽
ڀائر قتل ٿي ويا ۽ ترڪ شڪست کائي ڀڳا ۽ گشتاسپ
فداڪياب ٿي موٽيو. انهي کان پوءِ اسفنديار کي موڪليائين
ته آذر بائجان ۽ ارمين ۾ وڃي اهي ماڻهه ڪري
۽ اتي زردشتي مذهب پکيڙي ۽ آئندڪده بنائي.
اسفنديار جي اوڏي وڃڻ تي سندس دشمن بادشاه
ونت هنجي شڪايت ڪئي ته بادشاهيءَ ۾ ڦڻ جو خيال
ٿورڪي. اهڙي چورت تي لڳي گشتاسپ بت کي ڪٽي
قيد ڪرايو ۽ گردڪوه جي قلعي ۾ بند رکيائينس.
انهي وچ ۾ ارجاسپ وڃي لشڪر سان باخم تي
ڪاهي آيو ۽ اتي جي ٻنهي درويش **لهراسپ** کي قتل
ڪيائين ۽ گشتاسپ جون ڌيون قيد ڪري ترڪستان

ڏي موڪليائين ۽ خود گشتاسپ سان وڙهڻ لاءِ ويو ۽ هنڪي
 شڪست ڏئي ڀڄائي ڪڍيائين، جو هو وڃي هڪڙي
 مضبوط قلعي ۾ اڪو. اهڙي تنگ وقت ۽ حال ۾ هن
 پنهنجي ڀاءُ **جاماسپ** کي اسفنديار ڏي گردڪوه
 ۾ موڪليو ته انهيڪي بند مان آزاد ڪري وٺي اچي ته
 اچي **جاماسپ** سان وڙهي. اسفنديار پهرين نهڪر
 ڪئي، پر نيٺ **جاماسپ** جي منت آريءَ تي لڳي پئي
 جي خدمت ۾ آيو ۽ **ارجاسپ** سان جنگ ڪيائين ۽
 اهڙي بهادري ڏيکار يائين، جو ترڪن کي ڀڄائي
 ڪڍيائين ۽ فتح حاصل ڪيائين. گشتاسپ اسفنديار
 تي ڏاڍو راضي ٿيو ۽ هنڪي وٺي عهد ڪرڻ ۽ ملڪ ڏيڻ
 جو ارادو ڪيائين ۽ تڪيد ڪيائينس ته پهرين وڃي
 پنهنجون پيمرون قيد مان ڇڏائي پوءِ اچي سندس
 جاءِ تي بادشاهي ڪري. انيوجب اسفنديار ٻارهن
 هزار ايراني سوار ۽ ايقرا پيادا چونڊي پنهنجي ڀاءُ
پشوتن کي انهن جو مهendar ڪري، پاڻ به انهي سان
 گڏ روانو ٿيو. **ارجاسپ** جو تخت شهر روئين ڌڙ هو.
 انهي شهر ۽ قلعي جو بيان شاهنامي ۽ ٻين تاريخن ۾
 اهڙو عجيب جهڙو ڏنل آهي، جو اڪيلائي ۾ نقوا جي.
 انهي جو مختصر مطالعي ته روئين ڌڙ تائين پهچڻ لاءِ
 اسفنديار کي ٽن پاسن کان رسامءُ. هڪڙي رسامي

ڪيائي خاندان جا بادشاہ ۶

سان پاڻي ۽ گاه گهڻو هو، مگر اوستائين پهچڻ ۾ ڇه مهينا لڳيو ٿي ويا. ٻئي رستي سان پاڻي ۽ گاه گهٽ هو، مگر پنڌ هڪڙي مهيني جو هو. ٽيون رستو، جهنگون نالو هفت خوان هو، تنهن سان هڪ هفتي جي اندر اتي پهچي ٿي سگهيو، مگر رستي ۾ خوف گهڻا هئا؛ شينهن ۽ ٻيا جهنگلي جانور ۽ برف ۽ ٻينهن وغيره روڪ ڪرڻ وارا هئا. اسفند يار پنهنجو لشڪر پشوتن جي هٿ هيٺ پئي رستي سان روانو ڪيو ۽ پاڻ ڪن خاص ماڻهن سان ڪي قيمتي جواهر ۽ ٻيو مال ساڻ کڻي سوداگرن جي هفتخوان واري رستي سان نڪرڻ جو ارادو ڪيائين ۽ پشوتن کي سمجهيائين ته جڏهن ٽون روئين ڌڙ کي ويجهو اچين، تڏهن فلاڻي هنڌ رهي آرام وٺجڻين. جڏهن ڪنهن رات انهي قلعي مان باهه جا شعلا مٿي آسمان ڏي نڪرندا ڏسين، تڏهن لشڪر وٺي چوڌاري ڦري اچڻين ۽ اچي جنگ ڪڇڻين. اسفند يار انهي رستي جون سڀ مشڪلاتون کائي نڪتو ۽ روئين ڌڙ وٽ پهتو. تڏهن شهر ۾ هل پئجي ويو ته ڪو سوداگر ٻري کان مال وڪڻڻ لاءِ آيو آهي ۽ رستي ۾ اسفند يار ڦريس ٿي، تنهنڪن پڇي هنڌ ڇڏائي ترڪڻ جي بادشاهه وٽ پناهه لاءِ آيو آهي. هي خبر ٻڌي ار جاسپ بادشاهه هنکي گهرايو. هن عجيب عجيب جواهر ۽ ٻيون قيمتي شيون

ٻئي ڏيکاري، جي هن پسند ٻئي ڪيا ۽ ٻئي ورتا ۽ رستي
 جي تڪليفن جو ٻڌي هنکي تسلي ٻئي ڏنائين. انهي
 طرح روز بروز اسفنديار بادشاهه ۽ وزيرن ۽ اميرن وٽ
 آمدرفت ڪرڻ لڳو ۽ ڏاڍي عزت آبرو حاصل ڪيائين.
 جڏهن مهيني گذرڻ کان پوءِ اسفنديار حساب ڪري ڏٺو
 ته پشوتن لشڪر وٺي مقرر ڏڪيل جاءِ تي آيو هوندو، تڏهن
 بادشاهه کان اجازت وٺي قلعي جي اندر اميرن وزيرن کي
 دعوت ڏنائين ۽ جوڌاري باهيون ٻارائي ڏيگيون جاڙهائي
 ماني رڌائڻ جو بندوبست ڪيائين. انهي بهاني سان
 باهين جو سو جهرو ايتري قدر ڪيائين، باڪ ڪي
 هوايون به مٿي اڏايائين، جو پشوتن انهنکي ٺهرايل نشاني
 سمجهي لشڪر وٺي ڪهاو رات جي وقت دهان ۽
 شرنائڻ سان ڪاهي ڪوٽ تي آيو. شهر ۾ ڪوٽ ۾
 اچي گڙهڙ ٻئي ۽ سوار قلعي مان نڪري وڙهڻ لاءِ ٻاهر
 ٿيا. اسفنديار پنهنجن خاص ماڻهن سميت وجهه وٺي
 ڦرمار ڪري نڪري ڪوٽ جي ٻاهران پهتي رهيو.
 هل تي چيڪي توراني قلعي ڏي ٿي آيا، تنهن ڪي ڦٽل ڪيو
 ٿي ڇڏيائين. ٻئي پاسي کان پشوتن لشڪر سميت آڻي
 ماڻهن ۾ ڪوس وڌو. ارجاسپ ۽ انجا ڀائر اهڙي اونداهيءَ
 رات جو پنهنجي جان بچائڻ ۾ لڳا ۽ مار جي ويا. تيموري
 ۾ اسفنديار پيڻ کي محلات مان هٽ ڪري ۽ افراسياب

جو سو نو تخت بر کڻي اچي هاڻي ۽ تي رکي مال اسباب سميت گشتا سڀ ڏي موڪلي ڏنو ۽ آس پاس جو ماڪ ڦري ۽ قبضي هر آڻي افراسياب جي ڀاءُ اغير ٿ جي اولاد مان ڪنهنڪي اتي جو بادشاهه ڪيائين، جو اغير ٿ کي اتي جا ماڻهو نبي ڪري ڇڏندا هئا. انهي کان پوءِ انهيءَ جو اولاد پشت به پشت بادشاهي ڪندو آيو، جيستائين ڪ سڪندر رومي اتي آيو.

ار جا سڀ جي ڪم فيصل ڪرڻ کانپوءِ اسفنديار چين جي ولايت تائين مڃوسى مذهب پکيڙيو ۽ آتشڪده ٺهرائين. پوءِ اتان سمنڊ جي رستي هندستان هر آيو ۽ اتي به آتش پرستيءَ جو رواج وڌائين. اتان موٽي اچڻ کان پوءِ گشتا سڀ هنڪي مغرب ڏي موڪليو، جتان هر فتح سان ات جو مال هٿ ڪري موٽيو. اهڙن وڏن ڪمن ڪرڻ کان پوءِ اسفنديار پي کي پنهنجي وليعهد ڪرڻ ۽ ماڪ ملڻ لاءِ عرض ڪيو، هر هن وري به بهانو ڪري چيو ته ٻيا ڪم تو سڀ ڪيا ۽ پري پري جا ماڪ فتح ڪيئي ۽ افراسياب جهڙن بادشاهن کي جيتيئي مگر اڃا رستم آهي، جو اسانجي ماڪ جي وجهه وٺو آهي ۽ اسانجو حڪم نٿو مڃي ۽ اسانجي دين تي نٿو اچي. تنهن ڪري تون زابلستان تي ڪاهي وڃ ۽ هن سان وڙهي هنڪي قيد ڪري مون وٽ وٺي

اچ، نه تر تيسين اسانجي ملڪ کي آرام نه ايندو. پوءِ
 آءٌ توکي سڄي پڄي معافي ڏيندس ۽ تنهنجي پهلوانيءَ
 جي بر ماڪ هر مشهورائي ٿيندي. اسفنديار رستم سان
 وڙهڻ هر خوش ڪين هو ۽ ايترو به ڄاڻائين ته پٽس بادشاهه
 عذر ٿو ڪري، ته به لاچار هنجو حڪم مڃڻو پيس.
 تنهنڪري وڏولشڪر گڏ ڪري سيستان ڏي روانو
 ٿيو. جڏهن انهي ماڪ جي حد تي پهتو، تڏهن پنهنجي
 پٽ **بهمن** کي موڪليائين ته رستم وٽ وڃي هڪڙي
 وٺي اچي. بهمن ويو. هڪڙي جبل جي چوٽيءَ تان
 هيٺ ماڻهيءَ هر رستم کي شڪار ڪندو ڏٺائين.
 هڪڙي گورخر کي ماريو هئائين ۽ انهيءَ ڪباب ٿي
 پڇايائين. هنجو قد ۽ بدن ڏسي حيرت هر ٻڌجي ويو.
 مٿان هڪڙي وڏي چپ لپٽائي هيٺ انهي تي وڌائين.
 چپ رستم کي ويجهو وڃي پئي. رستم پنهنجي پير
 سان انهي کي ڌڪي ڇڏيو، جو اها پري وڃي پئي.
 هنجو اهڙو زور ڏسي ڊڄي ويو. هڪ هيس ته اسفنديار
 هن سان پڄي نه سگهندو، ناحق مٿو ٿو هڻي. پوءِ
 هيٺ لهي رستم وٽ ويو ۽ پئي جو پيغام ڏنائينس.
 رستم ستمڻي اسفنديار وٽ آيو ۽ کيس گهڻي تعظيم
 ڏنائين. اسفنديار چيس ته منهنجو پيءُ بادشاهه گشتاسب
 ٿو چوي ته جن ڏينهن کان وٺي آءٌ تخت تي ويٺو آهيان،

تن ڏينهن کان وٺي تون مون ت ڪڏهن ڪين آيو
 آهين معلوم ٿو ٿئي ته توکي بادشاهيءَ جو حرص پيدا
 ٿيو آهي. رستم چيو ته آءٌ ايران جي بادشاهن جو غلام
 آهيان ۽ فرمانبرداريءَ جو قبولدار آهيان، مگر اوهان
 جن وڏن مونکي هي ملڪ ڏئي آزاد ڪيو آهي ۽ ٻين وانگي
 ضرورت کان سواءِ اچڻ وڃڻ کان معافي ڏني آهي.
 تنهنڪن سواءِ هاڻي آءٌ پيرسن ٿيو آهيان ۽ تڪليف وٺڻ ۽
 سفر ڪرڻ ۽ جاکوڙا ڪيڍڻ البتہ مشڪل ٿو لڳي. هو
 بهمن کي چيائين ته نيمروز هر هفتو اوهان جي مناسب
 خدمت چاڪري ۽ مهمانداري ڪريان. بهمن چيو ته آءٌ
 ائين ڪري نٿو سگهان، مونکي حڪم آهي ته توکي قيد
 ڪري بادشاهه وٽ نيان. رستم چيو ته آءٌ حاضر آهيان.
 مگر پهرين وڃي پنهنجي ٻئي زال کان اجازت وٺان ته هو
 هٽان. في الحال ڳوٺ آيو ۽ ٻئي کي احوال ڏنائين ۽
 پنهنجي مرضي به ڏيکارڻ لڳا. پر هٽس چيو ته ائين نه ڪر.
 وڃي جواب ڏئي نٿاڻي هليو اچ. ٻئي ڏينهن رستم
 اسفنديار وٽ آيو. شاهزادي هڪي سوني ڪرسیءَ تي
 ويٺو ۽ وري به چيائينس ته منهنجو ٻئي بادشاهه پنهنجي
 فرمانبرداري قبول ڪرڻ ڪري توکي وڏي عزت ڏيندو ۽
 وڏا انعام اڪرام ۽ جاگيرون ڏيندو. رستم شاهزادي کي
 وري به چيو ته في الحال هلي اسانوت ٻه ٽي ڏينهن رهو ۽

آسودا ٿيو ته پوءِ تاحفا ۽ سوکڙيون نذرانو ڪري ڏجن ۽
 جيئن بادشاهه جو حڪم آهي تيئن ڪجي. اسفنديار وري
 به چيو ته آءٌ ائين ڪري نٿو سگهان؛ مونکي پنهنجي پيءُ کان
 ڳالهه ٻڌڻي ڪا نهي. بادشاهه جي حڪم موجب توکي
 قيد ڪري وٺي نيٺو آهي. هي ٻڌي رستم کي ڪاوڙ
 جو جوش آيو ۽ چوڻ لڳس ته مون پهلوانيءَ جا اهڙا ڪم
 اوهانجن وڌن لاءِ ڪيا آهن، جو بادشاهه مونکي تاخت تي
 وهاري ڏنا آهن ۽ تو فقط شاهزادو ٿي مونکي پنهنجي اڳيان
 سولي ڪري ٿو ۽ وهاريو آهي ۽ مونسان هڻي بيعزتي
 جهڙي گفتگو ۽ همت ٿو ڪرين. اسفنديار چيو ته تون
 اهڙي ٻڌاڪه چو ٿو هٿين؟ جهان ٿو چوي ته پنهنجو پيءُ
 زال جنهن جي نسل مان آهي، جنهنڪري سيمرغ جهنگ مان
 ڪٽي ٻاٿوت هالي وڌو ڪيو ۽ پوءِ اسانجن وڌن انهيڪي ۽
 توکي وڏي درجي تي رسايو. اهي سڀ ڳالهيون وساري
 هاڻي تون به اديءَ جهڙيون ڳالهيون ٿو ڪرين. رستم
 چيو ته پنهنجو پيءُ زال مشهور سام جو پٽ آهي ۽ سام نريمان
 جو پٽ هو ۽ نريمان ڪورنگ جو پٽ هو ۽ انجي مڙو
 ملائڪن جو درجو رکندي هئي. سام جيڪي وڏا ڪم
 ڪيا، سي ملڪن ۾ مشهور آهن. ڪيترا شهر ديون جي
 ظلم کان بچايائين. پنهنجي پيءُ جي مڙو اسرائيل جي پٽ
 جي ڏي آهي ۽ مون پنهنجي ساري جواني ايران جي

بادشاهن جي طرفان سندن دشمنن سان وڙهندي گذاري،
 جنهن ڪري انهن پنهنجي قدر شناسي ڪري مونکي
 ملڪ ڏنو. ڪيڪاؤس پنهنجي پيءُ کي ڇڏي ۽ تخت ڏنو ۽
 سيمستان جو خودمختيار بادشاهه مقرر ڪيائين. هڪ
 انهيڪي پنهنجو ولي عهد ڪيائين. جڏهن ڪاؤس کي
 يهن جي بادشاهه قيد ڪيو، تڏهن ست ورهه برابر ايران
 ۾ بادشاهه ڪونه هو ۽ تخت خالي پيو هو. سندس ماڻو
 راڻي هونوت آئي ۽ مونکي منهنون آزيون ڪيائين ته
 پنهنجو پٽ مونکي ڇڏائي آڻي ڏي. ڏاڍا ڪوڙا ڪڍي
 مون هنکي گولي وڃي لڌو ۽ قيد مان ڪڍي آڻي وري
 سندس تخت تي وهاريو. ساڳي طرح هوءَ فريبرز کي
 بند مان ڪڍيو. افراسياب کي ڪنڀر ۽ سياوش جو وري
 ورتمه ڪيڪسرو بادشاهه جي راڄ ۾ بيڙن کي افراسياب
 جي بند ۽ ڪوهه مان ڪڍيو، جو بيڙن جي پيءُ مونکي
 منت آزي ڪئي. مطلب ته انهي طرح رستم پنهنجا
 ۽ پنهنجي پيءُ جا وڏا ۽ بهادريءَ جا ڪم اسفنديار کي ياد
 ڏياري ڇيو ته انهن تنهنجن وڏن اسانکي خودمختيار
 بادشاهه ڪيو ۽ اچڻ وڃڻ جي تڪليف کان آزاد ڪيو،
 سو هاڻ تون مونکي شيطان يا جن جي نسل مان ٿو سڏين
 ۽ ارادو ٿو ڪرين ته مونکي نامردن وانگي قيد ڪري
 زنجير وجهي بادشاهه وٺين. تنهنڪن سواءِ اسين خدا

پرست آهيون ۽ اوهين آتش پرست. اوهانجي مرضي
 آهي ته اسانکي به زور سان آتش پرست بڻايو. اسانجي
 حسب نسب ۽ قدر جي اوهانجن وڌڻ کي خبر هئي؟ تون
 ننڍو ۽ نا آزمودگار آهين. اڃا به مغرور ٿيو آهين. اها مغروري
 گهڻو جڳو نه ڪندي. انهي جي جواب ۾ اسفنديار به
 پنهنجي حسب نسب جي تعريف ڪئي ۽ چيڪي
 پهلوانيءَ جا ڪم ڪيا هئائين، سي بيان ڪري ٻڌائين
 ۽ ٻچڙيءَ جو هنکي زردشتي دين تي اچڻ لاءِ چيائين. هي
 ٻڌي رستم جڙ ۾ اٿي وڃڻ تي هو ته اسفنديار زور ڪري
 هنکي وٺي پنهنجي پاسي ۾ تخت تي وهاريو ۽ نرميءَ
 سان ڳالهائي چيائينس ته هتي تون منهنجو مهمان آهين
 ۽ اسان جي رسم آهي ته مهمان کي عزت ڏيون. هو
 مانيءَ جو حڪم ڏنائين ۽ گڏ جي ويهي ماني کاڌائون
 ۽ خوش ٿي صاحبقتون ڪيائون. انهي طرح نوڏينهن
 گڏ گذاريائون ۽ اسفنديار ڪوشش ڪئي ته
 من رستم راضي ٿي قبول ڪري ته قيد ڪري
 بادشاهه تائين نڀيس ۽ هن جي حڪم جي تعميل ٿئي
 ته کيس بادشاهي ملي. پر هن اها ڳالهه قبول نه ڪئي،
 ليڪن نيٺ انهي ڳالهه تي آيو ته آزاديءَ جي حالت
 ۾ ساڻس گڏ جي بادشاهه گستاخ تائين ملي. اها
 ڳالهه اسفنديار به قبول نه ڪئي. آخر ناراض ٿي

هڪ ٻئي کان ڌار ٿيا ۽ رت اها ڪيائون ته انهي وقت جي دستور موجب ٻئي ڏينهن ٻئي پاڻ ۾ وڙهن ته سندن بهوانِيءَ جو امتحان ٿئي ۽ معلوم ٿئي ته مڊجھائڻ ڪير زياده زوردار آهي. ٻئي ڏينهن ٻئي بهوان هٿيار ٻڌي تيار ٿي وڙهڻ لاءِ ميدان تي آيا. سارو ڏينهن پاڻ ۾ وڙهيا، ۽ فيصلي ڪونه ٿيو ۽ هر ڪو قنڄي شام جو پنهنجي جاءِ تي آيو ۽ رات گذاري وري ٻئي ڏينهن وڙهڻ لاءِ آيا. ٻئي ڏينهن رستم اسفنديار کي ماري وٺو. شاهنماي ۾ آهي ته اسفنديار کي روئين ٿن چوندا هئا، جو سندس پٽ ڄڻ ته ڪٿي يا لوهه جو هو ۽ ترار يا تير جو ڌڪ اٿر نه ڪندو هوس، پر رستم سيمرغ جو ڪنڀ ڪمان ۾ وجهي هنيو، جو اکين ۾ لڳس ۽ هو ڪري پيو. پراڻو سڀ شاعراڻو مبالغو آهي. مرڻ پهل اسفنديار رستم کي وصيت ڪئي ته منهنجي پٽ بهمن کي پاڻ وٽ سيمستان ۾ سخيلاج ۽ منهنجي لاش ايران موڪلج. ان موجب بهمن سيمستان ۾ رهيو ۽ اسفنديار جو پايو پشوتن هڻجڻ تائين مائت ڪندو ايران ڏي وٺيو. جڏهن بادشاهه گشتاسپ کي پٽ جي مرڻ جي خبر پئسي، تڏهن ڏاڍو افسوس ٿيس ۽ پنهنجي ڪٽي تي

ڏاڍو پشيمان ٿيو. ما تم جي رسم پوري ڪرڻ کان
 پوءِ لشڪر وٺي وري ترڪستان ڏي ويو ته ترڪن
 سان جنگ ڪري. اتي وڃي جنگ ڪري هزارين
 ترڪ ماري فتح ڪري موٽي آيو ۽ پوءِ ماڻهو موڪلي
 بهمن کي سيستان مان گهراڻي ورتائين، انهي لاءِ ته
 انهي کي پنهنجو ولي عهد ڪري. بهمن لفظ جي معنيٰ
 يوناني ٻوليءَ ۾ جڳو آهي ۽ هن جي مابو طالوت جي
 اولاد مان هئي، جنهن جو ذڪر توريت ۽ قرآن ۾ حضرت
 داؤد جي قصي ۾ آهي. بهمن کي پنهنجي جاءِ تي
 وهاري پاڻ گشتاسپ وڃي گوشه نشين ٿيو ۽ سگهوئي
 پوءِ مري ويو. هن بادشاهه پنهنجي سڪي تي آتشڪده
 جي شڪل ڪڍي ۽ ٻئي پاسي پنهنجي تصوير ڇت
 سان. هڪ سؤ ويهه ورهه بادشاهي ڪيائين. هنجو
 ڪلام به گڏ ڪيل آهي، جو نصيحتن سان ڀريل آهي.

بهمن بن اسفنديار (دراز دست).

هن بادشاهه جو لقب **دراز دست** آهي يعني
 ڊگهين هاتهن وارو، ڇا لاءِ جو هن وقت اقليم سندس
 قبضي ۾ هو. هن جهڙو عقل وارو بادشاهه ايران ۾
 ڪونه ٿيو. هو نياز وارو ۽ رحمڻل به هو. هنکي **اردشير**
 به چوندا آهن. هو پوريون بادشاهه هو، جنهن خطن جي
 بنياد ۾ خدا جي نالي وڃي رسم ڪڍي. اردشير

نالائي پوئ جو سبب هي جو تر جڏهن بهمن ڄائو ۽ بادشاهه
گشعاسب وٽ اسفند يار ويٺو هو ته انهي کي پٽ جي
ڄمڻ جي مبارڪ آڻي ڏنائون. انهي مهل هڪڙو
نوکريٽان ۾ ڪٽي اچي اتان لنگهيو. اسفند يار انهي
کان پڇيو ته تنهنجو نالو ڇا آهي؟ هن چيو اردشير.
ساڳئي وقت مبارڪ به مايس ۽ اردشير جو نالو پڌايو
ويس، تنهن ڪري انهي کي به اردشير سڏيائين. هو
عدل ۽ انصاف جي ڪري به مشهور ٿيو. هن جي عادت
هوندي هئي ته سال ۾ هڪڙو ڀيرو پنهنجي سڀ رعيت
گڏ ڪندو هو ۽ پاڻ انهن جي اڳيان تخت تان لهي
هيٺ بيهندو هو ۽ پهرين خدا جو شڪر اٺو ڪندو هو ۽
پوءِ هنن کان پڇندو هو ته اوهان کي مون مان يا
منهنجن عملدارن ۽ ڪاهورن مان ڪو ظلم رسيو هجي
ته اهو ظاهر ڪريو ته انهيءَ تدارڪ ڪريان. پوءِ
وڏي موبد کي چونڊو هو ته اهو ماڻهن کي وعظ ڪندو
هو ۽ ڄڻيون نصيحتون ڪندو هو. تخت تي وهڻ کان
پوءِ جڏهن بادشاهي انتظام پورو بيهاري رهيو، تڏهن
رستم بهلوان کان پنهنجي پيءُ جي ويروئڻ ۽ زابلستان
کي ناس ڪرڻ جو ارادو ڪيائين ۽ تمام وڏو لشڪر
گڏ ڪري اڳواٽ اوڏي روانو ڪيائين ۽ پاڻ انهيءَ پٺيان
ويو. اتي خبر پيس ته انهي وچ ۾ رستم پاڻ مري ويو آهي ۽

مقدس بت **فرامرز** سندس جاء تي وينو آدي ۽ اهو
 ٻه ٻهوان آدي. آخر انهي سان جنگ ڪيائين، جنهن
 رستم جو بت ۽ ٻيا عزيز خويش هارجي ويا ۽ رستم جو
 ٻئي زال زر ۽ انهن جون زالون ۽ ڌيون قيد ٿي پيون.
 بهمن جي راڄ ۾ ٻاٻل ۾ جيڪو بادشاهه بخت نصر هو،
 تنهنڪي هن موقوف ڪيو ۽ انهيءَ جي جاءِ تي **کورش**
 مقرر ڪيائين، جو لهراسب جي اولاد مان هو ۽ جنهنجي
 ماڻو بنی اسرائیل مان هئي. انهيءَ جي حڪم ڏنائين ته
 بنی اسرائیل جا جيڪي قيدي آهن، تنهنڪي بيت
 المقدس ڏي ڌياري موڪلي. کورش سڀ بنی
 اسرائیل گڏ ڪري اوڏي موڪليا ۽ دانيال کي
 انهنجو حاڪم ڪيائين. ڪن ڪن ڪتابن ۾ آهي ته
 لهراسب پنهنجي حڪومت جي وقت ۾ بخت نصر
 کي موقوف ڪري بنی اسرائیل کي موڪل ڏني ته
 وڃي شام ۾ رهن. بهمن جي ڏينهن ۾ شام جو ملڪ آباد
 هو ۽ هڪڙو رسول منن ڏي موڪليو ويو، پر منن انهيءَ
 هاري ڇڏيو، تنهن تي ڪاوڙجي بخت نصر کي وري
 موڪليائين ته انهنڪي خراب خوار ڪري، جو نه خدا جي
 عبادت ٿي ڪيائون ۽ نه بادشاهه جي فرمانبرداري ٿي
 ڪيائون. تنهنڪري بخت نصر وڏو لشڪر وٺي وڃي
 بيت المقدس کي ناس ڪيو ۽ لکين ماڻهو قيد ڪري
 عراق عرب ڏي موٽي آيو.

جڏهن بهمن جي بادشاهيءَ جا ڏک سڦ ٻارهن وره
گذريا، تڏهن پنهنجي ڌيءُ **حماڻي** يا **ها** کي وري عهد
ڪيائين ۽ پنهنجي پٽ **ساسان** کي نا اُميد ڪري
ڇڏيائين. انهيءَ ڪري ساسان پيءُ کان رنج ٿي شهر ڇڏي
هليو ويو ۽ وڃي گوشه نشين ٿيو ۽ عبادت ۾ مشغول رهيو ۽
ڪافي رڌون رکيائين، جنجو ڪيرڙو هندو هو ۽ انهي تي
گذران ڪندو هو. ڪن تاريخن ۾ آهي ته جڏهن
بهمن بيمار ٿيو ۽ هُما خود بهمن مان پٽ سان هئي، جو
دارا پٽ ۾ هوس، تنهنڪري پنهنجو پٽ هُما جي
پٽ تي رکيائين، تنهنڪري ساسان نا اُميد ٿي نڪري
ويو. جڏهن هُما دارا ڇڏيو، تڏهن هنکي اهو نه وڻيو، تنهن
ڪري اڪي ڇپ ۾ گهڻن جواهرن سان انهيءَ ڪڙي
صندوق ۾ وجهي اصطخر يا بلخ جي ڪڙي ڏي ۽
لوڙهي ڇڏيائين. اتفاق سان اها صندوق ڪڙي
جانبهه واري ڪڍي ۽ کولي ۽ انهن خوبصورت ٻار ۽
جواهرن تي خوش ٿيو ۽ انهيءَ کي ٻالي وڌو ڪيائين. پوءِ
هن پنهنجي مائو هُما ٻولي ڏني. انهي کيس سندس
اصل نسل جي خبر ڏني ۽ انهيءَ جي اشاري سان وڃي
تخت ۽ تاج جو وارث ٿيو. پر تاريخن معجز وارو چوي
ٿو ته بهمن پڇاڙيءَ جي ڏينهن ۾ پٽ دارا جي
مٿي تي رکيو.

رستم پهلوان بهمن جي ڏينهن ۾ وفات ڪئي
 ۽ شاهنامي ۽ بهمن تاريخن ۾ رستم پهلوان جي مرڻ جو
 گهڻو احوال لکيل آهي. جو شعر جي صورت ۾ آهي.
 انهيءَ مختصر مضمون هتي ڏيڻ ضرور آهي. رستم
 جهشيد جي نسل مان هو. هنکي شغاد نالي هڪڙو
 پيڻسويو هو، جو ڏاڍو شرير ۽ فسادي ماڻهو هو. ڪابل جي
 حاڪم جي ڌيءَ سان شادي ڪري وڃي ڪابل ۾ رهيو.
 ڪابل تڏهن زابل يا سيستان جي زبردستي ۾ هو ۽ انهي
 کي ڀل پريندو هو. شغاد جو رستم سان ويڙهو، جو سندن
 پيءُ زال جي رستم سان گهڻي محبت هوندي هئي.
 ڪابل جي حاڪم کي زال ۽ رستم کي ڀل پوي ڏيڻ
 کان عار ايندو هو ۽ شغاد ۽ هن پاڻي صلاح ڪئي ته انهي
 ڀل کان آزاد ٿجي ۽ رستم کي ماري ڪيائين. اهو
 منصوبو ڪري ظاهري طرح ڪابل جي حاڪم شغاد کي
 ڪابل مان ڪڍي ڇڏيو ۽ هوسيان ۾ آيو ۽ پيءُ ۽ ڀاءُ
 سان گڏيو ۽ انهن وٽ ڪوڙ ڪري چيائين ته ڪابل جو
 حاڪم ڀل پيرڻ کان اعتراض ٿو وٺي، مون اوهانجي
 طرفان هن سان تڪرار ڪيو، تنهن تي مونکي ماک مان
 ڪڍي ڇڏيو اٿس، سو هتي آيو آهيان. هي ٻڌي رستم ڪاوڙيو
 ۽ لشڪر وٺي ڪابل تي وڃڻ جو ارادو ڪيائين. شغاد چيس
 ته ڪابل جو بادشاهه ڪو اهڙو زوردارو آهي ڇا، جنهن

سان اسين هلي وڙهون. فقط تون اڪيلو مونسان چڙهي هل. هليو سان هو ڇڏي ويندو ۽ هڪدم اچي پيش پوندو ۽ وري ٻيو، ڳالهائون نه ڪندو. رستم کي پاڻ جي دغا جي خبر نه پئي، سو منجهي چئي موجب سمنبري آئي هليو. پر سمنبران ۾ اچڻ کان اڳتي ڪابل جي بادشاهه جي صلاح سان رستي ۾ هڪ ٻن هنڌن تي وڌڻ کوهن جا منهن ڪنڪن ڪانن سان ڍڪي سمنهن زمين ڪري ڇڏي هئا تون ۽ انهن ۾ پالا ۽ نيزا ۽ اٽڙا هٿيار آيا رکي ڇڏيا هئا تون. شهاد رستم کي انهي رستي کان نيو. جڏهن ڪابل کي ويجهو آيا، تڏهن ڪابل جو بادشاهه اچي گڏيس ۽ پيش پيس، ۽ چوڻ لڳس ته آءٌ ڪير آهيان، جو تون سان وڙهندس يا منهنجي ڀل پوڻ کان مار ڪندس، منهن جو ملڪ تنهنجو آهي. پوءِ هن سان هڪ ڪاب ٿي هليو. هڪڙي هنڌ رستي ۾ رستم گهوڙي سوڌو وڃي کوه ۾ ڪريو ۽ پالا منجهانئس توڙي گهوڙي منجهان لنگهي ٻار پيا. ڏاڍي همت سان پاڻ کي کوه جي منهن تائين پهچايائين، ايڪن ڀالن جي زخمن کان بيحال ٿي پيو. ڪابل جو بادشاهه پڇي ويو. شهاد هڪڙي وڻ جي بنيان اڪي پيو. رستم انهي کي سهي ڪري ڪمان مان اٿڙو تير هنيو، جو وڻ مان لنگهي شغال منجهان لنگهي ويو، جو هٿي جو اتي مري ويو ۽ هيڏي وري

رستم کوه جي مٿن وٽ مري ويو. جڏهن اها خبر
 رستم جي ٻئي زال ۽ ٻيو روڊاڻي کي پهتي، تڏهن هو ڏاڍا
 غمگين ٿيا. ست ڏينهن برابر ماتم ڪيائون ۽ ڪي به
 ڪين کاڌائون. سگهوئي رستم جو پٽ فرامرز لشڪر گڏ
 ڪري ڪابل ڏي ويو ۽ جنگ ڪري ڪابل جي بادشاهه
 کي قيد ڪري ماراڻي ڇڏيائين ۽ رستم جي لاش سيستان
 ۾ آندائين ۽ سام جي زخم ياقبي ۾ رکيائين ۽ پوءِ ٻئي جي
 جاءِ تي زابل ۽ ڪابل تي حڪومت ڪندو رهيو
 چيسر ڪي هئي.

حماني يا هما

حماني يا هما جڏهن ايران جي تخت تي ويٺي، تڏهن
 تمام چڱي محنت ۽ جرات سان بادشاهي ڪرڻ لڳي. پنهنجن مھينن
 کان پوءِ پٽ ڄائس، جنهن جو نالو دارا رکيو ويو جيئن
 اڳتي بهمن مقرر ڪيو هو ۽ انهيءَ جي وصيت موجب چٽ
 انهيءَ جي مٿي تي رکيو ويو. لکيل آهي ته دارا جي جنم
 جي ڳالھ هما مٿن کان لڪي ڇڏي ۽ جيئن مٿي چيو
 ويو اڪه چوريءَ ڪري صندوق برزر زيور و جھي ٻاڻيءَ
 ۾ لوڙهي ڇڏيائين. جا تاريخ گزيده جي لکندڙ جي
 چوڻ موجب هڪڙي ڏوٻيءَ تي هٿ آئي ۽ انهي
 خوبصورت جو ڪرڌسي هڪڙي ڪيڊيو ۽ ٻاليو ۽ دارا نالو
 رکيائينس. جڏهن وڏو ٿيو، تڏهن کين جو ڪم ڇڏي

بادشاهي خيال رکي جهنگ ۾ شڪار ڪندو وڌندو هو. نيٺ ماڻهو سان وڃي گڏيو ۽ حقيقت معلوم ٿيس ۽ ماڻهو جي طرفان لشڪر وٺي وڃي رومين سان جنگيون ڪيائين ۽ بهادري ڏيکاريائين. پٽيهن ورهن جي بادشاهي کان پوءِ هن بت کي تخت تي وهاريو. اصطخر شهر ۾ هزار ستون واري عمارت انهي راطي جي جوڙايل هئي.

دارا يا داراب بن بهمن.

دارا يا داراب وڏي همت ۽ جرأت ۽ تڃو زور و بادشاهه هو ۽ ٿوريئي عرصي ۾ گهڻائي سرڪش کي پنهنجو تابعدار بنايائون، سواءِ فيلقوس جي، جو روم جو حاڪم هو. انهي البت سرڪشي ڪئي ۽ ساڻس سامهون ٿيڻ لڳو ۽ تڏهن ڪري وڏو لشڪر سنبرائي انهي تي ڪاهي ويو. روم جو قيصر پنهنجو لشڪر وٺي هن کي اڳيان اچي ماريو. وڏي جنگ لڳي، جنهن ۾ ايراني فتوحياپ ٿيا ۽ رومي ڀڄي ويا. فيلقوس وڃي هڪڙي قلعي ۾ پناهه ورتي. دارا انهي کي وڃي گهرو ڪيو. آخر لاجپاڻي هن صلاح ڪيو. فيلقوس جي ڏي سان شادي ڪيائين ۽ ماڻه کيس موٽي ماريو، هن شرط سان ته هر سال هزار سون جا آنا، هر هڪ وزن ۾ چاليهه محفل ايران جي خزانن ۾ ڀرل رانگي موڪليمندي رهي. دارا

پنهنديجي پيءُ راڻيءَ سميت موٽي ايران ۾ آيو. پر انهيءَ شاهزاديءَ يا راڻيءَ جي وات ۾ خراب بلس هئي، تنهنڪري هن کي موٽائي روم ڏي ڏياري موڪليائين. انهيءَ وقت ڌاري فيلقوس کي پٽ ڄائو، جنهن جو نالو **سڪندر** رکيائين ۽ دارا کي پٽ ڄائو، جنهن کي محبت جي گهٽائيءَ کان پنهنجو نالو ڏنائين يعني **دارا**. انهيءَ ڪري پيءُ کي **دارا اڪبر** ۽ پٽ کي **دارا اصغر** سڏيندا آهن. جڏهن دارا جي بادشاهي جوڌهن وره هلي رهي، تڏهن پاڻ مري ويو ۽ پٽ کي تخت تي وهاري ويو. افلاطون حڪيم هن دارا جي راج ۾ هو.

دارا بن دارا (داراب).

هي ننڍو دارا تمام بد طبيعت ۽ بد افعال ۽ نفس پرست ۽ بي مروت ۽ ظالم ۽ ڊڄڻو هو. سگهوئي سمنڊس وزير امير ۽ پيا ماڻهو کانئس بيزار ٿي پيا. هوڏي هاڻي روم ۾ فيلقوس جي جاءِ تي سمنڊس پٽ سڪندر بادشاهه هو، جو همت ۽ بهادريءَ وارو هو. ماڻهو ناراض ٿي گجها خط سڪندر ڏي لکڻ لڳا ۽ کيس سڏڻ لڳا. سڪندر انهيءَ ڪري سالياني ڍل هزار سونن آنن واري بند ڪري ڇڏي. جڏهن دارا جا وڪيل ڍل طلب ڪرڻ وارا ويا، تڏهن سڪندر انهن کي اهو جواب ڏنو ته اها ڪڪڙ مري وئي، جا سونا آڏا

ڏيندي هئي. آخر پنهنجي طرفن جنگ جي تياري ڪئي ۽ ٻئي اچي جنگ جي ميدان ۾ گڏ ٿيا. دارا شڪست کاڌي ۽ رات جو سندس ٻن همداني ٻرڊ ۱۱ دارن ماري وڌس ۽ پوءِ اُهي ٻچي سڪندر وٽ ويا. سڪندر ترٽ دارا وٽ آيو. هو مړ ٿي هو ته سندس ڪنڌ ڪٽي جهوليءَ ۾ رکيائين ۽ هن جو حال ڏسي زار زار روئڻ لڳو. مړ ٿي سڪندر کي دارا وصيت ڪئي ته منهنجي قتل ڪندڙن **روشڪ** سان شادي ڪج ۽ منهنجي قتل ڪندڙن کي قتل ڪج ۽ ايران جي بادشاهيءَ تي ڪنهن ڌارئي ماڻهوءَ کي نه رکج. سڪندر انهن ٽنهي ڳالهين جي پوري تعميل ڪئي. دارا چوڏهن ورهه بادشاهي ڪئي.

سڪندر بن فيلقوس رومي.

سڪندر کي ڏوا القرنين غيڏو ٻه سڏيندا آهن ۽ رومي ٻه سڏيندا آهن ۽ يوناني ٻه سڏينس. ڪن تاريخ وارن جو چوڻ آهي ته سڪندر وڏي دارا جو پٽ هو، جو سندس ماڻو فيلقوس جي ڌيءَ کي جڏهن دارا موٽائي موڪليو هو، تڏهن پيٽ سان هئي ۽ ٻئي وٽ وڃي پٽ ڄمائيائين، جنهن کي فيلقوس پنهنجو پٽ ظاهر ڪيو. ڪن جو چوڻ آهي ته سڪندر کي ماڻس جهنگ ۾ هڪڙيءَ زال وٽ ڄڏيو، جنهن هن کي رڻن جو کير پياري وڌو ڪيو. پوءِ وڏي هوندي ماڻو وٽ ويو، جنهن

سڃاڻس ۽ پنهنجي پيءُ فيلقوس وٽ پيش ڪيائينس .
 انهي کي هو نهايت گهڻو وڻيو ۽ هن کي پنهنجو پٽ
 ڪري واپس عهد مقرر ڪيائين ، جو پيو پٽ ڪو نه هوس .
 ڪتاب نزهت الارواح ۾ آهي ته سڪندر پٽ
 فيلقوس جو آهي . انهي جي بادشاهيءَ جي ستن ورهن
 گذرڻ کان پوءِ هڪي هڪڙي امير شخص فلوس نالي
 ماري وڌو ، جو هو سغديس راڻيءَ تي عاشق هو ، پر هن
 نفرت جي نگاه سان ٿي ڏٺس . تنهنڪري ارادو
 ڪيائين ته فيلقوس کي ماري سغديس ملڪ ۽ زال به
 هٿ ڪري . انهي ارادي سان هڪڙي لڙائيءَ ۾
 وجهه وٺي هڪي ماري ڇڏيائين . فيلقوس کي زخم
 گهڻا رسيا ۽ مرڻ کي نزديڪ هو . سڪندر فلوس کي
 هڪڙي پيءُ وٽ وٺي آيو ، جنهن هٿ سان هن کي
 ماريو ۽ سڪندر کي پنهنجي جاءِ تي مقرر ڪيائين ۽
 هن جي ٻانهن ارسطاطليس حڪيم کي ڏنائين ۽
 وصيتون ڪندي وفات ڪيائين . ارسطاطليس
 هميشه سڪندر کي صلاح مصالحت ڏيندو رهيو .

سڪندر اگرچہ عمر جواني ۾ هو ، پر تڏهن به ڏاڍو
 همت وارو هو . تخت تي وهڻ کان پوءِ سگهوئي
 پنهنجي ملڪ کي ايران جي ڀل ڀرڻ کان ڇڏيائين ۽
 دارا جي مارجڻ تي ايران هٿ ڪيائين ، جيئن

مئي ڏيڪر ڪيو ويو. پوءِ مصر تي ڪاهيا ٿين ۽ اهو ملڪ فتح ڪيا ٿين. اتان شام ڏي ويو ۽ اهو ملڪ ورتائين. ايران جي فتح کان پوءِ سڪندر هند ڏي منهن رکيو، جتي جو راجا فورنالي هو. انهي کي شڪست ڏئي انهي جو ملڪ ورتائين ۽ هند جي ٻئي راجا ڪند نالي کي به شڪست ڏنائين. هند جي فياسوفن ۽ حڪيمن ۽ طبيبن سان به ملاقاتون ۽ صحبتون ڪيائين. پوءِ چين ڏي رخ رکيائين ۽ اتي جي بادشاهه فغور کي پنهنجو تابع ڪري عجيب غريب مال گڏ ڪري موٽيو ۽ ترڪستان به آيو، جتي ڪي نوان شهر آباد ڪيائين. پوءِ مغرب ڏي هليو. وطن ڏي موٽندي رستي ۾ بيمار ٿي پيو ۽ مري ويو. سندس وصيت موجب مئي کان پوءِ سندس هٿ ٻاهر ڪڍي ڇڏيائون، انهي لاءِ ته سڀڪنهن کي خبر پوي ته هٿين خالي آيو هو ۽ هٿين خالي موٽي ويو. سندس تابوت يا جنازو وطن ڏي آندائون ۽ مصر ۾ اسڪندريه شهر، جوهن پارٻڌايو هو، تنهن منجهان لنگهائي روم به آندائون. سندس ماڻو جيئري هئي، تنهن ڏاڍو رنو ۽ افسوس ڪيو.

هن -ترهن ورهه بادشاهي ڪئي، جن مان نو ورهه برابر جنگين ۾ گذاريائين ۽ اٺ سال آرام

سان حڪومت ڪيائين ۽ دنيا ۾ پاڙيهه وڏا ملڪ
فتح ڪري هٿ آندائين. سڪندر جي نسبت ۾
وڏا وڏا ڪتاب عربي ۽ فارسي ۽ يوناني ۽ يورپي
ٻولين ۾ لکيل آهن. مفصل احوال انهن تاريخن جي
ڪتابن مان پڙهڻ گهرجي.

سڪندر چار ورهه ايران جي قبضي ۾ رهيو ۽
ارسطا طاليس حڪيم جي صلاح سان جيڪي بادشاهه
۽ شاهزادا قيد ڪيا هئائين، تن کي جدا جدا ملڪن تي
حاکم مقرر ڪيائين، جن کي ملوڪ طوائف
چوندا آهن.

سڪندر جي فتح کان پوءِ ايران جو ڪيائي
شاهي خاندان پورو ٿيو ۽ انهي کان پوءِ اشڪاني
خاندان شروع ٿيو.

(۳) اشڪائي خاندان جا بادشاهه .

اشڪائي بادشاهه انهي ملوڪ طوائف کي ٿا چون .
اهي خود مختار هئا ۽ هڪٻئي کي ڀل نه پرڻندا هئا .
هو پشت به پشت اردشير بابڪان ٿاڻين حڪومت
ڪندا رهيا .

ڪندجو چوڻ آهي ته سڪندر جي راڄ کان وٺي
اردشير بابڪان جي راڄ ٿاڻين جيڪو اٽڪل پنج سون
ورهن جو عرصو آهي ، سو اشڪائي خاندان جي بادشاهن جو
راڄ سمجهيل آهي . انهن مان پهريون **اشڪ بن اشڪان**
هو . کي انهيڪي اشڪ بن دارا به ٿا سڏين ۽ انهيڪي
سڪندر بادشاهه ڪيو . کي پڇا وري لکن ٿا ته جڏهن
سڪندر ايران فتوح ڪري موٽي ويو ، تڏهن هڪڙي
نائب کي دجائي نديءَ کان رٽي ٿاڻين حاکم ڪري
رکيو هئا ٿين ، تنهن تي اشڪ ڪاه ڪئي ۽ ٻين پاسي
دارن حاکمن يا بادشاهن انهيڪي مدد ڏني ۽ هن اهو
ملڪ وٺي هٿ ڪيو . پر جڏهن اشڪ ملوڪ طوائف

مان مکيه ۽ وڏو هو، تنهنڪري انهي وقت جي سڀني ماوڪ
طوائف کي اشڪاني سڏڻ لڳا، مگر پيا به اهڙا خود مختار
حاکم هئا جهڙو اشڪ هو ۽ انهي کي ڏل نه ڀريندا هئا. انهن
بادشاهن جو احوال سواءِ تاريخ گزيده ۽ تاريخ جعفريءَ
جي ٻئي ڪنهن هنڌ لکيل ڏسڻ ۾ نه آيو. تنهنڪري
هتي به انهن مان انتخاب ڪري ڏنو ويو آهي، جيئن
روضه الصفا واري ۾ ڪيو آهي.

اشڪ بن اشڪان.

هن بابت هتي جدا جدا رايون ڏنيون ويون آهن.
سڀني ماوڪ طوائف سان هن ٺهراءُ ڪيو ته هو کيس
سڀني کان وڏو شمار ڪن انهي شرط سان ته هو خود مختار
رهندا ۽ کيس ڏل پوري نه ڏيندا.

شاپور بن اشڪ.

اشڪ جي مرڻ تي سغدس و عيت موجب سغدس ۾
شاپور تخت تي ويٺو. هو اڪثر عرب جي پاسي گذاريندو
هو ۽ سغدس زال حنورت يوسف شاير السلام جي اولاد مان
هئي. مدائن شهر انهي ٻڌو ۽ دجاي تي هڪڙي اوهر جي
پل ٺهرايائين، جا ڪسري جي وقت تائين رهي. ويس ۽
رايون، جي عرب ۾ مشهور عاشق معشوق هئا، جيئن ليبي
مجنون هئا، ۽ چنڊجو قصو شعر ۾ لکيل هو، سي هن
بادشاهه جي زماني ۾ هئا. هي بادشاهه نهايت عقل ۽ علم ۽

فضيلت ۽ همت وارو هو. پائيتاليهه وره حڪومت ڪيائين. تاريخ جعفريءَ وارو چيو ته ٽوڇوي جنهن ڪري وڏو تفاوت ٿي پوي ٿو. هن بادشاهه کي زرين جو لقب مليل هو. ڪي چون ٿا ته حضرت عيسيٰ هن جي زماني ۾ پيدا ٿيو.

بهرام بن شاپور.

شاپور جي مرڻ تي سندس پٽ بهرام تخت تي ويٺو. هن جو لقب گودرز هو. جتي هاڻي رومير شهر آهي، اتي هن هڪڙو وڏو شهر ٻڌو، جنهن جو بنياد سارو چاليهن بهڻن تي رکيو ويو هو ۽ هڪڙو وڏو آتشخانو به جوڙايائين. هن جي بادشاهي يارهن ورهه هلي.

بلاش بن بهرام.

هي ٻئي جي وصيت موجب سندس قائم مقام ٿيو. اهو به چڱو عادل بادشاهه هو. قرآن ۾ لکيل آهي ته بني اسرائيل مان ڪي ماڻهو گناهن ڪري آدمين جي صورت مان بدلاجي پوٽا ٿي پيا هئا، سي هن بادشاهه جي ڏينهن ۾ ٿيا هئا، جي ستن ڏينهن کان پوءِ مري ويا. هن بادشاهه پنهنجي جيئري پنهنجي پٽ هرمز کي پنهنجي جاءِ تي وهاريو.

هرمز بن بلاش.

هي بادشاهه خوبصورت ۽ نيڪ سيرت ۽ پها تر هو. لکيل

آهي ته هڪڙي ڏينهن هر مز شڪار ڪندي هڪڙي هرڻ جي
 بنيان ڪامي پيو. هرڻ هڪڙي جبل ۾ وڃي ڪنهن
 غار منجهه گهڙي ويو. هر مز به انهي جي بنيان اندر گهڙيو.
 ڳاڇه پنڌ ڪرڻ کان پوءِ چئن صحن تي وڃي پيو. هر مز هڪ هڪڙي
 وڏي مٽ جيڏي ڊيگ، هئي، جنهنجي مٿان هڪڙي
 سوني ٿالهي رکيل هئي ۽ ٿالهيءَ جي وچ تي هڪڙو
 شيشو رکيل هو. جنهنجي مٿان هڪڙو جواهر هو. پاسي
 ۾ هڪڙي ٿامي جي پٽي لڳل هئي، جنهن تي عبراني اکرن
 ۾ لکيل هو ته هي خزانو فریدون بادشاهه جو آهي. هر مز
 اهو خزانو ڪيائي پنهنجي لشڪر کي ورادي ڏنو. هن
 اوڻيه ورهه بادشاهي ڪئي. قاديرو ۽ نيروان جا شهر
 انهي ٻڌا. حضرت يونس نبي هنجي زماني ۾ پيدا ٿيو.
 هن کي جاليهه زالون هيون ۽ هنجي بادشاهي جاليهه
 ورهه هلي. هنجي زماني ۾ صادق ۽ صدوق انطاڪي
 ۾ وڃي حضرت عيسيٰ جي دين جي پروتيءَ جي
 دعوت ڪئي.

فوش بن بلاش.

تاريخه گزيده وارو لکي ٿو ته هر مز کان پوءِ سندس
 پايو نرسي تخت تي ويٺو ۽ چوڏهن ورهه بادشاهي ڪيائين
 ۽ نظام التواريخ وارو جاليهه سال بادشاهي ٿو چوي، پر
 تاريخ جعفريءَ وارو ته نرسيءَ جو اصل ذڪر ڪونه ٿو

ڪري ۽ انهي جي جاءِ تي انوش يا نوش بن بلاش آندو
اٿس، جيئن اسان هتي ڏٺو آهي.

فيروز بن هر مز.

فيروز پنهنجي جيءَ کان پوءِ بادشاهه ٿيو ۽ سترهن
ورهن کان پوءِ هنجو ظلم حد کان لنگهي ويو. ماڻهو تمام
تنگ آيا ۽ سڀني گڏجي زور سان هنکي تخت تان لاهي
هنجون اکيون ڪڍي انڌو ڪري ڇڏيائونس ۽
سندس پايو بلاش کي تخت تي وهاريائون.

بلاش بن هر مز.

هن پهرين آس پاس جا ڪي ماڻهو ورتا ۽ لار شهر جو
بنياد وڌائين. نيٺ ٻارهن ورهن بادشاهي ڪري مري
ويو ۽ مرڻ کان اڳي پنهنجن سؤٽن مان هڪڙي کي
پنهنجي جاءِ تي بادشاهه ڪيائين.

خسرو بن بلاش بن نرسي بن هر مز.

هي بادشاهه ماڻهلائڻ جي ڪم ۾ ڇا لاڳو هو، مگر
ڏاڍو شهوت پرست هو. انهي حد جو پنهنجي پيرن مان
به نه ٽريو. هن هڪڙي وقتي ماڙي يا محلات ٺهرائي
هئي، جنهن ۾ ست طبقا هئا. پاڻ سيڪان مٿين ماڙيءَ ۾
وهندو ۽ شراب پيئندو هو ۽ عدالت ڪندو هو. جنهنکي
ڏوهي ٺهرائيندو هو، تنهنکي اتان هيٺ اڇلرائيندو هو.
شراب کان سواءِ آفيم به کائيندو هو. هڪڙي ڏينهن

ايترو گهڻو آفيم کاڌائين، جو مري ويو. هنجي بادشاهي
چاليه ورهه هلي. سير جان جو شهر هن ٻڌو. اصحاب
ڪهف هنجي زماني ۾ هئا.

بلاش بن بلاش.

هو خسرو جو پايو هو. هڪڙي رات خواب ۾ ڏٺائين
تہ هڪڙو ملائڪه کيس ٿو چوي تہ تنهنجو موت تنهنجي
هٿ ۾ آهي. انهي خواب کان پوءِ هميشه ملول رهندو هو.
هڪڙي ڏينهن پنهنجي تيمو ۾ هڪڙي سرخ کي ٿيڪ
ڏيو ويٺو هو ته اهو ڪري پيو ۽ تيمو ۽ قضا تون مٿان
اچي پيون ۽ هو اندر دلچسپي گهٽجي مري ويو. هن
جي بادشاهي چوويهه ورهه هلي. طارم جو شهر هن ٻڌايو.
اردوان بن بلاش.

تاريخ جعفريءَ وارو لکي ٿو ته هن بادشاهه جي
ڏينهن ۾ ئي ورهه برابر مينهن ڪونه پيو. ماڻهو سخت
لاچار ٿيا. آخر بادشاهه رعيت سميت توبهون ڪري
خدا تعاليٰ کان معافي گهري. پوءِ مينهن پيو. تاريخ
گزيده وارو لکي ٿو ته تيرهن ورهه جي بادشاهيءَ کان
پوءِ هو ٻين اشڪانين جي جنگ ۾ مارجي ويو. اهي
اشڪاني ملوڪ طوائف کان اتحاد هئا ۽ فريرزن
ڪاؤس جي اولاد مان هئا ۽ انهي جا هيٺيان ان
بادشاهه ٿي گذريا.

اولاد بن اشڪان.

هي بادشاه مٿي ذڪر ڪيل اشڪ بن اشڪان جو شايد پايو ٿو ڏسجي، جنهن جي نسل ۾ بادشاهي ڪئي. اردوان سان جنگ ڪري هنڪي ماريائين ۽ پاڻ بادشاه ٿيو. هن ۾ ٻين ملوڪ طوائف سان اهو شرط ڪيو جو اشڪ بن اشڪان ڪيو هو. هن ٿيو ٻيهر وره بادشاهي ڪئي. انهي زماني ۾ بت پرستي عام ٿي وئي هئي، تنهنڪري جرچيس پيغمبر ظاهر ٿيو.

بلاش بن اشڪان.

هو پنهنجي پايو اولاد کان پوءِ تخت تي ويٺو ۽ ٻارهن ورهن بادشاهي ڪيائين. حضرت عيسيٰ هنجي زماني ۾ پيدا ٿيو.

گودرز بن بلاش.

ڪن تاريخ نويسن هن بادشاه جي نالي لکيو آهي ته حضرت يحيٰي جو ڀيرو هن بني اسرائيل کان ورتو. هو ٽيهه وره بادشاهي ڪري مئو. هنڪي اعظم يا وڏي جو لقب هو.

بيزن بن گودرز.

هي پنهنجي پيءُ جي جاءِ تي بادشاه ٿيو ۽ ٻيهر وره بادشاهي ڪيائين.

گو درز بن بيژن .

هو به پنهنجي پي جي جاء تي بادشاه ٿيو ۽ ڏهر وره
بادشاه رهيو .

فرسي بن بيژن .

هو پنهنجي پاڻ جي جاء تي ويٺو . هنجي راڄ ۾
رومين ايران تي ڪاهيو . هن پين ملوڪ طوائف کان
مدد گهري ۽ رومين کي پڇائي ڪڍيائين . هن جي
بادشاهي يارهن وره هلي .

اردوان بن فرسي .

هو وڏو بادشاه ٿي گذريو ۽ اشڪانين يا ملوڪ
طوائف مان يونيون بادشاه هو . ٽيهر وره بادشاهي
ڪيائين . اردشير بابڪان ساساني هن سان جنگ ڪئي ۽
انهي ۾ هو مارجي ويو . پوء ساسانين جو خاندان شروع ٿيو .

(۴) ساساني خاندان جا بادشاه.

اردشير بن بابڪ (بابڪان).

اردشير بابڪ بن ساسان جو پٽ هو. اهو ساسان ننڍو سامان بن بهمن بن اسفنديار جي نسل مان هو. اشڪاني خاندان جو پوٽيون بادشاهه **اردوان** اونهاري ۾ اصفهان منجهه رهندو هو ۽ سياري ۾ اهواز منجهه. ڪي لکن ٿا ته هنجو تختگاهه رڻ ۾ هو ۽ فارس جو سارو ملڪ هن پنهنجي هڪڙي معتبر امير کي ڏئي ڇڏيو ۽ داراب گرد جي حڪومت هن پنهنجي خواجه سراءِ کي ڏئي ڇڏي، جنهنجو نالو **پيري** هو ۽ آتشخاني جي نظرداريءَ جو عهدو اردشير جي پيءُ بابڪ کي ڏنائين. جڏهن فارس جي حاڪم کي معلوم ٿيو ته بابڪ جو ننڍو پٽ ڏاڍو ڏاهو ۽ مردانو آهي، تڏهن انهنجي ٻانهن سندن پيءُ کان گهري ورتائين ۽ بابڪ اردشير کي هن ڏي ڏياري موڪليو. هنجي ڏاهپ ۽ چالاڪي ڏسي فارس جي واليءَ هنکي داراب گرد جو حاڪم ڪڍي مقرر ڪيو ۽ پيريءَ کي

حڪومت جي ڪم ۾ هنڪي مدد ڏيڻ لاءِ تڪيد ڪيائين. سڳوڻي پوءِ پيري ۾ مري ويو ۽ اردشير خلاصو حاڪم ٿيو. اردشير يا سندس پيءُ بابڪ هڪڙو خواب لڌو هو، جنهنجو تعبير نجومين ۽ حڪيمن اهو ڪيو، ته بابڪ جو پٽ هفت اقليم جو بادشاهه ٿيندو. ڪجهه وقت کان پوءِ اردشير پنهنجي پيءُ ڏي خط لکيو ته اردوان، جو فارس جو نائب هو، تنهنڪي وجهه ڏسي مارائي ڇڏي. بابڪ پٽ جي اشاري موجب اهو ڪم پورو ڪيو ۽ پوءِ پنهنجي وڏي پٽ شاپور کي انهنجي جاءِ تي فارس جو حاڪم ڪيائين. هنن جا سڀ عزيز خويش ۽ پيا ماطو شاهپور کي بادشاهه مڃڻ لڳا. سڳوڻي بابڪ مري ويو ۽ شاهپور پنهنجي پيءُ اردشير کي ۾ گهرايو ته سندس بيعت يعني تابعداري ڪري. پر هو نه آيو. تنهن تي شاهپور ڪاوڙيو ۽ لشڪر گڏ ڪري پيءُ تي ڪاهي ويو. اردشير به لشڪر گڏ ڪري اچي سامهون ٿيس. ويڙهه ۾ هنن جا عزيز خويش ۽ وڏا امير ڦري اردشير جي طرف ٿيا ۽ شاهپور کي هڪڙي اردشير جي حوالي ڪيائون. اردشير ڪاهي منهنجو گاديءَ جو هنڌ اصطخر ررتو. ڪن ڏينهن کان پوءِ هن شاهپور کان ڦرڻ وارن اميرن کي سندن وطن ڏي ڌياري موڪليو ۽ پاڻ ڪرمان تي ڪاهي ويو، جتي جو

حاکم بلاش هو. انھيسان جنگ ڪري ھنڪي ماريائين ۽ پوءِ ٻي ڀيري حاکم تي ڪاھي انھيکي بہ ماريائين. انھي طرح آس پاس وارا ملڪ وڻندو ويو ۽ اتي نوان نوان شھر ٻڌندو ويو. جڏھن ھي خبرون ايران جي بادشاهه اردوان کي پھتيون، تڏھن ھن ھڪڙو سخت خط ڏانھن لکيو. اردشير جواب ۾ لکيس ته ملڪ خدا جو آھي، سو انھيکي ٿو ڏئي جو ملڪ ٿو آباد ڪري ۽ رعيت کي سکيو ٿورڪي. اُميد آھي ته جلد ئي توکي ماري پنھنجي سسي آتشڪده ڏي موڪليندس. نيٺ پنهجي جنگ ڪرڻ جو ٺھراءُ ڪيو ۽ انھي ڪم لاءِ ھر مزان جو ميدان مقرر ڪيائون. اردشير وقت کان اڳي اچي اھو ميدان والاريو ۽ پاڻي پنھنجي قبضي ۾ رکيائين، ۽ پنھنجي لشڪر گاهه جي چوڌاري ڪاھي کڻايائين. سگھوئي پوءِ اردوان بہ تمام وڏي لشڪر سان اُتي آيو. ڏاڍي جنگ لڳي، جنھن ۾ اردوان مارجي ويو. انھي کان پوءِ اردشير کي سڀئي ملڪ طوائف مليل لڳا ۽ ھنڪي شاھنشاھ سڏڻ لڳا. انھي کان پوءِ ھمدان ورتائين ۽ پوءِ ڪوهستان ۽ ارمنيه ۽ موصل ورتائين ۽ پوءِ دجلي نديءَ جي ٻيٽن تي ڪناري تي ھڪڙو شھر ٻڌائين. پوءِ موٽي اصطخر ۾ اچي سڄيستان ان جرجان ۽ نيساپور ۽ مرو ۽ بلخ ۽ حارزم ۽ دي موٽي فارس ۾

آيو. سڀئي بادشاهه هنڪي بالادست مڃڻ لڳا ۽ ڏانهنست
 تحفا موڪلڻ لڳا، سواءِ ٻڪرين جي بادشاهه جي. تنهنڪري اردشير اڏي ڪاميو. جڏهن هو انهيڪي ويجهو
 ويو، تڏهن ٻڪرين جي بادشاهه ڏپ کان پاڻ کي قلعي جي
 چوٽيءَ تان هيٺ ڪيرا ئي وڌو ۽ هري ويو. ٻڪرين
 جي فدا ڪري اردشير مدائن ۾ آيو ۽ اُتي وڏي دربار
 ڪري هن پنهنجي پٽ **شاپور** کي ولي عهد ڪري
 حڪومت جي واڳ سمنڊس حوالي ڪيائين. سگهوئي
 پوءِ پاڻ هري ويو. هنجي بادشاهي جوڌهن ورهه هلي ۽ انهي
 کان اڳي ٻارهن ورهه داراب گرد جو بادشاهه رهيو. اردشير
 دنيا جي وڏن بادشاهن مان ليکيل آهي. هن بادشاهه
 گهڻيون تصنيفون ڪيون ۽ سمنڊس نصيحت آموز ڪلام
 مشهور آهي. پنهنجو احوال هن ڪتاب ڪارنام ۾ لکيو،
 ۽ ٻيو آداب العيش لکيائين، جنهن ۾ ڪاٺو پيٽ ۽ هلت
 چلت ڪرڻ جا قاعدا قانون ۽ ادب لکائين. چون ٿا ته
 اردشير ماڪ جو اهڙو چڱو انتظام ۽ بندوبست رکيو هو،
 جو دنيا ۾ جيڪي ٻيو ٿيندو هو، تنهنجي خبر کيس هئي
 رسندي هئي. ڪار رعييت بادشاهه کان اهڙو نه
 ڇڏي هئي جهڙو اردشير جي ڪانگس ڇڏي
 هئي. هنجي عادت هوندي هئي ته جڏهن ڪنهن
 پاسي ڪو اياچي يا وڪيل موڪليندو هو، تڏهن

انهي کان پوءِ ٻيو اياجي ٻئي رستي کان به اوڏي موڪليندو هو. جڏهن ٻئي جواب آڻيندا هئا، تڏهن اُهي مقابلي ڪري ڏسندو هو. جي هڪجهڙا هوندا هئا ته انهن تي عمل ڪندو هو، نه ته نه.

شاپور بن اردشير.

جڏهن شاپور ايران جو بادشاهه ٿيو، تڏهن پنهنجي ڏاڏي ساسان جي وصيت موجب ملوڪ طوائف يا اشڪانين جي اولاد مان ڪنهن کي به جيئري نه ڇڏڻ جو ڪو ارادو ڪيائين. جيڪو سڃاڻيس ياهت آيس، تنهن کي مارايائين. ڪي انهيءَ جو هي سبب ٿا ڏين ته نچو مين چيو هوس ته توکان پوءِ بادشاهي اشڪ جي اولاد مان ڪنهن کي ملندي، تنهنڪري اشڪ جي اولاد جي مارڻ جي پٺيان پيو. چون ٿا ته ڪڙي ڏينهن پنهنجي سمهڻ واري جاءِ هر ڪا چوڪري ڏنائين، جا تمام خوبصورت هئي ۽ گهڻي وڻيس. پڇيائينس ته تون ڪير آهين؟ هن چيو ته آءٌ حضور جي حرمسرا جي ڪڙي پانهي آهيان. پڇيائينس ته پر ٿيل آهين يا ڪنڌاري؟ هن چيو ته ڪنڌاري آهيان. تڏهن هڪدم هڪي پنهنجي زال ڪيائين ۽ ساڻس ڏاڍي محبت سان گذارڻ لڳو. هڪڙي ڏينهن هن کان معلوم ٿيس ته هو اشڪاني آهي يعني اشڪ جي اولاد مان آهي. هڪدم سڀ محبت گم ٿي ويس ۽ پنهنجي وزير کي سڏي حڪم ڏنائين ته

هن زال کي وڃي دفع ڪر ۽ زمين جي ٻيٽ ۾ جاءِ ڏينس.
 وزير حڪم موجب هنکي ماري پورائي ڇڏڻ لاءِ وٺي
 ويو. هن چوڪريءَ ٻڌايس ته آءٌ بادشاهه مان ٻيٽ سان
 آهيان. وزير دائي گهرائي جانچ ڪرائي، جنهن ۾
 اهڙي خاطري ڏنيس. تڏهن وزير زمين جي تهه خاني
 ۾ انهي چوڪريءَ کي لڪائي ڪٽي رکيو. ۽ ساڳئي
 وقت پنهنجو مخصوص عضوو به وڌي هڪڙي دٻليءَ ۾
 وجهي بند ڪري رکي ڇڏيائين. پوءِ بادشاهه کي اچي
 ٻڌايائين ته حڪم موجب هنکي زمين ۾ پوري آيو آهيان. ۽
 هن دٻليءَ ۾ هڪڙي امانت آهي، جاحصور پنهنجي هٿ سان
 مهر ڪري. خزاني ۾ رکائي ڇڏي. بادشاهه وزير جي
 چوڻ موجب ائين ڪيو ۽ وزير خاطر جمع ڪري
 ويهي رهيو. ڪن ڏينهن کان پوءِ انهي چوڪريءَ
 ۾ ڇٽيو. وزير هن تي ٻئي جي اجازت کان واءِ نالو
 رکڻ نه گهريو، تنهنڪري **شاپور** سڏيائينس يعني
 شاهه جو پٽ يا شاهزادو، ۽ پوءِ ٻيو وجهه گوليخندو هو ته بادشاهه
 کي انهي جو اطلاع ڏئي. هڪڙي ڏينهن هن بادشاهه کي
 تمام غمگين ۽ فڪر مند ڏٺو. سبب پڇيائينس. بادشاهه
 چيو ته آءٌ ويو آهيان ملڪ وٺندو ۽ بادشاهي پکيڙيندو ۽
 ٻه افسوس ته مونکي ڪوبه اولاد ڪونهي، جو انهي جو
 وارث ٿئي. تڏهن وزير وجهه ڏسي پانهيءَ واري ڳالهه

ٻڌايس. ساڳئي وقت ۾ خزاني واري دٻلي گهرائي ڏسڻ لاءِ
 به عرض ڪيائينس. بادشاهه اها گهرائي مھر لڳل ڏني ۽
 مھر کڻي انهي ۾ انساني مخصوص عضو ڏسي حيران ٿيو.
 وزير عرض ڪيو ته اهو انهي لاءِ ڪيو هوم ته مٿان شاهزاديءَ
 جي نسبت ۾ ڪوشڪ شهبه پيدا ٿئي. بادشاهه ڏاڍو
 خوش ٿيو ۽ نچومين به هنجڻي طالع جي خبر ڏنيس
 ته هي پيشدادِي ۽ ڪيائي بادشاهت جو وارث
 ٿيڻو آهي. بادشاهه کي شاهزادو گهڻو وڻيو
 جو هاڻي وڏيرڙو ٿيو هو. اڃا به آزمائش جي
 لاءِ بادشاهه حڪم ڏنو ته هن جيڏا گهڻا چوڪرا گڏ
 ڪري وٺي اچو ته هتي بيٺي منهنجي اڳيان گوءِ ۽
 چوگان جي راند ڪن، جيئن هاڻي گلي ڏکريا
 کينهوڙي يا ڪرڪيت راند ڪندا آهن. هڪدم
 بخدوبست ڪيو ويو. راند ڪندي گوءِ وڃي مڃلات
 جي اندر پئي. چوڪرن مان ڪوبه ڀڄ يا ادب
 کان انهيءَ ڪٽل لاءِ ڪونه ويو. شاهپور ڀڄ کان سواءِ
 ڪاهي اندر ويو ۽ وڃي گوءِ کڻي آيو. بادشاهه کي پڪ
 ٿي ته هي منهنجو پٽ آهي. پوءِ زياده پيار ڏيڻ لڳس
 ۽ مناسب تعليم ڏنائينس. آخر تمام هٿيار ٿيو ۽ وٺي عهد
 مقرر ٿيو ۽ ڏاڍي تعريف ڪيائين. جڏهن ٻئي
 کان پوءِ تخت تي ويٺو، تڏهن عدل ۽ انصاف سان بادشاهي

ڪرڻ لڳو ۽ تمام گهڻو لشڪر گڏ ڪري آس پاس
جنگيون ڪرڻ لڳو. انهيءَ فتح مان مشهور خضر جو
شهر ۽ قلعو آهي، جو تڪريت جي ويجهو دجلي ۽ فرات
ندين جي وچ تي هو. انهيءَ حاڪم هڪڙو عرب
ضميرن نالي هو، جنهن عربستان سارو هٿ ڪيو هو. شاهپور
خراسان مان ٿي هن ڏي منهن رکيو ۽ وڃي خضر جي
ڪوت کي گهيرو ڪيائين، جو هر ورهه هليو، ته به بادشاهه
اهو وٺي نه سگهيو. هڪڙي ڏينهن اهڙو اتفاق ٿيو، جو انهي
عرب بادشاهه ضميرن جي ڏي، جا نهايت خوبصورت هئي
۽ جنهنءَ جو نالو نظيره هو، تنهن ڪوت جي چوٽيءَ تان
هيٺ بادشاهه شاهپور کي ڏسي ورتو. شاهپور به خوبصورت
جوان هو. انهي تي هوءُ موهجي وئي ۽ انهي ڏي پيغام
ڏياري موڪليائين ته جي مونسان شادي ڪرڻ جو انجام
ڪرين ته آءٌ توکي قلعي فتح ڪرڻ جو رستو ٻڌايان.
شاهپور خوش ٿي اها ڳالهه مڃي ۽ اهڙو انجام ڪيائين.
تنهن تي نظيره چواڻي موڪليس ته هڪڙو ڪيو تروئي
انهي جي پيرن ۾ هڪڙو ڪاغذ ڪنهن ڪنڌاري
چوڪريءَ جي رت سان لکي ٻڌي انهي کي اڏائي ڇڏيو
ته اهو پاڻيئي اچي ڪوت جي نلھ تي وهندو. انهن
ڪيائين ۽ ڪيو ترو اچي نلھ تي ويٺو ته هڪدم نلھ
ڪري پيو ۽ قلعو فتح ٿيو. شاهپور ضميرن کي

گرفتار ڪري مارائي ڇڏيو ۽ نظيره کي پنهنجي
 حرمسرا ۾ داخل ڪيائين. نقل ٿا ڪن ته نظيره
 اهڙي ناز ڪمدن ۽ ناز سان پاليل شاهزادي هئي، جو
 هڪڙي رات بي آرام گذاريائين ۽ نغد نه آيس. صبح
 جو سندس هند مان هڪڙو گل جو پن لڌائون، جنهن
 ڪري هو به آرام ٿي پئي هئي. هيءَ ڳالهه ٻڌي شاهپور
 حيران ٿي ويو. هن کان پڇيائين ته پيءُ جي گهر ۾
 تون ڇا ڪائيندي هئين، جو ههڙي ناز ڪه طبع ٿي آهين؟
 هن چيو ته چيلي جو مڇاڻو مصريءَ سان ڪائيندي هيس.
 شاهپور چيس ته جنهن پيءُ توکي ههڙي لڏ سان ۽ ناز نعمت
 سان پاليو، تنهن کي جي تو پنهنجي هٿان فتڪ ڪرائي
 ماريو، ته تڏهن تون مونسان ڪهڙي وفا ڪمدين ۽
 مون کي توهان ڪهڙو خير پهچندو؟ حڪم ڪيائين
 ته هڪجا ڊگها وار چوڙي گهوڙي جي پونين ٽنگن ۾
 ٻڌن ۽ گهوڙي کي هڪلي ڇڏين. انهي طرح هو
 گهاٽي گهاٽي مري وئي. خضر جي ڪوٽ جي فتح
 کان پوءِ شاهپور نصيبين کي اچي گهيرو ڪيو ۽ ڏاڍي
 مشڪلات سان اهو ورتائين ۽ پوءِ روم ولايت جا ڪي شهر
 وڃي ورتائين. گهڻن هنڌن تي وڏا وڏا شهر ٻڌائين.
 پڇاڙيءَ جي ڏينهن ۾ مشهور **هاني نقاش** پيدا ٿيو، جو
 پنهنجو زندگي مذهب پڪيڙڻ لڳو ۽ پاڻ کي نبي جوادائين.

شاه پور پاڻ به انهيءَ جي ملاقات ڪري انهيءَ جي مذهب تي آيو، پر پوءِ سگهوئي انهيءَ جي برخلاف ٿيو ۽ ماني پڇي هليو ويو. شاه پور جي بادشاهي اڪيٽيه ورهه هلي. هو ايتري حد سخي هو، جو وزير ۽ امير انهيءَ کي اسراف سمجهندا هئا ۽ کيس انهيءَ بابت چيائون ته ڀرهن چيو ته سخيءَ جي اڳيان سون رپو ۽ ٻه ٻه ڪجهڙا آهن.

هر مز بن شاه پور.

هر مز به تمام ڏاهو ۽ بهادر ۽ نيڪ صورت ۽ سيرت وارو بادشاهه هو. لڪيل آهي ته جڏهن اردشير بابڪان فارس جي بادشاهه مهرڪ کي ماريو ۽ پوءِ انهيءَ جي نسل کي قطع ڪرڻ جي پٺيان پيو، تڏهن زنجو مين ٻڌايس ته مهرڪ جي نسل مان هڪڙو اهڙو ماڻهو پيدا ٿيڻو آهي، جو ساري ايران جو بادشاهه ٿيندو. مهرڪ جي عزيزن خويشن جي مارجڻ جو ٻڌي مهرڪ جي ڌيءَ ڀڳ کان محلات ڇڏي جهنگ ڏي ڀڳي ۽ وڃي هڪڙي ڌار جي گهر ۾ لڪي ۽ اتي گذارڻ لڳي. هڪڙي ڏينهن شاهزادو شاه پور شڪار ڪندي انهيءَ جهنگ ۾ آيو ۽ هڪڙي انهيءَ ڌار جي پنڳيءَ ۾ پاڻي پيڻ لاءِ آيو. مهرڪ جي ڌيءَ هڪي پاڻي پري ڏٺو. شاه پور چوڪريءَ جي شڪل ڏسي حيران ٿي ويو. ڌار کان پڇيائين ته هيءَ ڇوڪري ڪهڙي آهي؟ هن چيو ته

منهنجي آهي. شاپور هن تي اهڙو موهاجي ويو، جو
 ڏٺار کان اها پانهن گهر يائين. آخر هنڪي راضي ڪري
 اها ور تائين ۽ کيس پنهنجي راڻي ڪري آڻي محلات
 ۾ رکيائين. رات جو چوڪريءَ شاپور کي پنهنجي
 ويجهو اچڻ نه ٿي ڏنو. هو زور واري هئي، شاهزادي
 کي روڪي ڇڏيائين. شاپور سبب پڇيس. هن چيو
 ته آءٌ مهرڪ جي ڌيءَ آهيان ۽ مٿان تنهنجي پيءُ بادشاهه
 اردشير کي خبر پوي ۽ هو مونکي مارائي ڇڏي. شاپور
 انجام ڪيو ته آءٌ اها ڳالهه ظاهر نه ڪندس. تنهنڪان پوءِ
 هو خوش گذارڻ لڳا. نيٺ انهيڪي هرمز ڄائو، جنهنجي
 چمرانجي ڳالهه به ڪيترا ڏينهن اردشير کان پئي اڪايائون.
 هڪڙي ڏينهن بادشاهه اتفاق سان شاپور جي گهر ۾
 گهڙي آيو ۽ هرمز کي ڏسي ڏاڍو خوش ٿيو. شاپور کان
 پڇيائين ته هي ڪير آهي؟ هن پڇايس ته هي منهنجو
 پٽ آهي ۽ شڪار ڪندي جهنگ ۾ ان هڪڙي چوڪري
 هٿ ڪيو، تنهنڪان آهي. بادشاهه هن کي ڏاڍو پيار ڪيو
 ۽ جيوت لڳو ته شڪر خدا، جو ته نجومين جون ڳالهيون
 ڪوڙيون ٿيون ۽ مونکي پٽ ۽ پوٽو پنهنجي نسل جو وجود آهي.
 جڏهن شاپور پيءُ کان پوءِ بادشاهه ٿيو، تڏهن پنهنجي
 پٽ هرمز کي خراسان ڏي ڌياري موڪليائين، جتي هن
 اتي جي ماڻهن کي گهڻو راضي ڪيو. انهيءَ موندني ۾

سغدس ڪن حاسدن بادشاهه وٽ سغدس شڪايت
ڪئي ته هو فساد ۽ منصوبي ڪرڻ جي ڪوشش ۾ آهي.
جڏهن هرمز کي اها خبر پئي، تڏهن پنهنجو هڪڙو هٿ وڌائي پني
ڏي ڏياري، ۽ ڪاٺياڻين تي هن مان اوهان کي خاطري
ٿيندي ته منهنجي نيت صاف آهي ۽ مون کي بادشاهي ۽
جيڪا به طمع ڪانهي، ڇا لاءِ جو انهي زماني جي رواج
موجب اهڙي عيب واري کي بادشاهه نه ڪندا هئا. هرمز
جو پيغام ٻڌي شاهپور کي ڏاڍو اڀرڻ ٿيو ۽ شاهزادي ڏي
اڪياڻين تي جيڪڏهن تون پاڻ کي پرزا پرزا ڪندين ته
پر منهنجو ۽ لي عهد ۽ وارث تون آهين. پوءِ پاڻ وٽ
آڻائي گهڙيون نوازشون ڪيائين ۽ هرڻ تي هن کي
پنهنجو جانشين ڪيائين ۽ هر هرمز جي بادشاهي هڪڙو ورهه ۽
ڏهه ڏينهن هلي ۽ پوءِ هو مري ويو. هرمز جو شهر سغدس
بهه ٿيل هو.

بهرام بن هرمز

هو تمام حايم طبع ۽ مهربان بادشاهه هو. رسيت جي
سڪه ۽ آسائش لاءِ هر ڪا ڪوشش ڪيائين. ماني نقاس،
جو شاهپور جي ڏينهن ۾ پڇي هندستان ۽ ترڪستان
ڏي ويو هو، سو هرمز جي راڄ ۾ موٽي ايران ۾ آيو ۽ هرمز
انهي کي مارائي ڇڏيو. مانيءَ جي نسبت ۾ اڪيل آهي ته
هن پاڻ کي فار قاپطا سڏايو ۽ جنهن بابت حضرت عيسيٰ

جيئرو هو ته مونکان پوء ايندو. هن پاڻ کي نبي سڏايو ۽ هڪڙو ڪتاب انجيل ظاهر ڪيائين ۽ چيائين ته مون تي آسمان مان لٿو آهي. هو نقاش به هو ۽ صورتگر به هو. اهڙو قابل هو، جو پنهنجن گزرن جو دائرو هٿ سان ڪيندو هو ۽ پرڪار ۽ پيماني سان ماپ ڪندا هئا ته ٻاڪل پورو هوندو هو. هن جو ڪتاب ارڙنگهه مشهور آهي، جنهن ۾ عجيب غريب نقش نڪتل هئا. اهو ڏسي ماڻهو حيران ٿي ويندا هئا. ماني پنهنجن مريدن کي چوندو هو ته آ؟ آسمان ڏي ٿو وڃان ۽ هڪ سال کان پوءِ فلاڻي هفت مونکي اچي ڏسجو. پوءِ جبل جي ڪنهن غار ۾ وڃي لڪي ويهي نقش ڪڍي ڪتاب ڪٽي ايندو هو ۽ چوندو هو ته آسمان مان هي آندو اٿم. اهو سندن معجزو شمار ڪيل هو. بهرام بادشاهه جي حڪم سان ايران جي علمائن مانيءَ سان مذهبي بحث ڪيو. آخر هو ڪوڙو ثابت ٿيو، تنهنڪري بهرام حڪم ڏنو ته مذهبي چيئري ئي ڪل لاهين، ڇا شهر جي در تي لڙڪائي ڇڏيائين ته ماڻهو انهي مان عبرت وٺن. بهرام جي بادشاهي تي ورهه هلي. هو ماڻهن ۽ حيوانن جي طب چڱي ڄاڻندو هو ۽ انهنجا چڱا علاج ڪندو هو.

بهرام بن بهرام.

مذهبي پنهنجي پٽ سان ايتري محبت هئي، جو

انهيکي هن پنهنجو نالو ڏنو ۽ پنهنجو راڻي عهد مقرر ڪيائينس. شروعات ۾ هو اُڀت ظالم هوندو هو، تنهنڪري امير وزير توڙي عام ماڻهو پنهنجن ناراض ٿيا ۽ انهيڪي برطرف ڪرڻ جو ارادو ڪيائون. موبدن جي صلاح سان سڀني اهو ٺهرايو ڪيو ته گڏجي سندس خدمت ڇڏي ڏين. پوءِ ائين ئي ڪيائون. درٻار، فراش، خاندان ۽ ٻيا سڀ کيس ڇڏي وڃي ڪٿي لڪا. صبح جو اٿي جنهن کي سڏي، سونڀي. ڏاڍو تنگ ٿيو. آخر هڪڙو موبد وٽس آيو ۽ سلام ڪيائينس ۽ ساري حقيقت ٻڌايائينس ۽ نصيحت ڪيائينس ته ظلم ڇڏي عدل انصاف جو رستو وٺي، نه ته ماڻهو کانئس بيزار ٿي خبر ناهي ته ڇا ڪندا. تنهن تي هن اکر پئي ۽ اڳتي پنهنجن وڏن جي رستي تي هلڻ جو اذجام ڪيائين. انهي کان پوءِ مرن تائين جڳي بادشاهي ڪيائين. هن سترهن يا ارڙهن ورهه بادشاهي ڪئي. هن کي هر مهه هئا: هڪڙو نرسي ۽ ٻيو بهرام.

بهرام بن بهرام بن بهرام.

هن بهرام کي مثلث سڏيندا آهن يعني ٽيٽو يا ٽي دفعا بهرام. هو پيءُ جي حياتيءَ ۾ سيمستان جو والي هو. هن تمام چڱي بادشاهي ڪئي، جا نو ورهه هلي. ڪي لکن ٿا ته چار ورهه بادشاهي ڪيائين.

نرسي بن بهرام .

بهرام جي مرڻ تي سندس ڀاءُ نرسي تخت تي ويٺو. شروع کان وٺي هن ارادو ڪيو ته خدا کان ڊڄي خلق جي سکر ۽ آسائش لاءِ عدل ۽ انصاف - ان حڪومت ڪري ۽ ائين ئي ڪيائين. اگرچہ راند ۽ تماشي جو به شوق هوندو - وس . هو لائق ڪامورن جي سهڻيال ڪندو هو ۽ جيڪي ٻڻس جي ڏينهن ۾ ظلم جي ڪمن ۾ شامل هئا، تنکي موقوف ڪري ڇڏيائين. هن پنهنجي جيئري بادشاهي ڇت پنهنجي ٻت هر مز جي مٿي تي رکيو ۽ پاڻ گوشه نشين ٿي خدا جي عبادت ۾ مشغول رهيو. هن جي بادشاهي نو ورهه هلي. هو گهڻو شڪار ڪندڙ ۽ شڪار ڦاسائيندڙ هو.

هرمز بن نرسي .

هو پهرين بد طبيعت ۽ شوخ مزاج هوندو هو. جڏهن بادشاهه ٿيو، تڏهن اهي عادتون ڇڏي ڏنائين ۽ ائين ڪرڻ جي ماڻهن کي خاطري ڏنائين ۽ انجام ڪيائين. هنن ڪري رعيت منجهان نجات راضي ٿي. هو ڏاڍو سخي به هو. هن ڪابل جي بادشاهه جي ڌيءَ سان شادي ڪئي ۽ هن اها شاهزادي هرمز ڌيءَ ڌاري موڪلي. بادشاهه هڪڙي حرم سرا ۾ نئي هٿ سان خلوت ڪرڻ گهري، پر هن اصل ۾ لائڻ نه ڏنس. تنهنڪري بادشاهه سندس

ڪارڙيو. بادشاهه پنهنجي وزير کان پڇيائڻ هو ڪا ٿي ته جيڪو ماڻهو بادشاهه جو حڪم نه مڃي تنهن کي ڇا ڪجي. وزير ڪيڏي ٻاهر ويل هو. سندس پٽ داخل هو. تنهن جواب ڏنو ته اهڙو ماڻهو قتل ٿيڻ جو لائق آهي. قاصد اهو جواب آڻي بادشاهه کي ڏنو. ڇڏهن وري به انهي شاهزاديءَ بادشاهه جو حڪم نه مڃيو. تڏهن بادشاهه هٽڪي مارائي ڇڏيو. پر سگهوئي پوءِ پشيمان ٿيو. وري ڪنهن ڏينهن وزير کان روبرو ساڳيو سوال پڇيائين. وزير چيو ته جيڪو ماڻهو بادشاهه جو حڪم نه مڃي، سو قتل ٿيڻ جو لائق آهي سواءِ زال ۽ ننڍي ٻار ۽ ديوانه جي. وري بادشاهه پڇيس ته جيڪو ماڻهو ڪنهن بيگناهه جو خون ڪرائي ۽ مباح ڇاڻي، تنهن کي ڇا ڪجي؟ وزير چيو ته انهي کي ڦاسي ۽ ڇاڙهي. تنهن تي بادشاهه حڪم ڏنو ته وزير جي پٽ کي ڦاسي ڏين. هن جي بادشاهي ست ورهه ۽ پنج مهينا هلي.

شاپور ڏوالا ڪتاف.

ڇڏهن هرمز مري ويو، تڏهن هن پٽ ڪونه ڇڏيو، جو مادڪ ۽ تخت جو وارث ٿئي. تنهنڪري ايراني ماڻهو غمگين ٿيا ته ماڪ ڌارين جي حوالي ٿيندو. پوءِ به نااميد نه ٿي فوتي بادشاهه جي حرم مخاني مان پڇيا ڪرايائون ته ڪنهن راڻيءَ کي بيت به آهي يا نه.

شاہور جي ماڻھو ظاهر ڪيو ته ڀاڙ پيٽ سان آهي. تنهنڪري
 اميرن صلاح ڪري بادشاهي ڇڏي انهي راڻيءَ جي پيٽ
 تي کڻي رکيو. ڪنڊو ڇوڙ آهي ته هر مز ڪي خبر هئي
 ته سندس اها راڻي پيٽ سان آهي ۽ نڪو مين خبر نه
 ڏني هيس ته پٽ ڄمندو، جو وڏو بادشاهه ٿيندو ۽ نالو
 ڪيڏو، تنهنڪري موڙ مهل هن سڀني اميرن کي وصيت
 ڪئي ته انهيڪي بادشاهه ڪن ۽ سندس تابعدار ٿين.
 جڏهن شاہور ڄائو، تڏهن اهو بادشاهه ڪيو ويو. سڀئي
 امير وڌيڪ پنهنجي پنهنجي ڪم ۾ مشغول رهيا ڇو ته
 بادشاهه تخت تي ويٺو آهي. جڏهن آس پاس جي ملڪن
 ۾ اها افواهه عام ٿي ته ايران جو بادشاهه معصوم ٻار آهي
 ۽ بادشاهي وزير ۽ امير پيا هلائين، تڏهن عرب ۽ روم ۽
 ترڪ جي بادشاهن کي ايران جي طمع ٿي ۽ لشڪرون
 سرحد تي اچي گڏ ٿيا. سڀني کان وڌيڪ عربن جو
 عبدالقيس قبيلو فساد مچائي ڦرمار ڪرڻ لڳو. شاهزادو
 شاہور جڏهن پنهنجن ورهن جو هو، تڏهن هڪڙي ڏينهن
 ماڻهن جو گوڙ ۽ هل ٻڌي ڇاڳيرو ۽ پڇيائين ته ڇا آهي؟
 چيائونس ته ٻل تان ماڻهو اچن وڃن ٿا، ڇا سوڙهي آهي،
 تنهنڪري هل ۽ هڪڙو موڙو ٿئي. شاهزادي چيو ته ڇو نه
 ٻي ٻل ٿا ٻڌائين ته هڪڙي سان ماڻهو اچن ۽ ٻي سان
 وڃن. انهي رت مان اميرن کي معلوم ٿيڻ لڳو ته شاهزادو

ڏاڍو عقل ۽ دوش وارو ٿيندو. ستن ورهن جي عمر ۾ سواري
 ۽ چوگان بازي ۽ شڪار ڪرڻ لڳو. اٺن ورهن جي
 عمر ۾ بادشاهي جو ڪم هلائڻ لڳو ۽ سورهن ورهن جي
 عمر ۾ چار هزار بهادر ماڻهو گڏ ڪري دشمن سان وڙهڻ
 جهڙو ٿيو. جيڪي عرب ايران جي حدن ۾ ڪاهي آيا
 هئا، تن سان وڃي وڙهيو ۽ انهن کي شڪست ڏئي ماري
 پڇاڻي ڪڍيائين. پوءِ بهترين جواشڪر تيار ڪري
 بڪرين تي ڪاهي ويو ۽ عبدالقيس ۽ بني تميم ۽ بڪر
 بن وائل ۽ ٻين قبيلن کي تنگ ڪري گهٽن کي قيد
 ڪيائين ۽ انهن جي ڪاهن ۾ سوراخ ڪڍيائين ۽ رسا
 و جهاري گهلايائين. انهي ڪري هن کي ذوالڪفاف
 جو لقب مليو يعني ڪاهن وارو شاهو. لڪيل آهي ته
 جڏهن بني تميم پڇڻ لڳا ته هنن منجهن ڪٿو پير مرد
 مرد بن تميم نالي سردار تن سون ورهن جي عمر جو هو،
 تنهنڪي پاڻ سان نيراجي ڪوش ڪيائون. هن چيو ته
 مون کي ڇڏي وڃو ته آءٌ ساري قبيلي کي ٻڃايان. هو
 ڇڏي ويس. ايراني جڏهن اتي آيا، ته هنن عمره کان
 سواءِ ٻيو ڪوبه ماڻهو نه ڏٺائون. انهيءَ نالي شاهو
 رت ويا. هن شاهو کي چڱي نصيحت ڪئي ۽ صلاح
 ڏنائينس ته دشمن سان به چڱي هات ڪري ته اهي
 دشمني رساري ڇڏين. بادشاهه کي هن جي نصيحت

گهڻي وڻي ۽ هن جي ڪنهن سالي ڏسي ساري قبيلي کي
اڳتي لاءِ معافي ڏنائين. چون ٿا ته عمرو انهي کان پوءِ
به اسي ورهه جيئرو هو.

عرب جو پاسو فتح ڪري شاہور روم ڏي منهن
رکيو. جاسوسن جي پوڇا ڪ ڪري پاڻ قيصر جي
تختگاهه ۾ آيو يعني قسطنطنيه ۾ ۽ لشڪر کي حڪم
ڏنائين ته فلاطيني هنڌ اچي ترسجوه شهر ۾ گهمندي
ڪن ماڻهن هن کي سڃاڻي ورتو، جو هن جي تصوير
محلات ۾ رکيل هئي. هن کي وٺي روم جي قيصر
وت آيا. قيصر هن کان پڇيو ته هن چيو ته آءٌ شاہور جي
مقربن مان آهيان. مون کان ڪو قصور نٿو پيو، تنهنڪري پڇي
هيڏي آيو آهيان. قيصر کي شڪ پيو ته ڪوڙ آهي، تنهنڪري
قتل ڪرائڻ جو ڊڙ ڪوڏ ڏنائينس. هن سڄي ڪري
وڌي ۽ قيصر هن کي ڳڻي جي ڪل ۾ بند ڪري هڪ
ورهه تائين هڪڙي قلعي ۾ کڻي بند ڪيو. جڏهن
قيصر جو لشڪر فارس ۽ عراق جي پاسي ويو، تڏهن هن کي
بوجاڻي تي رکائي پيادر ڏوڙائيندو هليو. قيصر ايران ۾
گهڻي خرابي ڪئي. خورستان ۾، جتي شاہور به پيا ڪي ايران
جا سردار قيصر هئا، اتي قيصر ۽ پيادر عيڻ جي ڏينهن ۾ ملاشي ۾
مشتعل هئا. ته شاہور وڃي وٺي ڪن ايراني قيدين سان
نڪرتي پيو. ٻه رڳو ٽي قيدين تيل سان شاہور تي چڙهيل ڪل

کي نرم ڪري ڦاڙيو. شاپور عتيار کڻي پنهنجن
 بهادرن سميت قلعو ورتو ۽ قيصر تي ڪاهي انهي کي
 قيد ڪيائين. ۽ جيڪا خرابي ايران ۾ ڪئي هئائون،
 سا درست ڪيائون. پوءِ قيصر کي رخصت ڏئي روانو
 ڪيائين. ڪي لکن ٿا ته شاپور جي حڪم موجب
 قيصر جا پير وڍي انهي جي نڪ ۾ سوراخ ڪري مهار
 وجهي گڏهه تي جاڙهي روم ڏي موڪليائينس. تاريخ
 معجم دارو لکي ٿو ته قيصر جي روم ۾ موٽي اچڻ کان
 پوءِ قسطنطين جي هڪڙي پادريءَ فساد ڪيو ۽ قيصر
 جو ملڪ هٿ ڪري فارس تي ڪاهي آيو. هڪ لک
 ويهه هزار لشڪر ساڻس هو. شاپور ڏٺو ته هن جو لشڪر
 تمام وڏو آهي ۽ پاڻ هنن سان پڇي نه سگهندو،
 تنهنڪري نقائي ملڪ جي ڪنهن بهي پاسي نڪري
 ويو. انهيءَ دڄ ۾ ملڪ جي آس پاس وارن بادشاهن کان
 مدد وٺي لشڪر گڏ ڪري دشمن تي ڪاهي ويو
 ۽ اهڙي جنگ ڪيائين، جو تاريخن ۾ اڄ تائين ياد
 آهي. مگر هن جو بخت برگشتو هو ۽ شڪست کائي
 پڇي ويو ۽ ڪو وقت پيادو گهمندو ويو. آخر وري ماڻهو
 سندس چوڌاري گڏ ٿيا ۽ جيڪو خزانو پوريل هوس، سو ڪڍي
 انهن تي خرچ ڪيائين ۽ نئين سر وڏو ڪتڪ تيار
 ڪيائين. پوءِ قيصر ڏي خط لکيائين ۽ وڪيل به

موڪليائين ۽ اهو پيغام ڏياري موڪليائينس ته مونوت تمام گهڻو لشڪر آهي ۽ هيستائين جيڪو نقصان تو مونڪي ۽ منهنجي ملڪ کي رسايو آهي، تنهنجو عيوضو پري ڏين ۽ نصيبن جو پرڳڻو، جو اڳي عراق جو هو ۽ هاڻي تو هٿ ڪيو آهي، سو موٽائي ڏين ته واه، نه ته جنگ جي لاءِ تيار ٿي. قيصر ڊجي ويو. جيڪي شرط هن آڇيل سي قبول ڪيائين ۽ صلاح جو عهد نامو سندن وچ ۾ قائم ٿيو ۽ نصيبن جي ولايت موٽي ملي. جا شاپور پنهنجن ماڻهن سان آباد ڪرائي ۽ روم مان تمام گهڻا عمدا گهوڙا ۽ غلام ۽ هٿيار ۽ پوشاڪون ۽ ٻيا تحفا هنڪي مليا، جي سڀ سان ڪٽي شاپور عراق ڏي موٽيو. مدائن جو شهر هڪڙي سال اندر ٻڌائين ۽ انهيڪي گاديءَ جو هنڌ ٺهرايائين. انهي طرح شاپور ٻاهر وره بادشاهي ڪئي ۽ پوءِ پنهنجي جاءِ تي پنهنجي هٿ ڪي وهاريائين، جنهنجو نالو پٺ شاپور هو.

شاپور بن شاپور.

هي شاپور صغير هو، تنهنڪري وڏي شاپور جو پٽو اردشير بن هرمز منهنجي بجاءِ چار وره حڪومت ڪئي. پوءِ شاپور بادشاهه ٿيو. پر تاريخ طبريءَ هر ٻي طرح آهي. انهي موجب شاپور ذوالاڪتاف کي هر هٿ هٿا هڪڙو

بهرام ۽ ٻيو شاپور. ۽ پاڻ به هوس، جنهنجو زالو اردشير هو ۽
 جو کانس وڌو هو. هر مز انهنجو ٻئي اردشير کي پاڻ
 کان پري رکندو هو. مرڻ مهل وصيت ڪيائين ته جيڪو
 ٻيٺ مڻڪي هنڌان پوءِ ڄمي، تنهنڪي منهنجي جاءِ تي وهارجو.
 هر مز جي مرڻ تي اردشير کي اميد هئي ته امير ۽ وزير
 کيس تخت تي وهاري ڏاڍا، پر هنن بادشاهه جي وصيت
 تي هٿ جو ارادو ڪيو، ۽ جڏهن شاپور ڄائو، تڏهن انهيڪي
 بادشاهه ڪيائون. جڏهن هٿ شاپور مري ويو، تڏهن
 اردشير زور زبردستي سان ملڪ ورتو ۽ اڳوڻو وير
 رکي فارس جي ڪن ايرن کي ماري ڇڏيائين. تنهن
 ڪري باقي ٻين ٻڌي ڪري هن کي لاهي شاپور ٻن
 شاپور کي تخت تي وهاريو. هي شاپور ڄڻو عادل
 بادشاهه هو ۽ رعيت تي احسان ڪندڙ هو. سندن ڄاڻو
 به پوءِ هشيمن ٿي اچي ساڻس پرتو. هن پنڊج سال ۽ پنج
 مهينا بادشاهي ڪئي. هن جي مرڻ جو سبب اهو هو،
 جو هڪڙي رات تهنو ۾ سٽو پيو هو ته سخت وڇ اچي
 لڳي. طعابون ڇڏي پيون ۽ سرخ ڪري پيا ۽ هو
 اُتي ڊپجي مري ويو. ڪن جو چوڻ آهي ته لشڪر جي
 سردارن هٿ سان تهنو جون قعاتون وڌي تهنو
 هٿس ڪرايو.

بهرام بن شاپور.

ٻئي جي بادشاهيءَ وقت بهرام ڪرمان جو بادشاه هو. جنهنڪري ڪرمانشاه سڏيندا هئس. تمام چڱي طبيعت وارو ماڻهو هو. يارهن ورهن جي بادشاهيءَ کان پوءِ لشڪر مٿس هجڻ ڪري ڪوٽ ۾ ٿيو لڳس ۽ مري ويو. ڪي چون ٿا ته سندن عزيزن مان هڪڙي وير کان هڪئي بيگناه ماري ڇڏيو.

يزد جرد ائيم.

هن بادشاه کي ائيم جو لقب هو. جنهن جي معنيٰ گنهگار. اهو هن ڪري جو هن گهڻا ظلم ۽ ناحق ڪيا ۽ بد ڪاري ۽ فتنو ۽ فساد گهڻو پسند هوس، جنهنڪري ماڻهو منجهانئس رنج هوندا هئا ۽ کيس پيا پٽيندا هئا. نيٺ هڪڙي ڏينهن ڪرمان جي پاسي شڪار پئي ڪيائين ته هڪڙو وڏو شوخ گهوڙو، جو چڙي پيو هو، سو شڪارگاه ۾ ڪاهي پيو. ماڻهن کي وٺڻ نه ڏنائين. يزد جرد پاڻ هن کي وٺڻ جي ڪوشش ڪئي. ٻين طرفن کان ماڻهو ڦري آيس، نيٺ ورتائونس ۽ لغام ۽ زين و جهڙ لاءِ مٿاهنيائون، پر هن ڪنهن کي ويجهو اچڻ نٿي ڏنو. يزد جرد اچي هن جا پٺا ٽپري آرام سان پهرين لغام ڏنائينس ۽ پوءِ زين و ڏائينس. پوءِ ٻيهر ڪاب ۾ وجهي جڙهيس ٿي ته گهوڙي اوچتو نرا ڪنيا ۽ يزد جرد جي

اُره ۾ اهڙي زور سان هنيائين، جو هو اتي جو اتي ڪري مري پيو ۽ گهوڙو پڇي ويو. هن پنهنجي حياتيءَ ۾ پنهنجي پٽ بهرام کي وليعهد ڪري ڇڏيو هو ۽ نعمان بن امراء القيس ۽ ڪن ٻين اميرن کي ڀارت ڪري ڇڏي هئائين. يزد جرد جي بادشاهي پاويهر وره ۽ پنج مهينا هلي. ڪن جو چوڻ آهي ته يزد جرد بهرام بن شاهپور جو پٽ آهي ۽ ڪڇجو ته سندس پايو آهي.

بهرام بن يزد جرد (بهرام گور).

تاريخن ۾ لسڪيل آهي ته يزد جرد ائير کي جيڪو پٽ ٿي ڄائو، سو ننڍي هوندي مريو ٿي ويو. تنهنڪري ڇڏهن بهرام چئن ورهه تائين جيئرو رهيو، تڏهن هن کي سندس ڀڃڻ جي اميد رهي. ناجو مين به هن جو طالع ڏسي چيو ته هي گهڻو وقت عرب ۾ گذاريندو ۽ گهڻي بهادري ۽ همت ڏيکاريندو. تڏهن يزد جرد نعمان بن امراء القيس کي عرب جي پاسي کان گهراڻي ورتو، جو انهي پاسي سندس نائب ۽ حاڪم هو ۽ ٻار کي انهي جي حوالي ڪيائين ۽ ٻيا به ڪي امير انهيءَ ملامت ڪري ڇڏيائين. نعمان هنکي پالسان وٺي ويو ۽ استاد مقرر ڪري ڏنائينس. روم جي پاسي کان هڪڙو هٿيار بهندس يا انجنير سمندر نالي گهراڻي ورتائين. انهيءَ جي نظر هيٺ هن به ڪيچيت مڇلا تون جوڙايائون. هڪڙيءَ جو نالو سيد ڀر

ٿيو ۽ ٻيءَ جو خورنق. اهي ٻئي محلاتون ڪنهن به مشهور
 ٿيون. سيد جي معذلي پهلو ٻوليءَ به نٿي گھنڊ آهن ۽
 خورنق خوردن گاهه جي عربي صورت آهي يعني ماني
 ڪاٺ جي جاءِ. چون ٿا ته سمندر اهي عمارتون اهڙي
 حڪمت سان جوڙيون، جو اهي رات ڏينهن جي عرصي
 به ڪيترا ڀيرا رنگ بدلائينديون هيون. بادشاهه هڪي
 تمام گھڻو انعام ڏنو، پر خيال به آيس ته مٿان هو وڃي
 ڪنهن ٻئي بادشاهه جي لاءِ انهيڪان به بهتر محلات جوڙي،
 تنهنڪري هڪي ڪنهن بهاني سان مٿان محلات ٿان
 هيٺ اڇلائي وڌائين ۽ هو مري ويو. چون ٿا ته نعمان
 بت پرست هو ۽ سغدس وزير عيسائي مذهب جو هو.
 انهيڪي صحبت به آخر نعمان به عيسائي ٿيو ۽ اهڙو
 خدا پرست ٿيو، جو دنيا ترڪ ڪري بادشاهي ڇڏي هليو
 ويو ۽ سغدس وري پتوئي ڪونه پيو. هنجو پٽ مڏر
 سغدس جاءِ تي ويٺو ۽ اهو شاهزادي بهرام جي تربيت
 ۽ تعليم جي سنڀال ڪرڻ لڳو. ٿوري عرصي به بهرام
 علمي ۽ عملي حڪمت ۽ فضيلت سکيو ۽ سواري ۽ هٿيار
 ڪم آڻڻ سکيو ۽ پوءِ شڪار ۽ عيش عشرت به گذارڻ
 لڳو. انهي وجهه خبر پڌرائين ته پٽس مري ويو آهي ۽
 ايران جي اميرن اردشير به بابڪ جي اولاد مان ڪنهن
 هڪڙي شخص **ڪسري** نالي کي تخت تي وهاريو

آهي. تنهنڪري هنڪي ڪاوڙ آئي. منذر بن نعمان کي
 مدد لاءِ چيائين: هن پنهنجي پٽ نعمان بن منذر کي
 هڪڙي وڏي لشڪر سان ايران ڏي موڪليو ته وڃي
 بهرام کي پنهنجي پيءُ جي تخت تي واري. حقيقت
 هيءُ هئي ته جڏهن يزدجرد مري ويو، جيئن مٿي ذڪر
 ڪيو ويو، تڏهن ماڻهو هنجي ظلمن کان چٽ ڪري
 ڏاڍا خوش ٿيا ۽ خيراتون ۽ خوشيون ڪيائون.
 صلاح ڪيائون ته جي هن جو پٽ بهرام عرب کان گهراڻي
 تخت تي واريenda ته شايد اهو به پيءُ واري هلت ڪمدو،
 تنهنڪري هنن اردشير بابڪان جي اولاد مان هڪڙو
 خسرو يا ڪسري نالي هٿ ڪري انهيڪي تخت تي
 واريون. جڏهن منذر بن نعمان ٽيهه هزار سوار وٺي
 ايران جي تخت گاهه مٿان جي ويجهو آيو، تڏهن ايراني
 امراءَ ڪري آيا ۽ عرب جي اميرن امراءَ سان گڏيا ۽
 صلاح مشورت ڪيائون ته ايران جو ڇٽ هن ٻُڪين
 شينهن جي وچ ۾ ڪٿي رکجي ۽ بهرام ۽ ڪسري کي
 ڇڏجي ته اهو اتان ڪٿي وڃي. جيڪو ائين ڪري
 تنهنڪي بادشاهه ڪجي. بهرام ڪسري کي چيو ته
 تون وڃي ڇٽ ڪٽ. هو انديشو ڪرڻ لڳو ۽ چوڻ لڳو
 ته ڇٽ اڳڻي پنهنجي مٿي تي آهي، انهيڪي دعويٰ
 تون ٿو ڪرين سو تون وڃي اهو ڪٿي آ. بهرام ويو

شينهن انهي تي ڪاهي آيا. انهن سان وڙهي پنهي کي ماريائين ۽ ڇت ڪڍي نڪري آيو ۽ پنهنجي مٿي تي رکيائين. عرب توڙي عجم وارن سندس ساراه ڪئي. ڪسري به کيس مبارڪ ڏني ۽ تاج ۽ تخت جي دعويٰ ڇڏي ڏنائين.

بهرام اڪثر گورخرن جو شڪار ڪندو هو، تنهن ڪري هنڪي بهرام گور سڏڻ لڳا. بهرام گور ڇڏهن بادشاهه ٿيو، تڏهن پهرين ارادو ڪيائين ته جن اميرن سندس برخلاف ڪسري کي بادشاهه ڪيو هو، تن کان رير وٺي ۽ پر نعمان بن مخذرجي سفارش ۽ شفاعت تي هن انهي کي معافي ڏني ۽ عدل ۽ انصاف سان حڪومت ڪرڻ لڳو. انهي وقت بهرام جي عمرويه ورهه هئي. هزار تومان رعيت تي ڍل بڻايا رهيل هئي، سا معاف ڪيائين ۽ عالمن ۽ فاضلن جي لاءِ اوازا مقرر ڪيائين، ۽ هٿس جي ڏينهن ۾ جيڪي شهر ويران ٿي ويا هئا، سي آباد ڪيائين. نعمان بن مخذرجي لائق انعام اڪرام ڪري موٽي وڃڻ جي اجازت ڏنائين. ماڻهو پنهنجي پنهنجي ڌنڌي ۾ مشغول ٿي خوش گذارڻ لڳا ۽ خروشيون ڪرڻ لڳا. چون ٿا ته راڳ ۽ ڪاڻڻ ۽ ساز وچاڻڻ جي آڳي اتي رسم اچي، تنهنڪري بهرام گور هندستان ڏي ماڻهو موڪلي گهڻائي ڪاڻڻ ۽ وچاڻڻ ۽ ٺاڄڻ وارا ماڻهو

آيا ۽ پنهنجي ملڪ جي جدا جدا ڀاڱن ۾ دراهي رکيائين. گهڻن ماڻهن انهن جي چوڪرين سان شاديون ڪيون ۽ انهن مان جت قوم پيدا ٿي. بهرام پاڻ به راڳ روپ ۽ عيش عشرت ۾ مشغول رهيو. تنهنڪري البتہ ملڪ ۾ بدا نظامي پيدا ٿي ۽ رعيت ۾ ناراضگي ٿي. چين جو خاقان وجهر ڏسي ۾ لڪ پنجاهه هزار سوار ۽ پيدا وٺي جيڪون ندي لنگهي ايران ۾ آيو ۽ اتي قرمار ڪرڻ لڳو ۽ مرق يا رڻ تائين گهڙي آيو. ماڻهو اچي پريشان ٿيا. بهرام کي دشمن سان وڙهڻ ۽ انهي کي هڪالي ڪرڻ لاءِ چيائون. هن چين ته خدا سڀ خير ڪندو. پر ظاهري ڪجهه به ڪين ڪيائين. تنهنڪري ماڻهن سمجهيو ته هو باڪل بيحال ۽ ڊڄڻو آهي ۽ عيش پسند هئڻ ڪري ڪجهه نه ڪندو. اوجھو معلوم ٿيڻ ته بهرام ست خاص ماڻهو ۽ ٽي سؤ بهادر پاڻ سان وٺي شڪار تي نڪري ويو آهي. بهرام وڃڻ کان اڳي پنهنجي ڀاءُ نرسي کي پنهنجو قائم مقام ڪري ڇڏيو هو. پوءِ پاڻ سوارن سميت آذربائيجان ۾ آيو. ماڻهن سمجهيو ته هو چين جي خاقان جي ڀي کان پڇي نڪري ويو آهي. تنهنڪري وڪيل موڪلي خاقان جي زبردستي کان بچڻ لاءِ ڀاڱي ٻي هموار ڪيائون ۽ هنکي موٽي وڃڻ لاءِ ترغيب ڪيائون. هو اهو پيغام ٻڌي

خوش ٿيو ۽ انهي تي ويچار ڪرڻ لڳو. انهي وچ ۾ بهرام
 آذربائيجان مان ارمني ڏي ويو ۽ اتان هزار کن بهادر پاڻ
 سان ڪري سونهن جي مدد سان ٽڪڙو ٽڪڙو خاقان جي
 لشڪر گهم ۾ آيو. چين جي خاقان انهي رات خوشيءَ جي
 مجلس ڪئي هئي ۽ راڳ روپ ۽ شراب نوشيءَ ۾ مشغول
 رهيو ۽ رات جو دير دير جاڳي وڃي سٽو هو. رات
 اونداهي هئي. بهرام پنهنجي نخعي لشڪر سان
 اوچتو دهلان ۽ نغارن ۽ گهڙيلن ۽ نعرن سان ڪاهي اچي
 هن تي پيو. بهرام پنهنجي هٿ سان خاقان جي سسي
 وڃي لائي. سندس ماڻهو اُتي پڳا. بهرام جا بهادر
 انهنجي پٺيان پيا. انهنڪي ماريخدا سرحد تائين ويا ۽
 انهنڪي چيڪون ندي لنگهائي پوءِ موٽي آيا. ڪي لکن
 ٿا ته اتان چيڪون لنگهي سندس لشڪر وارا الهير جو
 ماڪ به ورتو ۽ آس پاس جي بادشاهن سان صلاح ڪري
 پوءِ موٽي خوارزم مان لنگهي آذربائيجان ۾ آيو. خاقان جي
 خزاني مان چيڪي جواهر هٿ آيا، سي آتشڪده جي
 مڪرانن ۾ هڻايائين ۽ خدا جي شڪر گذاري بجاءِ اُٺن
 لاءِ ۽ ماڻهن کي خوش ڪرڻ لاءِ تن ورهائجي ڍل رعيت
 کي معاف ڪيائين ۽ لکن جي بقايا به ڇڏيائين.

ڪجهه وقت گذاري پوءِ بهرام هندستان ڏي
 روانو ٿيو ۽ اتي سير ۽ شڪار ۾ مشغول رهيو ۽ هند جا

ماڻهو هندي جانڪ سوارِي ۽ تيراندازي ۽ تيرانِي
 ڏسي حيران ٿي ويا. ملڪ ۾ افواه اٿي ته ايران جو
 ڪو بهوان آيو آهي، جو ڏاڍو هٿيار آهي ۽ ماڻهو گهڻي
 شوق سان هندي ملاقات لاءِ اچڻ لڳا. ڪنهن هندي
 هڪڙو مست هاڻي جهنگ مان شهرن ۾ زيان ڪندو هو ۽
 ماڻهو انهيڪي روڪي يا ماري نه سگهندا هئا. بهرام وڃي
 انهي هاڻي کي سامهون ٿيو ۽ ترار سان ڏڪهڻي گوڏن
 پروهاري ڇڏيائينس. انهيڪري هندي گهڻي تعريف
 ٿي. اتي جي بادشاهه هنڪي پاڻ وٽ گهرايو ۽ سندس
 احوال پڇيائين. انهيڪي چيائين ته ايران جي بادشاهه
 بهرام گور جي خاص سردارن مان آهيان. حاسدن
 جي چوڻ تي بادشاهه کي مونڱ ۾ پيو، ته هنڪري آءٌ پڇي
 اٿان نڪتو آهيان. بادشاهه هن تي نهايت مهربان ٿيو ۽
 هنڪي انعام ڏنائين. اڃا هو اتي هو ته پاسي وارو ڪوراجا ڪاهي
 انهي بادشاهه جي ملڪ تي آيو. بادشاهه بهرام کي پنهنجي
 لشڪر جو سپر سالار ڪري دشمن سان وڙهڻ لاءِ موڪليو.
 بهرام ڏاڍي بهادري ڏيکاري ۽ انهي راجا کي شڪست
 ڏئي پڇيائين ۽ فتح ڪري موٽي آيو. بادشاهه زياده
 عزت ڏنيس ۽ پنهنجي ڌيءُ سان هندي شادي ڪرايائين.
 آخر آهستو آهستو بهرام پاڻڪي سجاراڻو. ۾ وره اتي

رہی بہرام پنھنجي راڻي ۽ گھڻي سال خزانن سان موٽي
ايران ۾ آيو.

ان کان موٽڻ کان پوءِ پنھنجي قائم مقام نرسيءَ کي چاليهن هزارن
سوارن سان روڊ جي ماڳ تي ڪام ڪرڻ لاءِ موڪليائين. هو
قسطن ۾ ٽائين ويو ۽ اتي فداڪون ڪري ۽ ڍل مقرر ڪري
موٽي آيو. پوءِ بهرام پاڻ ڀمن ڏي ويو ۽ اُتي ماڳ ڦري،
شڪستون ڏئي موٽي آيو.

بهرام کي هڪڙو پٽ يزد جرد نالي هو، جو تمام
ڪمند فهم ۽ موڳو هو. هن کي تعليم ڏيڻ لاءِ گھڻائي
استاد وھاريائون، تڏهن به فائدو ڪونه ٿيو. انهي
هوندي به معلوم ٿيس ته هو هڪڙي چوڪريءَ تي عاشق
آهي ۽ انهي جي عشق ۾ راڳ روپ ۾ مشغول ٿو رهي ۽
اڪ چپ ۾ انهي سان خط ڪتابت ٿو ڪري. بهرام
حڪيمن جي صلاح سان چاڻي ۽ ٻجهي ٻي خيال رھيو.
پر جيئن حڪيمن اڳيئي خيال ڪيو هو، تيئن يزد جرد
شاهزادو انهي عشق جي وسيلي ڏاڍو ذهين ۽ هشيار ٿي
بيو. جڏا غزل ٺاهيندو هو، جي ٻڌي بهرام پاڻ توڙي
ٻيا ماڻهو حيران ٿي ويڌا هئا. پٽ کي ڏسي بهرام پاڻ
به شعر چوڻ لڳو. اڪيل آهي ته فارسي ٻوليءَ ۾ پهريون
شعر فارسيءَ ۾ بهرام گورهيءَ جي: (بيت) منم آن پيل
دمان و منم آن شيرين. نام بهرام مراد ڪنيت. بوجبل. (يعني

آءُ آءو مست هائي ۽ پهلوان شيخن آهيان، جنهن جو نالو بهرام آهي ۽ جنهن جو ڪُنيت يا ڪُنئيبي نالو بوجبل آهي. (چون ٿا ته ڪن ڏينهن کان پوءِ جڏهن بهرام کي ڪنهن قابل حڪيم کان معلوم ٿيو ته شعر جو ڀڄو خراب آهي ۽ خدا کي نا پسند آهي جو منجهس ڪوڙ ڳالهائون ٿو پوي، تڏهن شعر جو اصل ڇڏي ڏنائين، ٻاڪ پنهنجا ڪن پٽن ۽ عزيزن خوشن کي به منع ڪيائين. جڏهن بهرام پير مرد ٿيو، تڏهن پنهنجي پٽ يزد جرد کي پنهنجي جاءِ تي وهاري پارٽ گوشه نشين ٿيو ۽ فرحت سان شڪار ڪندو ۽ مزا ماڻيندو وقت گذاريندو رهيو. هن سورهن ورهه ڇهه مهينا ۽ ويهه ڏينهن بادشاهي ڪئي. ڪي ٿيڻيهه ورهه چون ٿا.

يزد جرد بن بهرام گور.

جڏهن يزد جرد بادشاهه ٿيو، تڏهن نرسي، جو ٻئي جي حياتيءَ ۾ وزير ٿيو ۽ وڃي گوشه نشين ٿيو هو. تنهنڪي سڏي پنهنجو وزير ۽ مشير ڪيائين ۽ ماڪ جي حڪومت عقل ۽ انصاف سان هلائڻ لڳي ۽ زبردست ملڪن جي ڏل سال بسال ايندي رهي. ڪن ورهن کان پوءِ روم جي بادشاهه سالياني ڏل بند رکي، تنهن ڪري يزد جرد وزير نرسيءَ کي وڏي لشڪر سان نوڙي

موکايو. روم جو بادشاه ڊچي وري ڏيل ڏيڻ جو قبولدار ٿيو ۽ نرسي موٽي آيو.

يزد جرد کي ٻه پٽ هئا: وڏو فيروز ۽ ننڍو هرمز. بادشاه جو ننڍي پٽ سان گهڻو پيار هو، تنهنڪري هن فيروز کي سجستان يا نيمروز جو بادشاه مقرر ڪري اوڏي موڪايو ۽ هرمز کي وٺي عهد ڪري ٻار وٽ رکيائين. نيٺ يزد جرد ارڙهن ورهه بادشاهي ڪري وفات ڪئي.

هرمز بن يزد جرد.

يزد جرد جي مرڻ تي هرمز پڻ جي وصيت موجب تخت تي ويٺو. پر هو ظالم ۽ بد طبيعت هو، تنهنڪري ماڻهو مڃهائڻس ناراض ٿيا. سندس ڀاءُ فيروز، جو اڳتي پڻ جي فيصلن کان ناراض هو ۽ ننڍي ڀاءُ تي ڪاوڙيل هو، سولشڪر گڏ ڪري هيٺل جي بادشاه خوشنواز کان مدد وٺي ٽيهه هزار ماڻهو ساڻ ڪري هرمز جي مڪ تي ڪاهي آيو ۽ انهي کي شڪست ڏنائين. پوءِ هيٺل جي لشڪر کي انعام اڪرام ڏئي روانو ڪيائين ۽ ٻار بادشاه ٿي ويٺو. هرمز جي بادشاهي هڪ ورهه هلي.

فيروز بن يزد جرد.

فيروز پنهنجي ڀاءُ هرمز جي مرڻ کان پوءِ ايران جو بادشاه ٿيو. هڪڙو سال مس گذريو ته اچي ڏڪار شروع ٿيو. ست ورهه آسمان مان ميهن ته ڪونهيو،

پرنديس ۾ به پاڻي گهٽجي ويو. ماڻهو بڪه مرڻ لڳا. دجاو ۽ جيڪون نديون اصل سڪي ويون. ڪيترا جانور ۽ پکي بڪه ۽ اڄ کان مري ويا. گاه زمين تي ڪونه هو. اهڙي ڏڪار ۾ فيروز پنهنجو مال ۽ خزانو رعيت کي وراهي ڏنو ۽ حڪم جاري ڪرايائين ته پيسي وارا ماڻهو عريمن کي مدد ڪن ۽ جي معلوم ٿيو ته ڪنهن شهر يا ڳوٺ ۾ ڪو ماڻهو بڪه جي وڳهي مئو آهي ته انهي ساري ڳوٺ کي سزا ملندي. انهي ڪري هڪڙي ماڻهو ڪانسواڻ بڪه جي وڳهي پيو ڪوبه ماڻهو نه مئو. جڏهن ڏڪار جي سختي حد کي رسي ۽ ٿڌهن فيروز پاڻ به اٿيو ۽ رعيت کي به ٽاڪيندڙ ڪيائين ته زار زار روئي خدا جي درگاه مان پاڻيءَ جو سوال ڪن. آخر ائين ڪيائون ۽ برسات پئي ۽ پاڻي ٺهرن ۾ آيو ۽ ماڻهو سڪيا ٿيا.

اگرچه فيروز جو دياطا جي بادشاهه سان صلاح جو عهد نامو هو، ٿڌهن به جيڪي ماڻهو انهيءَ جي ظلم کان سندن ماڻه ۾ آيا هئا، بمڪي ڪڍ ڪري ڪيل عهد نامو و ساري ۽ اميرن و زيرن جي ڪالاهه مڃي، دياطا جي ماڻهن کي ڪاهي ويو. خوشخوار ڏاڍو پريشان ٿيو. سندن عهد ڀدارن مان هڪڙي سندن پريشاني کي سڃاڻي ۽ پنهنجا هٿ پير وڌي فلاڻي رستي تي ڪڍي موٽي رکي. پوءِ آءُ پاڻهڻي فيروز جو علاج ڪندس. خوشخوار ائين ڪيو. جڏهن فيروز

انهي رستي کان آيو ۽ ماڻهن اهڙي ماڻهوءَ جو اطلاع ڏنس، تڏهن انهيڪي گهرايائين. حال احوال پڇيائينس. چيائين ته آءٌ خوشنواز جي خاص مشيرن مان هوس. مون کيس نصيحت ڪئي ته هيٺو ظلم نه ڪر ۽ ماڻهن کي نه سقاء. تنهن تي ڪاوڙجي منهنجا هٿ وڍائي هتي اڇلارائي ڇڏيائين ته جهنگ جا مرون مونکي کائي وڃن. فيروز کي هن تي ڏاڍو رحم آيو. مٿس گهڻي مهرباني ڪيائين. هن کيس گهڻيون دعائون ڪيون ۽ چيائين ته جڏهن اوهين هن تي ڪاهي ٿا وڃو، تڏهن مونکي ساڻ ڪٽو ته آءٌ اوهان کي ويجهو رستو بتايان ۽ نئي هندي مٿان بهاريان. فيروز کي هندي ڳالهه تي پت آئي ۽ سارو لشڪر هن جي پٺيان لڳو. هن هڪڙي اهڙي سڄي بيابان مان هنن کي نيو، جو ڪو گاه ڪو ڪاڌو ڪو پاڻي هٿ آيو. هزارين ماڻهو مري پئي ويا. باقي جيڪي ٿورا بچيا، تن سان هو هيٺاڻ جي حد ۾ آيو. اتي فيروز پنهنجي ڪنهن واقف جي مٿان هيٺاڻ جي بادشاهه خوشنواز کي پيغام موڪليو ۽ هنڪار، امان گهريائين. خوشنواز جواب موڪليس ته مون توهان ڪيتري پلائي ڪئي ۽ توکي مدد ڏئي پنهنجي ماڻڪ جو بادشاهه ڪيم، انهي جي بدران تون ڪن شريرو ماڻهن جي چور تي لڳي مون تي ڪاهي آئين، پر انهيڪو نتيجو اهو ٿيو جو ڏهڻي. هاڻي

جي وري به تون انجام ڪرين ته وري اهڙي هلت نه
ڪندين، ته پوءِ توکي عزت آبروءَ سان ايران ۾ پهچايان.
فيروز ۱ چارئي قسم کڻي اهڙو انجام ڪيو. تڏهن خوشنواز
هنڪي رخصت ٿي. فيروز ٽاڍو شهر مزدو ٿيو ۽ هميشه
انهي خيال ۾ رهيو ته ههڙي غالب دشمن کي مغلوب ڪريان.
آخر هيئن ڪيائين، جو ڪيل انجام پيڇي سيستان جو
والي **سو خرا** يا سو قرا جو منو جهرجي اولاد سان هو، تنهن
کي سڏي پنهنجي جاء تي بادشاهه ڪيائين ۽ پنهنجا
ٻه پٽ **بلاش** ۽ **قباد**، جي صغير هئا، سي هنجي سڀيال
هيٺ رکيائين ۽ پاڻ لشڪر وٺي هيالار تي ڪاهي ويو،
جيتوڻيڪ وزيرن ۽ اميرن ۽ موبدن اهڙي انجام ڪنبيءَ
کان منع ڪيس. هوڏي خوشنواز به هنجي مقابلي لاءِ
لشڪر گڏ ڪيو ۽ لشڪر گاهه جي چوڌاري ڪاهي ڪٽائي
هنجي لاءِ منتظر ٿي بيٺي رهيو. جڏهن فيروز آيو، تڏهن
پهرين هنڪي سندس انجام ياد ڏيارين ۽ پرهو نه مڙيو.
آخر طرفين جي جنگ لڳي. نيٺ هيالار جو بادشاهه
منهن ڦيرائي ڪاهي جي وچان جيڪا واٽ ڇڏي هئائين
تڏهن تان نڪري روانو ٿيو. فيروز پانويو ته ڀڳو آهي.
لشڪر پٺيانس ڇڏيائين، پر فيروز ۽ ڇوٽي سچاهي ۽ سردار
و جي ڪاهيءَ ۾ پيا. ايتري ۾ خوشنواز وٽي لشڪر
وٺي اچي مٿن پيو. جي نه هئا تنڪي ماري مال اسباب

لٽي ڦري هليو آيو. فيروز جي ڌيءَ، جا ساطس آيل هئي ۽ جا نهايت عقل واري شاهزادي هئي، سا گرفتار ٿي پئي. جڏهن اها خبر فيروز جي قائم مقام سوخرا کي پهتي، تڏهن هو ڏوڏو لڳو ڪرڻي هيٺاهي ٿي ڪاهي آيو. نيٺ سوخرا ۽ خوشنواز پاڻمرادو صلاح ڪيو. خوشنواز جيڪي قيدي هئا ڪيا هئا ۽ جيڪو به انداز مال هٿ ڪيو هو، سو موٽائي ڏنائين. انهي طرح سوخرا ايران ۾ موٽي آيو ۽ فيروز جي وڏي هٿ بلاش کي تخت تي وهاريائين ۽ سندس ڀاءُ قباد پڇي ترڪستان ۾ وڃي پناهه ورتي. فيروز جي بادشاهي جو ويهه ورهه هلي، ڪي اڪيهه ورهه ٿا لکن.

بلاش بن فيروز.

فيروز جي مرڻ تي سندس وڏو هٿ بلاش يا بلاش تخت تي ويٺو ۽ عدل ۽ انصاف سان حڪومت ڪرڻ لڳو. سوخرا تي گهڻيون نوازشون ڪيائين. سا باط ۽ مدائن جا شهر آباد ڪيائين ۽ جيڪو شهرن مان لڏي ويندو هو تنهنجي لاءِ اُتي جي حاڪم کان سمجهت پڇي ڪندو هو، انهي خيال سان ته مٿان هنجي ظلم کان لڏي ويندو هجي. هنجو ننڍو ڀاءُ قباد مدائن مان پڇي ماوراءِ النهر ڏي هليو ويو. سوخرا جو هٿ **آزر مهر** ساطس هو. جڏهن نيشاپور ۾ پهتو، تڏهن **آزر مهر** جي ڪوشش سان هن هڪڙي سکر ماڻهو جي ڌيءَ سان شادي ڪئي.

هڪڙو ٻه ڏينهن اُتي گذاري ۽ زال کي پنهنجن ۽ ائٽن
۾ ڇڏي قباد ترڪستان ڏي ويو ۽ اتي جي خاقان وٽ
وڃي رهيو. چار ورهه اُتي گذاريائين ۽ خاقان کي مدد
لاءِ ڄيائين. هن هڪڙو وڏو لشڪر ساڻس ڏنو ۽ هو ايران
۾ آيو. جڏهن موٽندي وري ٻه نيشاپور ۾ آيو، تڏهن
معلوم ٿيس ته سندس زال ٻيٽ سان ٿي هئي ۽ ٻار به
ڄڻيو هئا. انهن جو قباد ڏٺو ۽ انهن کي زانو **ڪسري** يا نوشيروان
رکيو ويو. اتي ئي ٻڌائين ته پاڻس بلاش مري ويو آهي.
انهي ڪري قباد پنهنجي ٻيٽ نوشيروان کي سڀاڳو سمجهيو،
پوءِ پنهنجي زال ۽ ٻار سميت مدائن ۾ آيو، جتي سڀني
هنڪي خالي تخت تي وهاريو.

قباد بن فيروز .

جڏهن قباد بادشاهه ٿيو، تڏهن سوخرا ۽ سندس ٻيٽ
آزر مهر سان گهڻيون مهربانيون ڪيائين، جو انهي ساڻس
۽ سندس ٻئي سان گهڻيون پلايون ڪيون هيون ۽
حڪومت جي وڏن ڪمن ۾ هميشه هڪٻئي صلاح وٺندو
رهيو، ايتري قدر جو جيڪي ٿيندو هو، سو سمجهندا هئا
ته سوخرا ٿو ڪري ۽ قباد رڳو ناليڪو بادشاهه آهي. جڏهن
اها ڳالهه قباد کي معلوم ٿي، تڏهن ڏاڍي ڏکي لڳيس ۽
انهيڪو تدارڪ ڪرڻ گهريائين. پنهنجي سڄي سالار
شهرور کي سڏي انهي بابت ساڻس مشورت ڪيائين.

هن جيوت ته اوهين دلچاء ڪريو، سڀاڻي آءٌ پاڻهڻي انهي جو بندوبست ڪندس. ٻئي ڏينهن شاپور ۽ سوخرا بادشاه وٽ گڏ ويٺا هئا ته ڪنهن ملڪي ڳالهه بابت بحث هليو، جو انهي حد پهتو ته شاپور پنهنجو ڪمند سوخرا جي گردن ۾ وجهي انهيڪي درٻار مان گهلي ٻاهر ڪڍيو ۽ زنجير وجهي کڻي قيد ڪيائينس، جتي هو ڪي ڏينهن رهي مري ويو.

جڏهن قباد جي بادشاهيءَ جا ڏهن ورهه گذريا، تڏهن اصطخر جي پاسي هڪڙو شخص مُرد ڪ نالي ظاهر ٿيو، جنهن هڪڙو عجب مذهب بنايو ۽ پاڻڪي پيغمبر سڏائڻ لڳو. آتشخاني جي هيٺان زمين ۾ هڪڙو تهر خانو يا سردار به جوڙيائين، جنهن ۾ به مان هڪڙو سوراخ جاري هو. اُتي هڪڙو پنهنجي ماڻهو لڪائي واري ڇڏيائين. پوءِ چوڻ لڳو ته منهنجو معجزو اهو آهي ته به مون سان ڳالهائي ٿي. گهڻا ماڻهو سندس مذهب تي آيا. بادشاهه قباد به هن سان ملاقات ڪئي ۽ سندس معجزو ڏٺائين. جيڪو سوال به ڪي ٿي ڪيائين، تنهنجو جواب اُتان ئي مليس. قباد به ٺڳاڇي ويو ۽ هنجو معتقد ۽ مريد ٿيو. هنجي مذهب جا اصول اهي هئا ته هڪ ٻين جو مال مالڪيت ۽ زالون سڀني کي حلال آهي ۽ ساهوارن کي ڪنهن به گوشت کائڻ حرام آهي، فقط پاڇي ۽ پيضا ۽ کير

ڏڌ مڪر تي گذارڻ گهرجي. باڻ ڪٿي جهڙا ڪپڙا ڏي ڪي
 عبادت ۾ مشغول رهندو هو. اهڙو اصول معلوم ڪري
 هزارين بد معاش ۽ شرير ماڻهو اچي وٽس گڏ ٿيا ۽
 ڦريون ماريون ٿيڻ لڳيون، جي سڀ حلال ۽ جائز شمار
 ۾ آيون. ٿوريئي عرصي ۾ اهڙو حال اچي ٿيو، جو
 ڪيترائي پار زالن چڻيا، جن جي پٽن جي خبر پئجي
 نٿي سگهي ۽ ڪيترن جا مال متاع ڦرجي ويا ۽ اهي
 مفلس ٿي ويا. خود بادشاهه جو خزانو به مزدڪ جي
 حوالي اچي ويو، جو بادشاهه جو من تي اعتقاد هو. انهي
 ڪري اميرا امرا ۽ هي خلق قباد تي ڪاوڙي ۽ ٻڏي
 ڪري هنڪي گرفتار ڪري ڪٽي قيد ڪيائونس ۽
 سندن **جا ما سڀ** کي تخت تي وهاريائون، اگرچہ
 پهريان ڪي ڏينهن تخت خالي پيو هو. سندن ارادو
 ڪيو ته قباد کي ماري پوءِ مزدڪ ۽ سندن مريدن کي
 قتل ڪن. آخر قباد جي پيڻ ڏاڍي تبجوير ۽ جالاڪيءَ
 سان هنڪي قيد مان ڇڏايو. هو ڪي ڏينهن اتي اڪي
 پوءِ ڪي چونڊيل ماڻهو ساڻ ڪري ترڪستان جي پاسي
 پڳو. ڪن لکيو آهي ته انهي پاڇ ۾ هو ادواز ۽ اصفهان
 جي ڳوٺن مان هڪڙي ۾ ڪنهن ڳوٺاڻي جي گهر ۾
 رهي پيو، جو فريدون جي نسل مان هو ۽ اتي رهي انهي
 جي ڌيءَ سان شادي ڪيائين، جا نوشيروان جي ماڻه ٿي.

پوءِ هيٺا ھر ويو ۽ ڪن ڏينهن کان پوءِ اُتي جي حاڪم مدد ڪيس ۽ ٽيهه هزار ماڻهو ڏنائينس، جنهن ۾ هن ايران ڏي رخ رکيو. جڏهن هو مدائن کي وڃڻ لڳو، تڏهن ايراني سردارن ۽ اميرن جي وچ ۾ تڪرار پيدا ٿيو، جو هو ٻن بادشاهن جي جنگ کان ڊڄائي، تنهنڪري ٺهرايو ڪيائون ته قباد کي وري بادشاهه ڪن ۽ سندس پايو جاما سڀ، جو تڏهن تخت تي هو، سو به سڻڻ شامل ٿيو. قباد وٽ گڏ جي آيا ۽ معافي گهريائون، ڇا هن ڏٺو. انهي طرح قباد وري تخت تي ويٺو ۽ هن آزر مهرين سوخرا کي پنهنجو وزير ڪري ملڪ جي آباد ڪرڻ جو بندوبست ڪيو. هن دفعي هن ماڻهن کي خوش ڪرڻ لاءِ اڳين خرابي ياد ڪري مزدڪ ۽ مزدڪين کان پاسو ڪيو. هن گهڻائي نوان شهر ٻڌا ۽ نيون عمارتون جوڙايون. گنج ۽ ميا فارقين شهر هدا جا بنا ڪيل آهن. پڇاڙي جي ڏينهن ۾ هوروم ۾ ويو ۽ ڪي فتحن ڪري موٽي آيو. آخر ٽيٽاليهه ورهه بادشاهي ڪري ويو. ڪن لکيو آهي ته پنهنجي پٽ ڪسري يا نوشيروان کي تخت تي وهاري پوءِ پاڻ روم ڏي ويو ۽ اتي وڃي رهيو ۽ نيٺ مئو به اُتي.

ڪسري بن قباد (نوشيروان).

قباد کي ٻه پٽ هئا: هڪڙو گرانامير ۽ ٻيو جاما سڀ. هن کي پٽ به گهڻا هئا، پر انهن مان ڪسري ننڍي دوند ٿي.

ڏاڍو هٿيار ۽ نيڪ جوان هو ۽ بادشاهه جي جهڙيئي مالڪ
 جي ڪمن ۾ صلاحڪار رهندو هو ۽ پٽس توڙي اڳوڻي
 هندي صلاح تي هلندا هئا. چون ٿا ته جهڙو ٿيڪ قباد
 نوشيروان کي دلي عهد مقرر ڪيو هو ۽ اڳوڻي ۽ وڏن
 جي آڏو عهد ٺاهيو يا انجام به لکيو هئائين، تڏهن به
 ٻي جي مروت تي خوشيءَ سان تخت تي نٿي ويٺو،
 جو چيائين ته هتان پوءِ فساد ٿئي ۽ ناحق خون ٿين،
 تنهنڪري جنهنڪي سڀئي پسند ڪن تنهنڪي وهاريو.
 آخر سڀئي کيس پسند ڪري زور سان تخت تي
 وهاريو ۽ کيس انجام ڪيائون ته سندن تابعدار ٿي
 رهندا. هو شهرور چڱو عادل بادشاهه ٿيو. بادشاهيءَ جي
 ڪم ۾ هڪئي بوزجهور گهڻي مدد ڪئي، جنهنڪي هن
 پنهنجو وزير ڪري رکيو. مزدڪ جي ڪري مالڪ ۾
 جيڪا خرابي پٽس جي وقت ۾ پيدا ٿي هئي، تنهنجو
 چڱو علاج ڪيائين. سندن پٽيون ڪم ۾ به تر مزدڪ
 کي قتل ڪرائڻ جو ارادو ڪيائين، پهرين هٿس
 نرميءَ جي هلت شروع ڪيائين ۽ پاڻ آمدرفت ڪرڻ
 جي اجازت ڏنائينس. پوءِ هڪڙي ڏينهن هڪئي ۽
 هندي مريدن کي دعوت ڏئي ۽ انهيءَ جي مجلس ۾ گذر
 ڪري واراڻي ڇڏيائين. ڪن لکيو آهي ته هڪڙي
 پيري ڪنهن شهر جي مٿي وٽس دانهن آندي ته

هڪڙو مزدڪي سندس زال کي ويو آهي. بادشاه
 مزدڪي جيوت ته هڪي زال وڌائي ڏئي، پر هن گهڻو خيال
 نه ڏنو، تنهنڪري بادشاه کي ڪاوڙ آئي ۽ هن تدار
 سان سنسي لهرائي ڇڏيس ۽ مزدڪين جي مارائڻ جو
 حڪم جاري ڪيائين. جتي ئي لڌا، اُتي انهنڪي ئي
 قتل ڪيائون. پر ڪابل القوار ۽ ڪابل ۾ آڏي نه مندر ڏٺي
 جنهن کي أم السها چوندا هئا ۽ جو عرب جو بادشاه هو.
 تنهن کي قياد مزدڪ جي مذهب قبول نه ڪرڻ
 ڪري موقوف ڪري ڇڏيو هو، سو نوشيروان رت
 اچڻ لڳو، هڪڙي ڏينهن مندر ۽ مزدڪ هتي نوشيروان
 رت ويڌا هئا. ڳالهين ڪندي نوشيروان جيوت
 بادشاه ٿيڻ کان اڳي مونکي هن ڪمن ڪرڻ جو شوق
 هوندو هو. هڪڙو مندر کي وري عرب جي حاڪم
 ڪرڻ جو ۽ ٻيو مزدڪين يا زنديقن جي پاڙ ٻڌڻ جو.
 تنهن تي مزدڪ جيوت ته ارهين ساري جهان کي ڪيئن
 قتل ڪري سگهندو؟ هي هتي بادشاه کي ڏاڍي
 چڙلڳي، هڪدم مزدڪ کي اُتي جو اُتي مارائي ڇڏيائين
 ۽ هن جي مريدن جي مارائڻ جو حڪم ڪيائين.
 چون ٿا ته هر ٻورن جي اندر لڪ ڪن ماڻهو اندجي مريدن
 مان ماري ڇڏيائون. انهي ڏينهن کان وٺي بادشاه
 ڪسري کي نوشيروان سڏڻ لڳا. پوءِ مزدڪين

جو مال اسباب ضبط ڪري ان جي مالڪن يا انهي جي وارثن کي ڏيارين ۽ زالون انهن کان وٺي سندن مڙسن کي ڏيارين. جيڪي پئسا بچيا، تن مان مزدڪين جا ويران ٿيل شهر آباد ڪراين، هارين کي تقاوون ۽ اوزار ۽ ڏاند ۽ ٻيچر وٺي ڏنائين ته زمينون آباد ڪن. جي ماڻهو اڳوڻي ظلم کان لڏي پئي پاسي ويا هئا، تن کي آڻي پنهنجن ڳوٺن ۾ رهاين. عمارتون ۽ پليون ٻڌارائين. مطلب ته جيڪو انتظام اردشير باڪان جي زماني ۾ هلايو هو، اهو وري جاري ڪيائين. حڪومت جي سهوليت لاءِ هن پنهنجي ساري بادشاهت ڄڻ حصن ۾ ورهائي ڇڏي، جي ڄڻ نائين هيٺ رهيا.

سگهوئي هوءَ چين جو خاقان لشڪروٺي فرغانه ۽ سمرقند ۽ بخارا اچي ورتو. جڏهن اها خبر ڪسري کي پهتي، تڏهن پنهنجي پٽ **هرمز** کي وڏو لشڪر ڏئي انهي پاسي روانو ڪيائين. جڏهن هو اتي ويو، تڏهن خاقان اهي شهر ڇڏي ترڪستان ڏي نڪري ويو. انهي وچ ۾ **خالد بن حميل غساني** عرب لشڪروٺي منڊر آرمينيا جي ماڪ حيره تي ڪاهي ويو، جو ڪسري جي طرفان اتي جو حاڪم هو. منڊر جي تعقدارن کي ماري اٺ گهوڙا ۽ ٻيو

مال ڦري مليو ويو. جڏهن مندرانهي حال جي رپورٽ
ڪسري ڏي موڪلي، تڏهن هن روم جي بادشاه ڏي
خط لکيو، جنهن سان هن جو صلاح هو ۽ جنهنجو خالد
زير دست هو، ته جيڪو نقصان خالد ڪيو آهي - ويراڻي
ڏئي ۽ جيڪي ماڻهو ماريائين تنهنجو عيوضو ڏئي.
قيصرانهي خط ڏي گهڻو ڌيان ڪون ڏنو ۽ انهي جي
تعميل ۾ دير ٿي. تنهن ڪري ڪسري کي ڪاوڙ
آئي. هڪدم وڏو لشڪر وٺي قيصر جي حد اندر
اچي پاڪ وٺڻ لڳو. دارا، حمص، حلب ۽
انطاڪيه ورتائين. انطاڪيه جو شهر اهڙو پسند
آيس، جو انهي جو نقشو ڪي دارائي حڪم ڏنائين ته
اهڙو شهر مدائن جي ويجهو ٻڌارائين. آخر اهو
تيار ٿيو ۽ انهي جو نالو رومي رکيو ويو ۽ انطاڪيه جا
ماڻهو لڏارائي اتي وهاريائين. چون ٿا ته اهي
پئي شهر اهڙا مشاهير ۽ هڪجهڙا هئا، جو گهڻي ڇڪاس
۽ ڀيت کان پوءِ فرق فقط هي نڪتو ته هڪڙي اصلوڪي
گهر جي در تي هڪڙو وٺ بيٺل هو، جو هن ۾ نه هو.
مطلب ته محلا، گهٽيون، ڪوچا ۽ گهر سڀ اصل واري
شهر جهڙا هئا ۽ ماڻهن ائين سمجهيو ته چڻ پنهنجي
اصلوڪي شهر ۽ اصلوڪن گهرن ۾ وينا آهن. جڏهن
روم جي قيصر کي ڪسري جي فتح جي خبر پهتي،

تڏهن وڪيل، وڪيلي صاحب جو طالب ٿيو. آخر شاهر
۽ جزيره ۽ حجاز ۽ طائف ۽ بحرین ۽ عمان جا ملڪ
ڏئي صاحب خريد ڪيا ٿين. ڪن تاريخن ۾ آهي ته
ايراني ۽ رومين جي جنگ لڳي، جنهن ۾ قيصر قيد ٿي
پيو ۽ قيصر اهو عهد نامو ڪري پاڻ کي آزاد ڪرايو ته هر
سال ٽيهه لک ديدار سونا ۽ ڏهه هزار درهم چانديءَ جا ۽
پنجاهه سؤ ٿان رومي ريشم جا ايران جي بادشاهه کي
پهچائيندو رهندو.

نوشيروان جي هڪڙي عيسائي مذهب جي زال
هئي، جا نهايت خوبصورت هئي. گهڻائي مڙهيائين ته
هوءُ سندن دين تي اچي يعني زردشتي يا آتش پرست
ٿئي، پر هوءُ نه ٿي. انهي مان هڪڙو پٽ ٿيس، جنهن جو
نالو **نوشزاد** رکيائين. جڏهن اهو شاهزادو وڏو سمجهه
جهڙو ٿيو، تڏهن پيءُ ۽ ماءُ جي علائقن مذهبن تي ويچار
ڪري ماءُ جي مذهب تي آيو يعني نصارا يا عيسائي ٿيو
۽ آتش پرستيءَ کي ناپسند ڪيائين. نوشيروان
انهي کي ٻه گهڻو سمجهايو، پر هو آتش پرست نه ٿيو. تنهن
ڪري بادشاهه ڏاڍو ڪاوڙيو ۽ منگي ڪٽي قيد ۾ رکيائين.
جڏهن نوشيروان لشڪرن تي شام ولايت ڏي ويو، تڏهن
اٽي بيمار ٿي پيو. نوشزاد وجهه وٺي قيد مان نڪري
جيڪي ماڻهو عيسائي مذهب ڏي مائل هئا يا سندن

طرفدار ٻڌا، تنهن ڪري ٻي جو خزانو ڪيڏي لشڪر کي وراهي ڏنائين ۽ فارس ۽ ادواز جي پرڳڻن ۾ چيڪي پئس جا مقرر ڪيل حاکم هئا، تنهن ڪري اها ڪوڙي افواهه اُٿاريائين ته بادشاهه مري ويو. پوءِ لشڪر وٺي عراق تي ڪاهي ويو. جڏهن نوشيروان کي اها خبر پئي، تڏهن پنهنجي سپه سالار **رام برزین** ڏي لکيائين ته لشڪر وٺي وڃي نوشزاد ۽ سندس طرفدارن کي شڪست ڏئي ۽ پئس کي وري ساڳئي قيدخاني ۾ پهچائي. سپه سالار وڏي لشڪر سان شهزادي تي ڪاهي ويو. شاهزادو به سنڀري هن سان وڙهڻ لاءِ آيو. رومي لشڪر **شاهس** به جي سرداريءَ هيٺ به ساڻس مددگار ٿيو. سخت جنگ لڳي، جنهن ۾ شاهزادي نوشزاد کي تير لڳو ۽ هو مري ويو ۽ سندس لشڪر پڻ مري ويو. رام برزین کي ڏاڍو افسوس ٿيو. هڪدم جنگ بند ڪرايائين ۽ شاهزادي جي وصيت موجب هن کي نصراني يا مسيحيائي مذهب موجب ڪفن ڏئي دفن ڪيائون. ڪي تاريخ نويس لکن ٿا ته شاهزادو جنگ ۾ قيد ٿي ويو.

عجيب غريب قيمتي تحفن سان نوشيروان ڏي موڪايو
 ۽ انسان صالح جو عهد نامو ڪيائين، جنهن موجب عمان
 جي ڪناري وارا شهر نوشيروان جي نائين کي ڏنائين ۽ پوءِ
 نوشيروان حڪم لکي ايراني امير لشڪر سميت موٽي
 گهرائي ورتو. انهي طرح ماوراءِ النهر ۽ طبرستان ۽ جرجان ۽
 فارس ۽ ڪرمان ۽ هندستان جا ڪي ڀاڱا ۽ عراق ۽
 جزيره ۽ بحر هن ۽ يمن ۽ يمن ۽ مغرب جي سرحد اهي
 سڀ نوشيروان جي هٿ ۾ آيا. حڪومت هلائڻ لاءِ
 قاعدا قانون جوڙيائين ۽ ڍل اوڳاڙڻ جا به قانون ڪڍيائين،
 جنهن موجب پيدايش جو اڌ يا ٽين پتي يا چوٿين پتي يا
 پنجين پتي يا ڏهين پتي وٺڻ ۾ ٿي آئي. يهودين ۽ نصارن
 تي جزيو مقرر ڪيائين. جي ماڻهو عمر ۾ ويهن ورهن کان
 گهٽ ۽ پنجاهن کان مٿي هئا، تن کي سرڪاري ٽڪليف
 کان معافي ڏنائين. هڪڙو عهد ار سڃاڻين جي هٿيارن
 ۽ جنگ جي سامان جي سنڀال ۽ موجوديءَ لاءِ مقرر ڪيائين.
 آس پاس وارن بادشاهن جيڪي عجيب غريب تحفا
 ۽ جواهر وغيره موڪليا، تن جي هڪڙي وڏي ياداشت ۽
 انهن جو مفصل بيان ڪتابن ۾ ڏنل آهي. خضاب يا ڪيس
 وارن ڪارن ڪمڙ جو، انهي وقت هندستان مان ايران ۾ آيو.
 مدائن ۾ نوشيروان هڪڙو طاق يعني ڪمان جوڙائي، جا ڪتابن
 ۾ مشهور آهي. نوشيروان جي زماني جي سڀ کان چڱي

۽ وڏي ڳالهه اها ٿي ته حضرت محمد . صلي الله عليه و آله وسلم جن سن ۶۱۰ ۾ ڄاوا . جون ڏانهن وقت اهڙو عجيب اتفاق ٿيو ، جو حضرت جن جي ڄمڻ واري ڏينهن اُتي جا آتشخانا ، جي ڇهن هزارن ورهن کان ساندو ٻرندا ٿي آيا ، سي اجهامي ويا ۽ بادشاهه جي مدائن واري محلات جا پارهن ڪنگرا ڪري پيا ، جنهنمان ڪا هنن ۽ موبدن بادشاهي جي لاءِ بدشگونن معلوم ڪئي .

هن بادشاهه جي ڏينهن ۾ ايران جي اتر ۽ الهندي جي حد جيڪون ندي ۽ تائين ٿي ۽ اڀرندي جي حد سنڌو ندي ۽ تائين ۽ الهندي جي حد روم جي سمند تائين ٿي . شام ۽ يهوديه ۽ عربستان جا ڀاڱا به هندي هٿ ۾ رهيا . مٿي اشارو ڏنو ويو آهي ته هن پنهنجي ساري بادشاهت جا چار وڏا ڀاڱا ڪيا ۽ هر هڪ ۾ پنهنجو نائب رکيائين . اهي ڀاڱا هي آهن : هڪتر و خراسان ۽ سجستان ۽ ڪرمان ۽ ٻيو اصفهان ۽ گيلان ۽ آذربايجان ۽ ارمني ۽ ٽيون فارس ۽ اهواز ۽ چوٿون عراق ، روم جي سرحد تائين .

نوشهروان جي عدل جون ڳالهيون ۽ سنڌس وزير بوزر جمهر جي ڏاهپ ۽ حڪمت جون ڳالهيون ڪتابن ۾ تمام گهڻيون ڏنل آهن ، جي هتي ڏيئي نه ٿيون سگهجن . جون ٿا ته بادشاهه نوشهروان هڪتر خواب لڌو هو ته سنڌس

تخت جي اڳيان هڪڙو وڻ ڄائو، جو کيس گهڻو پسند
 آيو. انهي جي هيٺان ويهي شراب پيڻ لڳو ته اوچتو
 هڪڙو سؤتر پيدا ٿيو، جو سفيدس هٿ مان شراب جو
 پيالو جهڻي هليو ويو. تعبير پڇيائين ته ڪوئي ڪونه
 پٺائي سگهيو. هندستان ڏي ماڻهو موڪليا ٿين، جو
 بوزر جهڙو حڪيم کي وٺي آيو، جنهن اچي بادشاهه جي
 خواب جو تعبير ڪيو ۽ انجي حڪم موجب هڪڙو مرد
 غلام سندن زندگاني ۾ زباني پوڄا ڪرڻ هٿ آيو، جنهنجو
 سفيدس ڪنهن پانهي سان واسطو هو. آخر انهن پنهني کي
 ماري چڙيا ٿين. تنهنڪان پوءِ انهي حڪيم کي ڏاهپ
 جي ڪري پنهنجو وزير ۽ صلاحڪار ڪري رکيا ٿين.
 انهي جي ڪوشش سان حڪيم بيد پاي هند ۾ وڃي
 نصيحتن جو ڪتاب پنهنجي تئمن، جنهن مان هٿ آنديش
 جو ڪتاب لکيو ويو، سو آندو ۽ انهيءَ جو پهلو ٻوليءَ ۾
 ترجمو ٿيو. شطرنج جي راند جو پيدا ڪندڙ به اهو
 بوزر جهڙو هو.

نوشهروان خمير جي بادشاهه سيف الدين زوين جي
 عرس ڪرڻ تي هنکي مدد ڏئي سماجي دشمن ابراهيم
 بن مسروق کي شڪست ڏني، جو اصحاب فيل واري
 ابرهه جي اولاد مان هو. رزم جي قيصر سان ورتي
 ۾ جنگ شروع ڪيائين، پر انهي جي فيصل ٿيڻ کان
 اڳي مري ويو.

هرمز بن نوشيروان .

نوشيروان جي مرڻ تي سندس پٽ هرمز تخت تي ويٺو. هنکي سندس پيءُ تمام چڱي تعليم ڏني هئي، ۽ انهي سان ايترو پيار هئس، جو انهي کي پنهنجو وليعهد به ڪيائين. شروعات ۾ بادشاهي چڱي طرح هلايائين، پر پوءِ ظالم ۽ بد طبيعت ٿي پيو ۽ خشم ۽ شرير ماڻهن جي چوڻ تي لڳو. سڌرن ماڻهن ۽ اشراف ۽ عالمن کي بارائين لڳو. پيءُ جي ڏينهن جا عملدار ۽ قاضي ۽ ٻيا عهديدار موقوف ڪري ڇڏيائين. تنهنڪري ملڪ جي گهڻن ڀاڱن ۾ فساد پيدا ٿيا. هڪڙي پاسي کان روم جو قيصر ارڙهن هزارن ماڻهن سان ڪاهي آيو، ۽ جيڪو سندس ملڪ نوشيروان ورتو هو، سو موٽي وٺڻ گهرائيائين. هتي پاسي کان چرڪس جو بادشاهه درٻار کان لنگهي آذربائيجان جي وچ تائين اچي نڪتو ۽ آرميني کي ڦرڻ لڳو. هوڏي وري عباس ۽ عمرو بن مان فرات تائين آيا ۽ قرمار ڪرڻ لڳا. چين ۽ ترڪستان جي خاقان جو پٽ، جو هرمز جو چاچو هو ۽ هاڻ پاڻ خاقان هو، سو پڻ چين لکن ماڻهن سان جيڪون ندي لنگهي فرات ۽ بادغيس ۾ اچي لٿو ۽ هرمز تي پيغام موڪليائين ته هنکي روم تي ڪاهي وڃڻو آهي ۽ تنهنجي ملڪ مان لنگهندس، سو رسد ۽ ٻليون ٺهرائي ڇڏ. مهربان ڏور ننگ.

آيو. اميرن ۽ وزيرن کي سڏي ساڻن صلاح ڪيائين. سڀني صلاح ڪئي ته پهرين چين جي خاقان کي منهن ڏيڻ گهرجي، ۽ انهي ڪم لاءِ **بهرام** چوٻين جو نالو ڏنائون، جو نوشيروان جي زماني کان وٺي آرميني ۽ آذربائيجان جو حاڪم هو ۽ عجم جي پهلوئن مان هڪڙو هو. ان موجب هر مزانهي کي سڏايو ۽ حڪم ڏنائينس ته جيترو لشڪر وٺيس اوترو گڏ ڪري چين جي خاقان جي پٺ سان وڃي وڙهي، جنهن جو نالو ساوه شاهه هو. بهرام ٻارهن هزار ماڻهو ڄاڻين ۽ پنجاهن جي وچ واري عمر جا چونڊي گڏ ڪيا ۽ هوڏي ساوه شاهه سان تي لڪه ماڻهو هئا. جڏهن بهرام خراسان ۾ پهتو، تڏهن ساوه شاهه هنڌي پيغام ۽ سوکڙيون موڪليون ۽ هنکي پنهنجو ڪرڻ گهر يائين، پر هن ڪوبه خيال ڪونه ڏنو. آخر جنگ لڳي، جنهن ۾ ساوه شاهه بهرام جي تير لکڻ سان مري ويو. هنجي مرن تي سندس پٽ بهرام سان وڙهڻ لڳو ۽ هڪسان مردانو ٿي وڙهيو، پر نيٺ گرفتار ٿي پيو ۽ بهرام انهي کي ٻن ٽن لکن اٺن جي ٻار جيترو خزانو ۽ مال متاع، جو ترڪن جي لشڪر ۽ قرايت سان گڏ ڪيو هئائين، تنهن سميت مدائن ڏي ڏياري موڪليو. هر رڳو ڏاڍو خوش ٿيو ۽ بهرام جي گهڻي تعريف ڪيائين. سندس وزير **يزدان بخش**، جو بهرام جي برخلاف هو،

تڏهن جيوتڙ هن ڪا پتي به ڪانه موڪلي آهي، ساري
 ڏاند مان ڪن جيترو به ڪين موڪليو اٿس. تنهنجي
 هر مزبهرام تي ڪاوڙجي هڪئي کي موقوف ڪرڻ جو
 حڪم به ۽ هڪڙو زنجير به ڏياري موڪليو. جڏهن
 بهرام کي هيتري بهادريءَ جو اهو انعام مليو، تڏهن
 زنجير پنهنجي ڳرڏن ۾ وڌائين ۽ حڪم موجب
 لشڪر وري جي حوالي ڪيائين. لشڪر جا سپاهي ۽
 سردار حيران ٿي ويا. سڀني بهرام کي پنهنجو سردار
 ۽ بادشاهه ڪري مڃيو ۽ هر مڙ تي ڪاهي هليا. بهرام
 نالي جي لاءِ ٺڳي ڪري هر مڙ جي پٽ **خسرو**
پرويز کي بادشاهه چوايو ۽ سڳو به انهي جو نالي جو
 هٿايائين ۽ ملڪن ۾ به ائين مشهور ڪيائين. انهي
 ڪري هر مڙ کي پنهنجي پٽ خسرو ۾ به بدگمانِي پيدا
 ٿي ۽ خسرو پاڻ به پيءُ کان ڊڄندڙ ٿيو ۽ انهي ڪري
 ارمنيه ۽ آذربائيجان ڏي پڇي ويو. هر مڙ خسرو جي
 چاچن **پندويڙ** ۽ **بسطام** کي کڻي قيد ۾ وڌو ۽ جو
 سمجهيائين ته اهي به هنسان منصوبي ۾ شامل آهن. پر
 اهي تڃويز ڪري قيدخاني مان نڪري ڪي ۽ ٺٺو
 گڏ ڪري هر مڙ کي هڪڙي، انهي جون اکيون ڪڍي
 هڪئي انڌو ڪري ڇڏيائون. جڏهن اها خبر خسرو
 پرويز کي پهتي، تڏهن پڪي ۽ وانگي اڏامي وڌائين ۽ آيو ۽

ڇٽ مٿي تي رکي ٻئي سان عذر خواهي ڪيائين ۽ هن
 کي يقين ڏنائين ته منهنجو انهي خرابي ۾ ڪوبه هٿ
 يا واسطو ڪونه هو، ۽ ٻئي جي چوڻ موجب انجام
 ڪيائين ته جنهن اهڙو ظلم ڪيو آهي تنهن کان وڃي
 وڌندس، مگر پهرين بهرام چوٻين کان پنهنجي جلد
 ڇڏائيندس.

جڏهن هرمز جي انڌي ٿيڻ جي خبر بهرام کي پهتي،
 تڏهن هن هڪو ارادو ڪيو ته خسرو ٻروڙ کي دفع ڪري.
 تنهنڪري هن سان وڙهڻ لاءِ سمجهيو، ۽ خسرو به لشڪر
 سمجرائي ساهيون ٿيڻ لاءِ آيس. نهرمان نديءَ جي ڪناري
 تي جنگ لڳي. خسرو پنهنجي لشڪر جو عذر ٻڌائو
 ڪري ٻيچي مڏائڻ هليو آيو ۽ هرمز جي صلاح سان روم
 ڏي مدد جي لاءِ هليو ويو. رستي ۾ بخديو ۽ بسطام
 صلاح ڏنيس ته پهرين هوئي هرمز کي ٻورو ڪجي.
 خسرو گهڻوئي منع ڪئي، پر ڪونه ٻڌو. آخر موٽي پيا
 ۽ پهرين هرمز کي ماري پوءِ موٽي اچي خسرو سان گڏ يا
 ۾ ٽڪڙو ٽڪڙو ٺاهڻ لڳا. وقت تي هڪڙي مڙهيءَ ۾
 ساڙي ڪٽڻ لاءِ ترسي پيا ته ايتري ۾ بهرام جي لشڪر
 اچي منهن ڪڍيو، جو سندن پٺيان پيل هو. بخديو
 هيئن ڪيو، جو خسرو جا ٻڪڙا ڍڪي جاءِ جي ڇت
 تي وڃي چڙهي ويٺو ۽ خسرو کي روم ڏي روانو ڪري

جڏهن يائين . بهرام جا ماڻهو بخدويم کي خسرو سمجهي
 مڙهيءَ کي گهيرو ڪري ويهي رهيا . ڪجهه وقت
 کان پوءِ بخدويم هيٺ لهي وري پنهنجا ڪپڙا ڏکي
 ڇت تي چڙهي بهرام جي ماڻهن کي چوڻ لڳو ته خسرو
 توهنجي تر آءُ ٿڪجي پيو آهيان ۽ منکي هڪڙو ڏينهن
 آرام ڪرڻ ڏيو ، پوءِ جيئن اوهين چوند وڃيئن ڪندس .
 انهي عذرتي تي ڏينهن لڳائي پوءِ نيٺ ساڄي ڳالهه ظاهر
 ڪيائون . تنهن تي بهرام جا ماڻهو بخدويم کي قيد
 ڪري بهرام وٽ وٺي آيا ، جنهن قيد ۾ وجهائي ڇڏيس .
 خسرو ٻرويز مڙهيءَ کان نڪري لڪندو پهچندو
 روم ڏي روانو ٿيو . قيصر هن کي گهڻي عزت ڏني ۽
 نهايت گهڻا تحفا ڏنائينس ۽ آخر پنهنجي ڌيءُ
 مريم سان هن جي شادي ڪيائين . انهي طرح خسرو
 ارڙهن مهينا روم ۾ رهجي پيو . انهي کان پوءِ خسرو
 کي مدد ڏيڻ لاءِ قيصر پنهنجي پٽ **بناطوس** کي ستر
 هزار لشڪر ۽ ڏهه بهادر بهلوان ساڻ ڏئي روانو ڪيو .
 خسرو وڏي شان شوڪت سان آذربائيجان ۾ آيو .
 بخدويم جو بهرام جي قيد مان پهچي نڪتو هو ، سو به اچي
 ساڻس گڏ يو . هي خبرون ٻڌي بهرام چوڻين بي آرام
 ٿيڻ لڳو ۽ هڪڙو وڏو لشڪر وٺي خسرو سان جنگ
 ڪرڻ لاءِ نڪتو . ٻئي طرف اچي گڏيا ۽ جنگ ٿي .

پنهني بهادري ڏيکاري. آخر ايراني خسرو کي ڏسي
سندس طرف آيا ۽ بهرام پڇي ترڪستان ڏي ويو.
جتي ڪنهن زهر ڏئي ماري ڇڏيس. هرمن جي بادشاهي
پارهن وره هلي.

خسرو پرويز بن هرمن.

پرويز لفظ جي معنيٰ فتحڪند يا پيارو لکيو اٿن.
ايران جي بادشاهن مان هو حشمت ۽ هيبت ۽ عقلمندي ۽
گهڻي لشڪر ۽ خزاني ۽ ملڪن جي آبادي ۽ انتظام
ڪري مشهور آهي. جڏهن بهرام کي شڪست ڏئي
ايران جي تخت تي ويٺو، تڏهن رومين کي تمام گهڻو
انعام ڏئي موٽايائين. پوءِ ماڪرانيءَ جو تمام چڱو
بغد و بست ڪيائين. پنهنجي ٻئي جي وصيت موجب
هن پنهنجن ڄاڻن هندو ۽ بسطام کي مارائي ڇڏيو.
جڏهن هن جوڏهن وره بادشاهي ڪئي، تڏهن رومي
پنهنجي شهرشاه قيصر کان ڦري فساد ڪرڻ لڳا ۽ سندس
پٽ بساتوس کي ڪهي ڇڏيائون. هن جو ٻيو پٽ
پڇي خسرو وٽ آيو. خسرو ڪٿو وڏو لشڪر تيار
ڪري پنهنجن ٽن سردارن - ان روم ۽ شام ڏي مدد
لاءِ موڪليو، جن فلسطين ۽ بيت المقدس وڃي ورتو
۽ اتي جي ماڻهن کي قيد ڪيو. حضرت عيسيٰ واري
صليب جا سوني صندوق هر زمين منجهه پوريل هئي، سا

ڪيائي مٿ ڪيئون ۽ خسرو ڏي ڏياري موڪليائون. اسڪندريه ۽ نوبير به وڃي درٿائون ۽ قسطنطنيه تائين وڃي نڪتا ۽ انهي وچ ۾ ڪو ملڪ هو، سو ڦري چٽ ڪري ڇڏيائون. انهي هوندي به رومين قيصر جي پٽ کي پنهنجي مٿان بادشاهه ڪرڻ نٿي گهريو. هڪڙي شخص هر قل نالي کي بادشاهه ڪيو هئائون. اهو عدل انصاف ۽ خدا ترسيءَ وارو هو. ايرانين جيڪا ملڪ هر خرابي ڪئي هئي، تنهنجي ڪري هڪي ڏاڍو ارمان ٿيو ۽ خدا کان دعا گهرڻ لڳو ته ملڪ مان اها آفت ٽار. چون ٿا ته هڪڙي رات خواب ۾ ڏٺائين ته هڪڙي بزرگ کيس چيو ته تون وڃي خسرو سان وڙهه، ٻه ٿي نديءَ ڪنڊين ۽ هيئن به ڏٺائين ته خسرو کي زنجير وجهي وٽس وٺي آيا آهن. انهي خواب تي همتائجي لشڪر وٺي قسطنطنيه کان نصيبين ۾ آيو. خسرو هڪڙي سپر سالار کي ٻارهن هزارن ماڻهن سان جنگ لاءِ موڪليو. جيڪا جنگ لڳي، تنهن ۾ هر قل ايرانين جا ٻه هزار ماڻهو ماري ڇڏيا. اهائي جنگ هئي، جنهنجو اشارو قرآن جي هن آيت ۾ آهي - *المر غلبت الروم في ادنى الارض وهم بعد غلبهم يغلبون في بضع سنين*. آخر باقي ٻچيل خسرو جو لشڪر شڪست کائي ڳو ۽ اچي مدائن کان نڪتو. انهيڪي خسرو کڻي قيد ڪيو. انهي

کان پوءِ هو ظلم زبردستی ۽ ڪمزورسي ڪرڻ لڳو ۽
 ٻيا اڃا ڪم ڪيائين، جنڪري ۽ ٿلهو منجهانئس ناراض
 ٿيڻ لڳا. نڃو ۽ مين ٻڌايو هوس ته توهنجن پٽن مان
 هڪڙي کي اهڙو پٽ ڄمندو، جنهنجي هٿان ملڪ
 ڪسجي ڌارين جي هٿ ايندو، انهي ڪري هن
 بغداد بست ڏيڻو ته سندس پٽ پنهنجن زالن سان
 نه گڏجن، جيئن فرعون حضرت موسيٰ جي جهڙو
 جي خبر پئي خدائي حڪم ڌارڻ لاءِ بغداد بست ڪيو هو.
 عرب جي پاسي نعمان بن منذر کي ماري انهي جي جاءِ
 تي **اياس بن قبيصه** طائي رکيائين، جو هن سندس روم
 ۾ هئڻ وارن ڏينهن ۾ سندس خدمت ڇڏي ڪڍي
 هئي. هن جي اهڙو ڪمن ڪري وزيرن ۽ اميرن ۽
 ٻين ماڻهن ٻڌي ڪري هن کي تخت تان لاهي ڇڏيو
 ۽ پٽس قباد کي ڪٽي وهاريائون، جو **شيرويه** جي نالي
 سان مشهور آهي. خسرو پرويز کي پڪڙي هڪڙي سڀ
 سالار جي گهر ۾ قيد ڪري رکيائون ۽ پنهنجي سؤ سپاهي
 مٿس پهري ڏيڻ لاءِ رکيائون. هنهنجي پادشاهي انهي
 ورهه هلي. هڪئي سندس پٽ **شيرويه** قيد ۾ ماري ڇڏيو.
 اهو ناٿون هجري سال ۶۰۰. حضرت محمد صلعم اسلام
 جي دين جي دعوت جو ڪاٺ خسرو پرويز ڏي ڏياري
 موڪليو هو. پر خسرو ڪاوڙ کان خاصن کي بي آبرو

ڪيو ۽ خط ڦاڙي ڇڏيو. جڏهن اها خبر حضرت جنڪي
ڏٺائون، تڏهن پاڻ فرمايائون ته هن اسانجو خط نه ڦاڙيو
آهي، پر پنهنجو پيٽ ڦاڙيو آهي. آخر خبر آئي ته انهيءَ
ڏينهن شيرويه خنجر سان پنهنجي پيءُ خسرو جو پيٽ
ڦاڙي هڪي ماري ڇڏيو.

هي اهو خسرو پرويز آهي، جنهنجي مائو روم جي
قيصر جي ڌيءُ هئي ۽ جنهنجي **شيرين** سان محبت
هئي ۽ انهي سان پرڻيو ۽ **فرهاد** سنگتراش به انهيءَ شيرين
تي عاشق هو ۽ انهنجو قصو شعر ۾ مشهور آهي. لکيل آهي
ته شيرين پهرين هڪڙي ايراني اميرت نوڪريائي هئي.
خسرو جوانيءَ جي ڏينهن ۾ اڪثر انهي اميرتي گهر ۾
ايندو ويندو هو ۽ انهي سان چرچا گهڻا ڪندو هو،
جنهنڪارن اهو امير هنن کي منع ڪندو هو. خسرو شيرين
کي پنهنجي منڍي به ڏئي ڇڏي هئي. اها خبر ٻڌي
انهي امير ڪاوڙ جي پنهنجي ڪنهن نوڪر کي حڪم
ڏنو ته شيرين کي وڃي فرات نديءَ ۾ اڇلائي ته ٻڌي
پوي. رستي ۾ شيرين انهي ماڻهوءَ کي گهڻيون آزيون نيازون
ڪيون. هن چيو ته آءُ پنهنجي ڏاڏي جي حڪم جي
برخلاف ڪيئن همدس ۽ مگر توکي اهڙي همد اڇلائيندس،
جڏان شايد تون صحيح سلامت نڪري ايندين.
اسو جب هو شيرين کي هڪڙي همد اڇلائي مائو روم

شیرین مٿا هٿي ٻاهر نڪتي ۽ هڪڙي راهب جي مڙهيءَ
 ۾ وئي ۽ چوڻ لڳي ته آءٌ تنهنجي خدمت ڇا ڪري
 ڪنديس ۽ ٻارڻ خدا کي سونپيو اٿم ۽ هن مڙهيءَ ۾
 رهنديس. پوءِ گهڻو عرصو اُتي رهي. هڪڙي ٻيري
 خسرو ٻرويز جي بادشاهيءَ وقت ڪو ايراني لشڪر انهي
 مڙهيءَ وٽان اچي لنگهيو. انهي مان هڪڙي سپاهيءَ کي
 شیرين چيو ته جڏهن اوهين وطن وڃو، تڏهن پنهنجي بادشاهه
 کي ڄاڻجو ته تنهنجي ٻانهي شیرين توکي ياد ٿي ڪيو،
 فلاطي مڙهيءَ ۾ ٿي رهي ۽ هيءُ منڍي نشاني ڏني اٿس.
 انهي سپاهيءَ اهو پيغام خسرو کي رسايو ۽ اها منڍي ٻه
 ڏنا ٿيس. تنهن تي خسرو ڪيتريون ٻانهيون ۽ ٻيا
 ماڻهو موڪليا، جن شیرين کي ڏاڍي تعجب سان وٺس
 آندو. هوءُ نهايت خوبصورت هئي ۽ خسرو جي ساڻس
 گهڻي محبت هئي. خسرو جو پٽ شيرويه به مٿس عاشق
 هو، ۽ جڏهن ٻئي کي ماري ٻارڻ بادشاهه ٿيو، تڏهن شیرين
 سان شادي ڪيائين. اهو مٿيون شیرين جو احوال
 شاهنامي ۽ تاريخ طبريءَ ۾ بهي طرح ڏنل آهي. ڪن
 وري لکيو آهي ته جڏهن شيرويه شهرين کي ساڻس
 شادي ڪرڻ لاءِ زور ڪيو، تڏهن هڪي ڇيائين ته پهرين
 خسرو ٻرويز جي قبر کوليو ته آءٌ انهي کي ڏسان ۽ انهي کي

اطلاع ڏيان. پوءِ قبر ۾ دجي زهر کائي پاڻي اُتي ئي ماري ڇڏيائين.

خسرو جي نسبت ۾ ڪتابن ۾ منجهه عجيب شريف ڳالهيون لکيل آهن. هن وقت هڪڙو عجيب تخت هو، جنهن کي **طاقدیس** سڏيندا هئا. اهو تمام مٿانهون هو ۽ انهي جي چوڙ ۾ ۾ ۾ وره لڳا هئا. سوا سؤ ڪاريگر پنهنجن شاگردن ۽ مڙورن سان ڪم ڪندا هئا. انهي ۾ لکين سونيون روپيون ڪليون لڳل هيون ۽ قيمتي جواهر جڙيل هئا ۽ انهي تي ٻارهن برج ۽ ستن ٿارن جون شڪليون نڪتل هيون. هن وقت هڪ سؤ خزانو هئا، هر هڪ جو جدا جدا نالو هو. هڪڙي جو نالو **گنج باد آورد** هو، جنهن ۾ روم جي بادشاهه جي خزاني جون ٻيڙيون واءِ لڳڻ ڪري ڏڪجي آيون هيون، تن مان خزانو ڪڍي اُتي رکايو ويو هو. خسرو جي محاسرا ۾ ٻارهن هزار خوبصورت زالون هونديون هيون. سغدي گهوڙو **شبد يز** ڪتابن ۾ مشهور آهي.

قباد (شيرويه) بن خسرو پروز.

جڏهن خسرو جو ظلم حد کان لنگهيو، تڏهن اميرن وزيرن شيرويه کي بادشاهه ڪيو، مگر مٿس زور رکيائون ته هن کي مارڻ جي اجازت ڏئي. آخر هن ڏني ۽ ۽ ۽ جنهن کي مارڻ لاءِ ٽي چيائون، سو نٿي ويو. نيٺ هڪڙو

شخص **مردان شاه** نالي، جنهن جي پيءُ کي خسرو
 ماريو هو، تنهن هن کي مارڻ جو ڏٺو ڪميو. آخر هڪي ماري
 شيرويه کي اچي اطلاع ڏنائين. بادشاهه ڏاڍو غمگين ٿيو ۽ ماتم
 ڪندو پئي جي تابوت سان ويو. جڏهن انهي کي دفن
 ڪري موٽيو، تڏهن انهي کي قتل ڪرائي ڇڏيائين.
 چون ٿا ته شيرويه کي بخدرهين ڀائر هئا، تن سڀني کي هن
 پنهنجي وزير **فيروز** جي صلاح سان ماري ڇڏيو.
 سگهڙي پوءِ ايران ۾ طاعون جو مرض اچي پيدا ٿيو ۽ بيشمار
 ماڻهو مري ويا. شيرويه کي هر پيڻهه ٿيون: **پوران**
دخت ۽ **آزرمي دخت**. تن هڪي چيو ته تو ماڪ ۽
 تخت جي طمع تي پئي کي ۽ ڀائرن کي ماريو، تنهن ڪري
 خدا تعاليٰ هيءَ آفت هن ماڪ تي موڪلي. شيرويه
 ڏاڍو رنو ۽ چت پت تي اچلائي ڇڏيائين ۽ پوءِ بيمار ٿي
 پيو. آخر ڇهين مهيني مري ويو. ڪن جو لکڻ
 آهي ته شيرويه کي هڪڙي شخص شيروئي نالي
 ماري وڌو.

اردشير بن شيرويه.

شيرويه کان پوءِ سغدس پٽ اردشير سقن ورهن جي
 عمر ۾ تخت تي ويٺو. هڪڙو امير **شهر يار** نالي
 جو شاهي خاندان مان هو ۽ سرحد جي حڪومت هلائيندڙ
 ، تنهن کي چڙلڳي ته جو مونسان صلاح ڪرڻ کان

سواء اردشیر کی تخت تي وهاريائون، سولشڪرولي مدائن تي ڪاهي آيو ۽ اردشیر کي به ٻاريا ٿيڻ ۽ ڪن ٻين اميرن کي به، انهي عذرتي ته هنن شيرويه جي مارڻ ۾ مدد ڪئي هئي. جڏهن خسرو جي نسل مان ٻيو ڪو شاهزادو ڪونه هو، تڏهن شهر يار پاڻ تخت تي ويٺو. اردشیر جي بادشاهي پنجاه مهينا ۽ ڪي ٿا چون ته ڇه مهينا هلي. ڪي ٿا چون ته اردشیر جو ماريئڊڙ فيروز بن خسرو هو.

شهر يار يا فرائين .

شهر يار کي شهر يراز ۽ فرائين به چوندا هئا ۽ شاهنماهي ۾ اُنجو نالو گراز ڏنل آهي. هن پاڻ کي زور ڪري بادشاهه ڪيو، تنهنڪري ماڻهو ۽ سپاهي مدججهانس ناراض ٿيا. اصطخر جي سپاهين مان ٽن ڀائرن هڪئي مارڻ جو ٺهراءُ ڪيو. هڪڙي ڏينهن هو گهوڙي تي چڙهيو ٿي ويو ته هنن نيزو هڻي زيرن تان ڪيرائي رکيس. هو چاليهه ڏينهن ۽ ڪن جي چوڻ موجب ويهه ڏينهن مس تخت تي رهيو. هڪ تاريخ ۾ آهي ته هڪ ورهه کان پوءِ ماڻهن مٿس هڪجور ڪري ماري وڌس ۽ خسرو پرويز جو پٽ **جوان شير** جو بهرام جو پٽ جي پيٽ مان هوس، تنهن کي تخت تي وهاريائون. هڪڙي ورهه کان پوءِ اهو به مري ويو. انهي جي مرڻ کان پوءِ شاهي خاندان مان

ڪو به مرد ماڻهو ڪو نه رحيمو، سواڪ شيراز جي پن
پيغرن جي، جنهن به پهرين وڏي ڪي تخت تي وهاريائون،
جنهنهه جو نالو پوران دخت هو.

پوران دخت بنت خسرو پرويز.

هيءَ شاهزادي عقل واري ۽ انصاف پسند هئي.
گهڻيون ٻليون ۽ عمارتون ٺهرائيائين. شهر يار جي ماري پڌڙن
مان هڪڙي کي پنهنجو وزير ڪيائين. جيڪو صليب
خسرو جي ڏينهن ۾ آندو هئائون، اهو روم جي قيصر
تي احسان ڪرڻ جي ارادي سان هن ڏي موٽائي
موڪليائين ۽ اهو تڪيد ڪيائين ته شهر يار جا جيڪي
رفيق انهي پاسي هجن، تن کي قتل ڪرائي ڇڏي. فيروز بن
خسرو، جنهن اردشير کي ماريو هو تنهن کي هڪڙائي،
گهوڙي جي ٻچي سان ٻڌائي، انهي کي ٻوڙائي هن کي
ماريائين. هو جهن مهينن جي بادشاهيءَ کان پوءِ مري
وئي. ڪي هڪ ورهه ۽ چار مهينا هنجي بادشاهي
ڏاڍيڪاريين.

فيروز يا چشينده.

هو خسرو پرويز جي پرائين سؤتن مان هو ۽ شاهزادي
پوران دخت جو ملازم هو. نالو فيروز هوس ۽ چشينده
لقب هوس. مٿو تمام وڏو هوندو هوس. جڏهن چت
مٿي تي رکيائونس، تڏهن اهو سوڙهو ٿي پيس. انهي ڪري

ادا هئڃي نسبت هر بدشگوني سمجھي ڏئي ۽ هڪدم
 اهو چٽ خسرو پڻ قباد پڻ نوشيروان تي رکيائون. هر
 ڪڏنڪو لکڻ آهي ته فيروز ٿورا ڏينهن بادشاهي ڪري
 پوءِ مري ويو.

آزري دخت بنت خسرو پرويز.

هو خسرو پرويز جي ڌيءُ هئي ۽ پوران دخت جي
 ننيدي پيٽ هئي. تمام خوبصورت هئي. هو ڏاڍي
 عقل ۽ همت واري هئي. وزير ڪونه رکيائين ۽ پنهنجي
 سر بادشاهي هلائڻ جو ارادو ڪيائين. **فرخ زاد** جو
 خسرو پرويز جي وقت کان وٺي خراسان جو حاڪم رهندو
 آيو، سو پنهنجي پٽ **رستم** کي پنهنجي جاءِ تي رھاري
 پاڻ مدائن ۾ آيو ۽ هن شاهزاديءَ کي ڏسي مٿس عاشق ٿي
 پيو ۽ شاديءَ جي لاءِ کيس درخواست ڪيائين. هن
 جواب ڏنو ته جا شاهزادي بادشاهي ڪري، تنهنڪي شادي
 ڪرڻا عيب آهي، ايڪن جي توکي سڄي پڄي مونسان
 محبت آهي ته فلاڻيءَ رات منهنجي محلات ۾ اچ
 ته پوءِ ڏسندا-ين. درٻارن کي حڪم ڏنائين ته جڏهن
 فرخ زاد اچي، تڏهن مون کي ٻڌائجڻ. جڏهن اها رات
 آئي، تڏهن فرخ زاد حمام ۾ وهنجي سھنجي عمدا ڪپڙا
 ڍڪي ياقوتيون ۽ مٽرڇ دوائون کائي ۽ پيون سان ڪٽي
 آيو. درٻارن راڻيءَ کي اطلاع ڏنو. راڻيءَ حڪم ڏنو ته

انهي جي سسي لاهي سندس ڌڙ ڪوٽ جي ٻاهران مٿان
اُڇلائي ڇڏين. جڏهن ماڻهن اهو ڏٺو ۽ ڀڄا ڪيائون،
تڏهن حقيقت معلوم ٿين. هن جو پٽ رستم اها ڳالهه ٻڌي لشڪر
وٺي مدائن ۾ آيو ۽ شاهزاديءَ سان جنگ ڪيائين، جنهن ۾
شاهزادي مارجي وئي. هنجي بادشاهي چار مهينا هلي.
ڪسري بن اردشير.

آزرمي دخت جي مرڻ کان پوءِ ايران جا امير امرا
ڪنهن شاهي خاندان جي ماڻهوءَ ڳولڻ جي پٺيان پيا.
ڀڄا ڪرڻ سان معلوم ٿين ته اهواز جي پاسي ڏي اردشير
بابڪان جي اولاد مان هڪڙو ڪسري نالي آهي. وڃي
انهي ويڇاري کي وٺي آڻي تخت تي وهاريائون. هر
هن ۾ مڪه هلائڻ جي فضيلت ڪانه هئي. تنهنڪري
رعيت توڙي لشڪر پئي گهڻو نااميد ٿيا ۽ انهي ويڇاري
کي بيگناهه ماري ڇڏيائون.

فرخ زاد بن خسرو.

ڪسري کي ماري ايراني امير وري ٻه ڪنهن شاهي
خاندان جي ماڻهوءَ جي ڳولا ڪرڻ لڳا. معلوم ٿين ته
خسرو پرويز جي اولاد مان هڪڙو فرخ زاد نالي آهي، جو
سيو وڃي ٻيپ کان بچي وڃي نصيبين ۾ لڪو آهي.
وڃي انهي کي مدائن ۾ وٺي آيا ۽ تخت تي وهاريائونس،
هن عدل ۽ انصاف سان حڪم هلائي ماڻهن کي خوش ڪيو.

پر هڪ مهيني کان پوءِ سفندس غلامن، ان هڪڙي شراب
پر ان کي زهر ڏئي ماري وڌو.

يزد جرد بن شهر يار.

جن ڏينهن ۾ خسرو پرويز پنهنجن پٽن کي گهرن ۾
وڃڻ کان منع ڪئي هئي ۽ هڪڙي هنڌ بند ڪري
وهاريو هئائين ته مٿان زالن سان گڏ جن ۽ ڪو پٽ چڻين
جنهن کان بادشاهي ڪسجي ڌارين ۾ وڃي، تن ڏينهن ۾
شاهزادي شهر يار بن خسرو هڪڙي ماڻهوءَ کي شيرين ڏي
موڪليو ۽ انهي کي ڪنهن پانهي موڪلڻ لاءِ عرض
ڪيائين. هن هڪڙي اشراف جو ڪري، جا حجامن
جو ڪم سڪيل هئي، تنهنڪي مرداني پوشاڪ ۾ شهر يار
ڏي موڪليائين ته مٿان زال سمجهي هڪي اوستائين
وڃڻ نه ڏين. شهر يار هڪي پاڻ وٽ روڪي وهاريو ۽
سافس صحبت ڪيائين. آخر اها پيٽ سان ٿي ۽ يار
جڻيائين، جو بادشاهه جي حرم ۾ رهي ٻاجن لڳو. انهيءَ جو
نالو يزد جرد رکيو ويو. جڏهن اهو ٻاجن ورهن جو ٿيو،
تڏهن هڪڙي ڏينهن خسرو پرويز جي نظر انهي تي پئي.
پڇيائين ته هي ڇو ڪر ڪير آهي؟ ٻڌايائونس ته شهر يار
جو پٽ آهي. ناچومين خسرو کي ٻڌايو هو ته جنهن جو ڪر جي
نحوست ڪري بادشاهي نڪري ويندي، تنهنڪي ران تي
هڪڙو ٻچڙو عيب جهڙو داغ هوندو. تنهنڪري خسرو

حڪم ڏنو ته انهي چوڪر کي اڳهاڙو ڪري ڏسو. ائين
 ڪيائون ته هن جي ران تي داغ نڪتو، تنهنڪري
 خسرو حڪم ڏنو ته هن بد بخت کي محلات مان ڪڍي
 ڇڏيو. پهرين انهيڪي ماريائين ٿي، پوئين جي مغت
 ٿي هڪي معافي ڏنائين ۽ ڪڍي ڇڏڻ جو حڪم ڏنائين.
 شيرين هڪي ڪنهن پاسي روانو ڪري ڇڏيو، خليفي
 حضرت عمر جي زماني ۾ جڏهن عرب سعد بن وقاص جي
 سرداريءَ هيٺ ايران جي حد ۾ آيا ۽ غالب ٿيا، تڏهن
 فرخ زاد مري ويو هو ۽ اميرن يزدجرد کي اصطخر مان
 مدائن ۾ آڻي تخت تي وهاريو هو ۽ جيت سندن مٿي تي
 رکيو هو. نيٺ عرب ڪاهي مدائن تي آيا. يزدجرد ڀڄي
 عراق ۽ حڪم ڏي ويو ۽ اُتان خراسان ويو ۽ اُتي جيڪا
 عربن ۽ ايرانين جي وچ ۾ قدس سر جي لڙائي لڳي، تنهن
 ايرانين شڪست کاڌي ۽ ايران عربن جي هٿ ۾ آيو.
 يزدجرد مرو جي پاسي ڀڄي ويو، جتي هڪڙي چانده
 ۾ وڃي لڪو، ۽ چانده واري هڪي ماري وڌو. هنجي
 بادشاهي ويهه ورهه هلي.

ڪن تاريخن ۾ آهي ته يزدجرد جي مرن جو ٻڌي
 هڪڙو بهادر شخص **ماهوي سوري** نالي، جو جنگين
 ۾ به وڙهيو هو، تنهن ميدان خالي ڏسي پاڻ کي بادشاهه
 چوان، پر سقمي وري پئي هڪڙي بهادر شخص **بيزن**

نالي همنسان وڙهي هنڪي ماريو. مگر سگهوئي پوءِ ايران
عربن جي هٿ ۾ آيو.

هاڻي پڇاڙيءَ ۾ اسين متصل احوال ڏينداسين ته
ڪيئن عربن جو واسطو پهرين پهرين عجم يا ايران سان
ٿيو ۽ ڪيئن انهن عجم فتح ڪيو. مٿي ڏيکاريو ويو
آهي ته جڏهن حضرت صلعم جن جاوا، تڏهن ڪسري
نوشيروان عادل عجم جو بادشاهه هو، ۽ انهي وقت اهڙو
عجيب اتفاق ٿيو، جو ايران ۾ زردشتين يا آتش پرستن
جا آتشڪده، جي هزارن ورهين کان ٻرندا آيا، سي اجهامي
ويا ۽ بادشاهه جي محلات جا ڪي ڪنگرا ڪري پيا،
جنهن ڪري موبدن اها هڪڙي بدشگوني سمجهي. وري
جڏهن حضرت جن جي نبوت وقت آس پاس جي ملڪن
جي بادشاهن کي اسلام تي اچڻ جا دعوت ناما موڪليا ويا،
تڏهن اهڙو هڪڙو دعوت نامو ايران جي بادشاهه خسرو
پرويز ڏي به موڪليو ويو. اهو خط عبدالله بن حذافه خسرو
وت مدائن ۾ آندو. خط جي مهڙ ۾ هو ته طرفان محمد
رسول الله جي عجم جي بادشاهه ڏي. انهي عبارت تي
۽ بادشاهه جي نالي کان اڳي محمد جي نالي هئڻ تي
خسرو ڪاوڙيو ۽ انهيڪي بي ادبي سمجهيائين، ۽ خط
ڦاڙي ڇڏيائين ۽ اڃا به سڃاڻيو ڳالهائي عبدالله کي ڪڍي
ڇڏيائين ۽ جواب به ڪونه ڏنائين ۽ هڪدم يمن ۾

حاڪم بادان ڏي لکيائين ته ٻڌڻ ۾ ٿو اچي ته حجاز جي
 پاسي هڪڙو شخص محمد نالي ظاهر ٿيو آهي، اهو نبوت
 جي دعويٰ ٿو ڪري، تنهنڪي پنهنجا ڪي ۾ ماڻهو
 موڪلي قيد ڪري اسانڌي ڏياري موڪل. بادان
 خسرو جو زبردست ۽ نائب هو، تنهن حاڪم موجب ۾
 معتبر ماڻهو باوير ۽ خرخره نالي ڏياري موڪليا. اهي
 پڇاڻي مديني ۾ ويا. قريشي مشرڪ ابو سفيان ۽ ٻيا خوش
 ٿيا ته عجم جو بادشاهه ضرور محمد کي سزا ڏيندو.
 نيٺ اهي حضرت جنوت ويا ۽ يمن جي حاڪم جو ڪاغذ
 به ڏنائون ۽ حاڪم جي تعميل ڪرڻ گهريائون ۽ صلاح
 ڏنائون ته نافرمانن نه ڪري، معان بادشاهه زياده ڪاوڙ جي
 ۽ عربن کي مارائي ۽ ملڪ ويران ڪرائي ڇڏي.
 حضرت جن کلي هنن کي چيو ته هيئنم وڃو، وري سڀ اڻي
 اچجو ته ويچار ڪري اوهان کي جواب ڏجي. هوءا
 پر حضرت جن جي دهشت جو اثر هنن جي دلين تي تازو
 هو. هئي ڏينهن جڏهن جواب لاءِ ويا، تڏهن حضرت جن
 هنن کي چيو ته پنهنجي حاڪم بادان کي چئو ته منهنجي
 خدا اڄ رات ڪسري کي ماري ڇڏيو ۽ سندس پٽ
 منجهو پٽ ڦاڙي ڇڏيو. جيئن هن اسانجو خط ڦاڙي ڇڏيو
 ۽ انهيءَ بادشاهت به انهي طرح ٽڪر ٽڪر ڪري
 ڏيندو. پوءِ دستور موجب انهن ماڻهن کي انعام

ڏي روانو ڪيائون . سگهوئي ڀڄڻ جي حڪم ڪي اها حقيقت معلوم ٿي . اها اڱاري جي رات هئي ۽ ستين هجري سن جي جمادي الاول مهيني جي ڏهين تاريخ هئي . سگهوئي شيرويه جو حڪم بادان کي آيو ته اسين بادشاهيءَ تي ويڙها آهن ۽ جيسين ڀڄو حڪم اچي، تيسين انهي نموت جي دعويٰ ڪندڙ جو زالو نه وٺجڻين . پوءِ ته اهي ڀڄڻ جا ماڻهو ۽ ٻيا گهڻا اسلام تي آيا .

حضرت جن جي وفات کان پوءِ خليفن حضرت ابابڪر جي ڏينهن ۾ روم جو ملڪ ورتو ۽ قيصر شڪست ڪاڏي . **خالد بن وليد** اهي سڀ بهادريءَ جا ڪم ڪيا . جڏهن حضرت ابابڪر جي وفات کان پوءِ حضرت عمر خليفو ٿيو، تڏهن انهي خالد بن وليد کي موقوف ڪري **ابو عبیدہ جراح** کي انهي جي جاءِ تي مقرر ڪيو ۽ جنگين ڪرڻ ۽ ملڪ وڌائڻ لاءِ حڪم لکيائين ۽ خالد کي انهي جي زبردستيءَ ۾ ڪم ڪرڻ لاءِ چيائين . پوءِ عربن دمشق ۽ بلبيڪ ۽ حمص ۽ ٻيا شام ولايت جا شهر فتوح ڪيا، جي پڻ روم جي قبضي ۾ هئا . آخر ڀڄڻ جي جنگ ۾ قيصر **هرقل** شڪست ڪاڏي . حضرت عمر باط شام ۾ آيو ۽ **مثنى بن حارثه شيباني**، جو اڳي به حضرت ابابڪر جي خلافت وقت فارس جي ماڻهن سان وڙهيو هو، تنهن کي مقرر ڪيائين ته

عرب واري لشڪر جي مدد سان عجم جي فتح ڪري
 ۽ ابو عبیده جي هيٺان رهي. ايران جي بادشاهه يزدجرد
 عربن سان وڙهڻ لاءِ پنهنجو سپه سالار **رستم بن فرخ زاد**
 مقرر ڪيو هو ۽ انهي **جaban** کي سرحد جي ٻيچي لاءِ
 موڪليو، پر عربن انهي کي شڪست ڏئي قيد ڪيو
 ۽ هو مسلمان ٿي پيو. هيءُ خبر ٻڌي **رستم جالينوس**
 سردار کي وڏي لشڪر سان موڪليو. ابو عبیده انهي
 کي ٻي ٻيچي ڪڍيو. وري مهران ۽ مردانشاهه ۽ ٻين
 سمنبري وڙهڻ لاءِ آيا. انهن سان هڪڙو اڇو هاڻي ٻه سو
 جنهن تي سردار چڙهيل هئا. هاڻي گهڻن کي ماريو، اگرچہ
 ڏڪن سان سونڊ ٻه ويڃي پيس. انهيءَ لڙائي ۾
 ابو عبیده مارجي ويو هو جو انهي کي هاڻيءَ چٻي وڌو. تڏهن
 مشني ٻن حارث انهي جي جاءِ تي مقرر ٿيو. انهي وچ ۾
 عربن جيڪا ٻل فرات تي ٻڌي لنگهيا هئا، سا به چٻي
 ڪيرائي ڇڏي، تنهنڪري عربن کي ٻيچڻ جو وجهه
 ڪونه مليو. لاچار موٽي زياده همت سان وڙهڻ لڳا.
 آخر گهوڙن تي چڙهي پاڻيءَ مان لنگهي جند ڇڏيائون.
 انهي جنگ ۾ چار هزار عرب هئا. هيءُ خبر ٻڌي حضرت
عمر جرير بن عبدالله ٻيچيءَ جي هٿ هٿ هڪڙو
 وڏو لشڪر مديني مان مشني جي مدد لاءِ موڪليو ۽
 وري ٻه ايرانيون سان وڃي وڙهيو. انهي پاسي

مهراڻ بن مهرويه هزارين ماڻهن سان هو. سخت
 لڙائي ٿي، پر دري ٻن عربن شڪست کاڌي. سگهو ئي
 دري گڏ ٿي تيرڪمان جي لڙائي ڇڏي نيزن ۽
 ٽارين سان وڙهڻ لڳا. مهراڻ مارجي ويو ۽ ايراني ڀڄي
 ويا ۽ عرب بنيان پين ۽ فرات تي ٻل ٻڌي لنگهي بغداد
 کي ڦرڻ لڳا، جتي وڏا وڏا سوداگر گڏ ٿيل هئا. تمام
 گهڻو مال ۽ خزانو هت ڪيائون. سوداگر مدائن ڏي
 ڪسري وٽ فريادي ويا. انهي وقت آرمي دخت ۽
 بوران دخت شاهزادين کان پوءِ ايراني اميرن يزدجرد بن
 شهريار کي گولي هٿ ڪري آڻي سخت تي وهاريو هو. انهي
 سڄي سالار رستم بن فرخ زادي عربن سان وڙهڻ لاءِ تڪيد
 ڪيو ۽ انهي ڪم لاءِ تمام وڏو لشڪر گڏ ٿيو ۽ شاهي
 خزانو ڪڍي انهي تي خرچ ڪيو ويو. ايراني جي
 اها تياري ٻڌي جرير ۽ مشني حضرت عمر کي اطلاع ڏنو.
 انهي خليفي حضرت علي ۽ عباس ۽ ٻين اصحابن سان
 صلاح مشورت ڪري **سعد بن وقاص** کي سڄي سالار
 مقرر ڪري موڪليو ته خود مدائن تي ڪاهي وڃي ۽
 قادسيه ۾ وڃي منزل گاهه ڪري ۽ اتي لڙائي ڪري ۽
 وقت بوقت خبر موڪليندو رهي. سعد ڇهن هزارن
 ماڻهن سان قادسيه ۾ آيو. اتي ٻين پاسن کان به عربن
 جي مدد مليس. چون ٿا ته سعد جي لشڪر ۾ اصحاب

بدر مان نو چٽا شابل هٽاءِ ٿي سڙائين اصحابن مان هٽاءِ،
جي هڪي جي فلاح وقت حضور جن سان گڏ هٽاءِ،
۽ نو سڙيها اصحابن جا هٽ هٽاءِ. قديم ۾ پڇيڻ کان اڳي
مٿي هن حارثه تر وفات ڪري ويو هو، فقط سعد بن
وقاص کي جنگ هلائي ٿي. مٿي جي زال سالمه سان
سعد کڻي نڪاح وڌو.

جڏهن قديم ۾ اسلامي لشڪر گڏ ٿيوڻ جي خبر
پهتي، تڏهن بادشاهه سعد ڏي پيغام موڪليو ته پنهنجا ڪي
معتبر ماڻهو هتي اسانوت مدائن ۾ موڪل ته اچي روبرو
ڳالهائون ڪن. ان موجب سعد ڳچيچي مٿي، معتبر ماڻهو مدائن ڏي
موڪليا. چون ٿا ته نيراييل ڏينهن تي يزد جرد بادشاهه هنن کي
پنهنجي محلات ۾ گهرايو ۽ انهي ڪم لاءِ وڏي تعجب
سان درٻار ڪري ويٺو. عرب وڪيلن کي بُرد ڏيائي
چون ٿا ته ٻيل ٻيل ۾ سڄا ڇٽڪ ڳهوڙن جي
هڪڙو وارا سعد بن هٽ ۾ هٽاءِ ڪان جا ڪوٽڻ، جنگي
عربي ۾ نالين جون، سي پيرن ۾ ٻيل هٽاءِ بادشاهه جي
ترجمان عربن جي ترجمان معيره بن شيبه کان بادشاهه جي
سوال ڪرڻ تي پڇيو ته اها پوشاڪ جا اوهانڪي ڪپڙن
جي مٿان ٻيل آهي، تنهنڪي اوهين ڇا چرندا آهيو؟ هنن
چيو ته بُرد. يزد جرد کي اهو لفظ ٻڌي هانوَڙ ڪاڙ پڇي
يو، ڇا لاءِ جو فارسي ۾ بُرد جي معنيٰ ڪٽي ديوتا ڪسي

ويو. انهي مان بدشگوني يا نياڳ جي ٻولي سمجهيائين
 ۽ چوڻ لڳو ته افسوس ماڻڪ کسي ويا. وري پڇيائين ته
 اهو هٿ هر ڇا ڪنيو اٿو؟ هنن ورندي ڏني ته سوط، جهنگلي
 معذلي عربي ۽ هر جهنگلي آهي ۽ فارسي ۽ هر ٻاهر معذلي اٿس.
 اهو ٻڌي وري يزدجرد توڙي سندس اميرن افسوس
 ڪيو ۽ بادشاهه چيو ته هاڻي ايران کي ساڙي ڇڏيائون.
 وري پڇيائين ته اهي اميرن هر ڇا اٿو؟ هنن چيو ته نهائين،
 جهنگلي فارسي ترجمو ناله ٻڌايو ويو ۽ ناله جي هي معذلي
 آهي دانهن ۽ فرياد. يزدجرد وري به چيو ته اسانجي ماڻڪ
 هر فرياد وجهي ڏنائون. پوءِ هنن کي چيائين ته اوهين
 جهنگلي بڪايل آهيو، ڳوهون ۽ اٺ جو گوشت کائيندڙ
 آهيو. ان يا ڪپڙو يا خزانو جيڪو گهربل هجي، اهو
 ٻڌايو ته اوهان کي ڏجي. ماڻڪ ڦرڻ ۽ وڙهڻ ڇڏي ڏيو ۽
 ماڻ ڪري هليا وڃو. هنن ورندي ڏني ته اسين برابر
 جهنگلي ۽ بدڪار ۽ ڪمراهه هٿاسين، پر اسانجي نبي پيدا
 ٿيڻ کان پوءِ اسين سڌريل ۽ خدا کي سڃاڻيندڙ ٿيا
 آهيون. اسانوت بڪه ڪانهي، اسين قناعت وارا آهيون.
 اسين دين جي دات هر وڙهون ٿا. تون ۽ تنهنجي رعيت
 يا مسلمان ٿيو ته اسين صلاح هر موٽي وڃون، يا جزا پري
 ڏيو ته هنن جهنگل کان ڇڏيو. بادشاهه کي چٽاڻي، تنهن
 حڪم ڏنو ته هڪڙي چٽي مٽيءَ جي پٿر تي هنن کي ٿيو

۽ چيائين ته هي پنهنجي مٿن تي وڃو ۽ پنهنجي سردار
 کي چڱو ته آءٌ جلد اهڙو لشڪر موڪليندس، جو
 اوهانجي سردار ۽ سندس همراهن کي قاديرو جي کاٻي
 ۾ پوري ڇڏيندو. هي ٻڌي عرب جي ڪٿي درٻار ۾
 نڪري هليا ويا ۽ پنهنجي لشڪر گاهه ۾ وڃي پهتا ۽ سارو
 احوال پنهنجي سردار سعد بن وقاص کي ٻڌايائون. سقشي
 يزدجرد رستم بن فرخزاد کي هڪ لک ويهن هزارن ماڻهن
 سان موڪليو ته عربن سان وڙهي، ۽ دير آءٌ ۾ هن
 اچي منزل ڪئي. اتي هو چار مهينا رهيو ۽ وڙهڻ
 کان پئي نٿا يائين، جو هنکي نڃو ۽ ۱۰ کان نا اُميد ۽
 جهڙي خبر ملي هئي. آخر لاچار ٿي لشڪر وٺي نڪتو.
 عربن جو سپر سالار پنهنجي عيال سوڌو قاديرو جي محلات
 ۾ لٿل هو. رستم ايراني لشڪر کي تيرهن صحن ۾ بيهاريو
 ۽ انهنجي مقابل سعد بن وقاص عربن جون فقط ٽي صفون
 بيهاريون. رستم جي لشڪر ۾ ٽيٽيهه هاٿي هئا، جن تي
 ويهه بهادر ويٺل هئا. انهن هاٿين مسلمانن کي گهڻو نقصان
 رسايو. انهن مان هڪڙو اچو هاٿي هو، جو شير جي وقت
 جو هو ۽ هيٺڙاڏائي سون ورهن کان پوءِ به جيئرو هو ۽
 جنگ ۾ ڪم پئي آيو. پهرين جنگ دستور هو جب تير
 ڪمان سان شروع ٿي. پوءِ ڪمانون ڇڏي نيزا ۽
 تارا يون ڪنيائون. عرب ايراني کي هاڻي اچي لشڪر

جي وچ ڌاري پهتا. رستم هڪدم گهوڙي تان لهي پيو. ۽ سعدس پٺن سردارن ٻر ائين ڪيو. پوءِ ڪا هي عربن ۾ پيا. ساخت خونريزي ڪيائون. هڪڙو عرب پهلو ان ابوالڪحاجن ثقفي نالي، جنهن کي شراب پي نشئي ۽ ٿيڻ جي ڪري سعد بن وقاص زنجير وجهي ڪٽي قيد ڪيو هو. تنهنڪي عربن جي ساخت حالت ڏسي ڏاڍو جوش آيو. پنهنجي ڪنهن سنگتيءَ کي چيائين ته پنهنجا زنجير لاه ۽ سردار سعد وارو ابلق گهوڙو ۽ سعدس هٿيار منڪي آڻي ڏي ته آءٌ وڃي ايرانين ۾ ڦڙڦوٽ وجهان. پوءِ جي جيئرو پڪيس ته هتي ايندس، پوءِ وري ڪٽي منڪي زنجير وجهڻجو. هن آزاد ڪيس ۽ گهوڙو ۽ هٿيار سپر سالار جا آڻي ڏنائينس. هو سڀري جنگيءَ جي ميدان ۾ وڃي شامل ٿيو. هن پنهنجو منهن ڏي ڪي ڇڏيو هو، جنهنڪري ساڃاهڻ ڀڙٽي آيو. خود سعد وقاص، جنهن محلات جي ڇڪهڙيءَ تي پنهنجي زال سميت ويٺي جنگ جو تماشو ڏٺو، تنهن ٻر ابوالڪحاجن کي ڏاڍي بهادريءَ سان وڙهندو ڏٺو ۽ حيران هوند هي الهجي ڪير آهي. ڏيو آهي، ماڻهو ته ڪين آهي. جي هو اهڙي همت نه ڪري ها ته عربن ذري گهٽ شڪست کاڌي هئي. سڄ لشي ڌاري هو وري آيو ۽ اچي ٻار کي زنجير وجهرائي ويهي رهيو. جڏهن سعد کي ابوالڪحاجه

جي بهادر جي خبر پئي، تڏهن ڪشمرو تنس آيو ۽ زنجير
 لهرائي آزاد ڪيائينس ۽ عزت آبرو ڏنائينس ۽ انجام
 ڪيائين ته وري شراب پيڻ ڪري توکي ڪڏهين به
 سزان ڏيندس، ابوالمڪاجن چيس ته مون اڳيئي هڪو ارادو
 ڪيو آهي ته وري ڪڏهن به شراب نه پيئندس. اها
 جنگ ڇار ڏينهن برا بر هلي، ۽ انهيءَ پنج سؤ عرب ماريان.
 هتي ڏينهن ڏهه هزار ماڻهو مدد لاءِ شام منجهان اچي
 انهن سان گڏيا ۽ انهنجو سردار **قعقاع** بن عمرو هو، جنهن
 دشمن جي طرف جا ٽيهه پهلو ان هڪ هڪ ڪري ماريان.
 انهي ڏينهن عربن جا هزار ماڻهو ماريان ۽ ايرانين جا ڏهه
 هزار ماريان. ٽئين ڏينهن هاڻين جي ڪري، خاص سفيد
 هاڻيءَ جي ڪري، عربن کي ڏاڍي تڪليف پهتي.
 نيٺ عربن انهي سفيد هاڻيءَ ۽ هڪڙي هتي کي اکين ۾
 نيزو هڻي انڌو ڪري ڇڏيو ۽ هو اُتي هڪ پاسي پڳا.
 انهنکي ڏسي ٻيا سڀ هاڻي به انهنجي پٺيان لڳا.
 گهڻوئي روڪيائون، پر نه رهيا. چوٿين ڏينهن به جنگ
 سخت ٿي، پر اڳين جي وقت سخت واءُ لڳو ۽ رستم
 سڄي سالار جي مٿان جا چانو لاءِ چٽي يا شاميانو بيٺل هو،
 سو اڏائي ويو ۽ آرڙهه جي گرميءَ ڪري هو اُس ۾ بيهي
 نه سگهيو. سندن تخت خزاني جي ڇنڇر جي چانو ۾ کڻي
 بکيائون. انهي تي وينو هو ته قعقاع ڪن سپاهين سان

ڪاڏي وڃي خانچر کي ترار جوڌ ڪي هنيو. هو رستم تي ڪري پئي. ڏاڍي غر ب آيس. پاسي ۾ وهندڙ پاڻي هو، تنهن ۾ وڃي پيو. مٿي تي جواهرن سان جڙيل چت هوس. ڪڙي عرب ساجاڻي گهلي ٻاهر ڪڍيس ۽ ترار سان سسي لاهي نيزي تي جاڙهي مٿي ڪيائين. ڪن لکيو آهي ته رستم پاڻي ۾ پڌي مئو. هنجو چت، جو قيمت ۾ هڪ لک ديارن جو هو، سو به هٿ ڪيائون. پوءِ ته ايراني اٿي پڳا ۽ عرب پٺيان پين. گهڻا ماري ۽ ڪي قيد ٿيا. لک کن ايراني ماري ۽ قيد ٿيا ۽ عربن جا ٽي هزار ماري. ايترو قيمتي مال عربن جي هٿ آيو، جو حساب ۽ ڳاڻيٽي کان ٻاهر هو. هر هڪ سپاهي کي ايترو سون ملو، جو چاندي ۽ ۽ ٻين شين تي پئي مٽايائون. ڪافور ۽ ٻيو قيمتي سامان ايترو ملين، جو لوڻ ۽ ٻين کاڌي جي شين تي پئي بدلايائون.

جڏهن يزد جرد کي رستم جي مارڻ ۽ ايراني جي شڪست کان ٿڌ جي خبر پهتي، تڏهن وري ٻيو لشڪر **تخار جان** هيٺ مدد لاءِ موڪليائين، جنهن وٽ ٻيگيل لشڪر به وري اچي گڏ ٿيو. وري عربن ۽ ايراني جي ويڙه ٿي، جنهن ۾ زهير بن سليم تخار جان کي ماري وڌو ۽ سعد جي مرضي موجب انهيءَ جي پوڄا ڪي ڪي انهيءَ جي گهوڙي تي چڙهي سعد وٽ آيو. ايراني **ڪس**

ڪي پڇي مدائن ۾ آيا. انهي فتح جي رپورٽ سعد
وقاص خليفن حضرت عمر کي مديني ۾ پهچائي، جو ٻڌي
ڏاڍو خوش ٿيو ۽ خدا جا شڪر انا بجا آندائين.

جڏهن رستم مارجي ويو ۽ ايراني لشڪر پڇي ويو
۽ يزد جرد کي وري مقابلي ڪرڻ جي ڪا اُميد ڪانه
رهي، تڏهن پنهنجو خزانو ۽ حرم ڪڍي مدائن مان
نڪري نھاوند ۾ آيو ۽ مدائن ۾ رستم جي پٽ **خورزاد**
کي نائب ڪري ڇڏي ويو. سعد بن وقاص گهوڙن تي
ٺٽي لشڪر ڊالائي منجهان لنگهائي مدائن ڏي آيو. خورزاد
هڪڙي سامهون ٿيو، پر طاقت نه ساري پڇي ويو ۽ وڃي
جاو لا هرنگو، جتي يزد جرد به آيو. سعد بن وقاص ڪجهه
لشڪر جاو لا ڏي روانو ڪري ٻن مدائن ۾ اچي
محلاتون ۽ شهر لٽڻ لڳو. نهايت گهڻو خزانو
۽ قيمتي شيون هٿ ڪيائين. مٿن جا من ڪافور
۽ سون رهو ۽ جواهر بهي انداز هٿ لڳس. محلات مان
هڪڙو جواهرن لڳل غاليچو ڪنڀائون، جو سٺ گز چورس
هو. اهو خليفن حضرت عمر ڏي مديني ۾ موڪليو ويو،
جنهن ٽڪر ٽڪر ڪري اصحابن ۽ پين کي وراهي ڏنو.
چون ٿا ته هٿ جيڏو ٽڪر انهي مان حضرت عليءَ کي
مايو، جو ويهن هزارن درهمن يا ديزارن تي وڪڻي
"با". سعد وقاص عمرو بن مالڪ کي لشڪر سان

جاو لا ڏي موڪليو ۽ رستي ۾ تازي مدد مديني مان آيل
 به شامل ٿيس. يزد جرد خور زاد کي انهن سان وڙهڻ لاءِ ڇڏي
 پاڻ جاوان ڏي نڪري ويو. خور زاد شڪست
 کا ڏي ۽ وري به گهڻو خزانو هٿ آين، جو فتحنامي سان
 مديني ڏي موڪليو ويو. ايترو خزانو اچي گڏ ٿيو، جو
 درجي وار وراهڻو ٿيو. حضرت جنجي جا جي عباس ۽
 حضرت علي ۽ امام حسن ۽ حسين ۽ سلمان ۽ ابوذر ۽ ٻين
 بدروارن اصحابن مان هر هڪ کي پنج هزار دينار مليا،
 ۽ حضرت جن جي ٻي ٻين مان هر هڪ کي ڏهه هزار فقط
 ٻي ٻي عاشر کي ٻارهن هزار. جي قادسيه جي جنگ
 وقت مسلمان ٿيا هئا، تنکي ڏيڍ ڏيڍ هزار.

جلولا جي جنگ جي شڪست جو ٻڌي يزد جرد
 بادشاهي جي دعويٰ ڇڏي ري ولايت ڏي ڀڳو ۽ سعد بن
 وقاص کي مديني مان حڪم پهتو ته هائي عراق عرب ۾
 رهي پوي ۽ ڪوفه ۽ بصره ۽ ٻيا شهر ٻڌي. اهو هجري
 سورھون سال هو. انهي ڏيچر ابو موسيٰ اشعري لشڪر
 مديني مان دئي خوزستان ۾ آيو ۽ اتي جي والي هر هن
 کي قيد ڪري مديني ڏي ڏياري موڪليا ٿين. هڏي
 يزد جرد ري منجهان اصفهان ۽ ڪاشان ۽ قمر ۽ طبرستان
 ۽ دامغان ۽ ٻين پاسن جي اميرن کي لکيو ته جيئرا ماڻھو
 مدد لاءِ ڏئي سگهن سي نھاوند ڏي موڪلين.

حاکم فیروزان کی اسان سپہ سالار مقرر ڪیو آھی. سگھو ئی هڪ لک پنججاه هزار سوار ۽ پیادا اچی اُتی گڏ ٿیا. انهي وجهہ سعد بن وقاص موٽی مدینہ ویو هو ۽ انهي جی جاء تی **عمار بن یاسر** ڪوفی ۾ مقرر ٿیو هو، تنهنکی ایرانیان سان وڙهڻو پيو. هن ڪٿڙو قاعد حضرت عمر ڏي موڪلیو ته ایرانی وري لشڪر گڏ ٿا ڪن، هاڻی ڪٿڙو حڪم؟ خلیفی حضرت عمر انهي قاصد کان پهرین پڇیو ته تنهنجو نالو ڇا آھی؟ هن چيو ته قریب بن ظفر. خلیفی اها جڳی فال سمجھي خوش ٿي چيو ته تڏهن ظفر قریب آھی یعنی فتح ویجھي آھی. حضرت عمر حضرت علی ۽ عباس جی صلاح تي حڪم ڏنو ته عربن جی لشڪر جو اڌ ڀلي شام ۾ یعنی ڪوفہ ۽ بصريہ ۾ رھی ۽ ٻيو اڌ جی ایرانیان سان وڙھی، انهي لاءِ **نعمان بن مقرن** هڙي، جو اصحابن مان مڪٿڙ هو، اهو سپہ سالار مقرر ڪیو ویو. اهو ٽیہ هزار ماڻهو وٺی خلیفی جون فہمائشون ۽ هدايتون ٻڌي روانو ٿيو. فیروزان عربن جی اچڻ جو ٻڌي ڪاهي ۾ ڪٽائي مضبوط ٿي ویني رهيو. عرب ۾ ڪوھ ڏيڍ پنڌ تي اچی منزل هڻي ماٺ ڪري ویني رهيا. ۾ مھينا گذري ويا ته نہ هي عرب نہ هو. ن. نيٺ فیروزان عربن مان هڪڙی کی قاصد موڪلی انہی لاءِ ته معلوم ڪري ته هنن جی ڇا مرضی

آهي. انهي کان معلوم ٿيس ته سواءِ لڙائي ۽ فتح جي
هنن جو ٻيو مطلب ڪونهي، تنهنڪري فيروزان جواني
موڪايو ته چوٿين ڏينهن آڻا اوهان سان اچي جنگ
ڪندس. پوري انجام تي فيروزان ايراني لشڪر
وٺي وڃي جنگ ڪئي، جا هر ڏينهن هلي. نيٺ ٽئين
ڏينهن، جو جمعي جو ڏينهن هو، تمام سخت لڙائي لڳي.
اسي هزار ايراني ماريا ۽ فيروزان چئن هزارن ماڻهن سان
پاڇي جبلن ۾ وڃي پناهه ورتي. نعان به انهي جنگ ۾
مارجي ويو. سندن پٽ سويد پئي جا ڪپڙا ڍڪي پئي
وڙهيو ته ماڻهو هنجي مارڻ ڪري بيدل نه ٿين.
قعاق بن عمرو فيروزان جي پٺيان هزار ماڻهو وٺي ويو ۽
وڃي انهيڪي ماريائين. انهي جنگ ۾ به تمام گهڻي لاش
هٿ آين. سرڪاري خمس يا پنجاهين پئي ڪپڙا کان
پوءِ به هر هڪ سوار سڃاهيءَ کي چار هزار درهم ۽ هر هڪ
پيادي کي ٻه هزار درهم مليا. هڪڙو نهايت قيمتي چٽ ۽
ڪي قيمتي زيور به هڪڙي هٿ زمين مان پوريل نڪتا،
جي معلوم ٿيو ته خسرو پرويز جي امير تخدار جان ۽ انجي
زال جا هئا ۽ انهنڪي انهي بادشاهه ڏنا هئا. اهي به مديني
ڏي موڪليا ويا. اها نهاد جي فتح اهڙي وڏي شمار
۾ آئي، جو اها عربن ۾ فتح الفتوح سڏجڻ ۾ آئي. انهي
کان پوءِ يزدجرد دراهستان ڏي پڳو. طبرستان جي طرف

گهڻا صحفا موڪليس ۽ خدمت چاڪري ڪيس، پر
 هوائي به نه ٿڪيو. سڄيستان ۽ نيمروز مان لنگهندو طوس
 جي هڪڙي قلعي هروڃي پناهه ورتائين. نيٺ اتان به نڪري
 مرو ڏي ويو. اهو هجري سن ٽيهون هو ۽ خليفي عمر جي
 وفات کان پوءِ خليفو عثمان خلافت جي گاديءَ تي هو.
 انهيڪي جڏهن معلوم ٿيو ته يزد جرد اڃا جيئرو آهي ۽
 ايراني وٽس گڏ پيا ٿين، تڏهن هن ابو الياس کي لشڪر
 سان خراسان ڏي موڪليو. يزد جرد انهي وجهه پهچي
 برڙه آيو هو. هرو جو حاڪم ماهويه سوري نالي هو.
 اهو ساساني بادشاهيءَ جي ڪمبختي ڏسي هن سان
 بد مزاجي ڪرڻ لڳو ۽ چين ۽ ترڪستان جي خاقان سان
 انهيجهي به خلاف لڪيڙهه ڪرڻ لڳو ۽ خاقان لشڪروني
 چيڪون ندي لنگهي اوچتو مرو جي قلعي تي اچي بيٺو.
 ماهويه درهتي ڏٺس. ويچارو يزد جرد انهي اوچتي آفت
 کان بچڻ لاءِ پيرين پيا ويهي نڪتو. پر ٿي ڪو
 ڪري هڪڙي جاندا ه هرو جي لڪو. جاندا ه واري
 کان رات رهڻ جي موڪل گهريائين. هن چيو ته مونکي
 چار درهم ڏي ته پوءِ رهايشين. يزد جرد وٽ پيسو ته ڪونه
 هو. پنهنجي ترار جو چيلو وارو قيمتي هٿو انهيڪي
 آڻين. پوءِ وڃي ڪنهن ڪنڊهه سمهي رهيو. هن
 تاهه واري هٿا ڪپڙا قيمتي ڏٺا، تن جي طمع تي

هنڪي ماري سندس لاش نهر جي پاڻيءَ ۾ اڇلائي ڇڏيائين،
 جنهنجي ڪڏاري تي جانبداه ڪتل هئي. صبح جو
 ماهويز جي ماڻهن ڳولي اچي اها لاش ڪڍي ۽ جانبداه
 وارو ڀڄي ويو ۽ رلندي مري ويو. ماهويز درد ڄڻ
 لاش اصطخر ڏي ڏياري موڪلي، جتي بادشاهن جي
 قبرستان ۾ دفن ڪيو ويو. انهيءَ سال ۾ عربن روم جي
 قيصر قسطنطين کي ۾ آخرين شڪست ڏني ۽ قيصر مار جي
 ويو ۽ اها شهزاهت ۾ ايران جي شهزاهت وانگي عربن
 جي هٿ ۾ آئي.

ضمیمہ

مٹی جن بادشاہن جو ذکر آيو آهي، تفصیلي وار يادداشت هيٺ ڏجي ٿي ۽ جيڪرا وره بادشاهي ڪيائون ۽ ڪهڙي سن ۾ هئا سو به شاهن شاهي موجب هيٺ ڏجي ٿو:

(۱) پيشدادِي خاندان (۱۳۴۱ وره بادشاهي)

(۱) ڪيو مرث - ۴۰ وره - ۹۰۰ وره عيسوي سن کان اڳي.

(۲) هوشنگ - ۴۰ وره.

(۳) طهمورث ديوبند - ۳۰ وره - ۸۳۰ وره ع سن کان اڳي.

(۴) جمشيد - ۷۰۰ وره.

(۵) ضحاک ٽاڙي - ۱۰۰۰ وره.

(۶) فريدون - ۵۰۰ وره - ۷۵۰ وره عيسوي سن کان اڳي.

(۷) مغو جهر - ۱۲۰ وره.

(۸) نوذر - ۷ وره.

(۹) زاب بن طهماسب (زو) - ۹ وره.

(۱۰) گرشاسب - ۲۰ وره.

(۲) کیانی خاندان (۷۳۲ ورہم بادشاہی)

- (۱) کیمباد - ۱۰۰ ورہم - ۷۳۰ ورہم عیسوی سن کان اگی.
- (۲) کیکاؤس - ۱۵۰ ورہم - ۵۲۱ ورہم
- (۳) کیمحسرو - ۶۰ ورہم - ۵۵۹ ورہم
- (۴) لہراسپ - ۱۲۰ ورہم - ۵۹۲ ورہم
- (۵) گشتاسب - ۱۲۰ ورہم - ۶۸۰ ورہم
- (۶) بہمن دراز دست - ۱۱۰ ورہم - ۷۲۳ ورہم
- (۷) ہما (خمانی) - ۳۲ ورہم - ۸۰۱ ورہم
- (۸) داراب - ۱۲ یا ۱۴ ورہم - ۸۸۹ ورہم
- (۹) دارا بن داراب - ۱۴ ورہم - ۹۳۷ ورہم
- (۱۰) سکندر رومی - ۱۴ یا ۱۷ ورہم - ۱۰۳۳ ورہم

(۳) آشکانی خاندان (۳۰۰ یا ۵۰۰ ورہم بادشاہی)

- (۱) اشک بن اشکان.
- (۲) شاپور بن اشک - ۴۲ ورہم = ا.ع.
- (۳) بہرام بن شاپور - ۱۱ ورہم.
- (۴) بلاش بن بہرام.
- (۵) هرمز بن بلاش - ۱۹ ورہم.
- (۶) نوش بن بلاش - ۱۴ ورہم.
- (۷) فیروز بن هرمز - ۱۷ ورہم.
- (۸) بلاش بن هرمز - ۱۲ ورہم.

- (۹) خسرو بن بلاش - ۴۰ وره .
 (۱۰) بلاش بن بلاش - ۲۲ وره .
 (۱۱) اردوان بن بلاش - ۱۳ وره .
 (۱۲) اولاد بن اشکان - ۲۳ وره .
 (۱۳) بلاش بن اشکان - ۱۲ وره .
 (۱۴) گودرز بن بلاش - ۳۰ وره .
 (۱۵) بیژن بن گودرز - ۲۰ وره .
 (۱۶) گودرز بن بیژن - ۱۰ وره وره .
 (۱۷) نرسی بن بیژن - ۱۱ وره .
 (۱۸) اردوان بن نرسی .

(۴) ساساني خاندان (۴۲۶ وره بادشاهي)

- (۱) اردشیر بن بابک - ۴۰ وره - ۲۲۶ عیسوي .
 (۲) شاپور بن اردشیر - ۳۰ وره - ۲۴۰ ع .
 (۳) هرمز بن شاپور - ۱ وره - ۲۷۱ ع .
 (۴) بهرام بن هرمز - ۳ وره - ۲۷۲ ع .
 (۵) بهرام بن بهرام - ۱۹ وره - ۲۷۶ ع .
 (۶) نرسی بن بهرام - ۹ وره - ۲۹۳ ع .
 (۷) هرمز بن نرسی - ۹ وره - ۳۰۳ ع .
 (۸) شاپور بن هرمز (ذوالکفاف) - ۷۰ وره - ۳۱۰ ع .
 شاپور بن شاپور - ۵ وره - ۳۸۵ ع .
 بهرام بن شاپور - ۱۲ وره - ۳۹۰ ع .

- (۱۱) یزد جرد ائیم۔ ۳۰ ورہ۔ ۴۰۴ ع۔
- (۱۲) بہرام بن یزد جرد (گور)۔ ۶۳ ورہ۔ ۴۲۰ ع۔
- (۱۳) یزد جرد بن بہرام۔ ۱۸ ورہ۔ ۴۳۸ ع۔
- (۱۴) هرمز بن یزد جرد۔ ۱ ورہ۔ ۴۳۹ ع۔
- (۱۵) فیروز بن یزد جرد۔ ۱۱ ورہ۔ ۴۵۸ ع۔
- (۱۶) بلاش بن فیروز۔ ۵ ورہ۔ ۴۸۴ ع۔
- (۱۷) قباد بن فیروز۔ ۴۳ ورہ۔ ۴۸۹ ع۔
- (۱۸) کسریٰ بن قباد (نوشیروان)۔ ۴۸ ورہ۔ ۴۵۳ ع۔
- (۱۹) هرمز بن نوشیروان۔ ۱۲ ورہ۔ ۵۷۹ ع۔
- (۲۰) خسرو بن هرمز (پرویز)۔ ۳۸ ورہ۔ ۵۹۱ ع۔
- (۲۱) قباد بن خسرو (شیرویز)۔ ۶ مہینہ۔ ۶۲۸ ع = ۷ ہ۔
- (۲۲) اردشیر بن شیرویز۔ ۶ مہینہ۔ ۶۲۸ ع = ۱۰ ہ۔
- (۲۳) شہریار بن فرائین (گراز)۔ ۱ ورہ۔ ۶۲۹ ع۔
- (۲۴) جوان شیر بن خسرو پرویز۔ ۱ ورہ۔ ۶۳۰ ع۔
- (۲۵) پوران دُخت بنت خسرو پرویز۔ ۶ مہینہ۔ ۶۳۱ ع۔
- (۲۶) فیروز یا جشیخہ۔
- (۲۷) آرزوی دُخت بنت خسرو پرویز۔ ۴ مہینہ۔ ۶۳۱ ع۔
- (۲۸) کسریٰ بن اردشیر۔
- (۲۹) فرخ زاد بن خسرو۔ ۱ مہینہ۔
- (۳۰) یزد جرد بن شہریار۔ ۲۰ ورہ۔ ۶۳۲ ع = ۲۰ ہ۔

پڙهندڙ نسل . پ ن

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ”اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لڙهندڙ نسل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:
انڌي ماءُ جڙيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ٻرندڙ، چُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪندڙ، پاڙي، ڪاڻو، پاڇوڪڙ، ڪاوڙيل ۽ وڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان انهن سڀني وچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪڍي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ٺاهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهڻ ۽ هِڪَ ٻئي کي گولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نسل (پَن) ڪا به تنظيم ناهي. اُن جو ڪو به صدر، عهديدار يا پايو وجهندڙ نه آهي. جيڪڏهن ڪو به شخص اهڙي دعويٰ ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو ڪوڙو آهي. نه ئي وري پَن جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو به ڪوڙو آهي.

جهڙيءَ طرح وڻن جا پَن ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڙهندڙ نسل وارا پَن به مختلف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اداس ۽ پڙهندڙ، ٻرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وڙهندڙ ۽ پڙهندڙ به ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پَن ڪا خصوصي ۽ تالي لڳل Exclusive Club نه آهي.

ڪوشش اها هوندي ته پَن جا سڀ ڪم ڪار سهڪاري ۽ رضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي ته ڪي ڪم اجرتي بنيادن تي به ٿين. اهڙي حالت ۾ پَن پاڻ هڪٻئي جي مدد ڪرڻ جي اصول هيٺ ڏي وٺ ڪندا ۽ غير تجارتي non-commercial رهندا. پَن پاران ڪتابن کي ڊجيٽائيز digitize ڪرڻ جي عمل مان ڪو به مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊجيٽائيز ڪرڻ کان پوءِ اهم مرحلو ورهائڻ distribution جو ٿيندو. اهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو ته ڀلي ڪمائي، رڳو پَن سان اُن جو ڪو به لاڳاپو نه هوندو.

پَن کي کليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي ته هو وَس پٽاندڙ وڌ
 کان وڌ ڪتاب خريد ڪري ڪتابن جي ليکڪن، ڇپائيندڙن ۽
 ڇاپيندڙن کي همٿائن. پر ساڳئي وقت علم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ
 کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪنهن به رڪاوٽ کي نه مڃن.
 شيخ اياز علم، ڄاڻ، سمجھ ۽ ڏاهپ کي گيت، بيت، سٽ،
 پُڪار سان تشبيهه ڏيندي انهن سڀني کي بمن، گولين ۽ بارود
 جي مد مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو ته:
 گيت به ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪرڻ ٿا.

... ..

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جڳ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇڻن ٿا؛
 ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي منجهه پهڙ ڇڻن ٿا؛

... ..

ڪالهه هيا جي **سُرخ گلن** جيئن، اڄڪلهه **نيلا پيلا** آهن؛
 گيت به ڄڻ گوريلا آهن.....

... ..

هي بيت اُٿي، هي بم- گولو،

جيڪي به ڪٽين، جيڪي به ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فرقُ نه آ، هي بيتُ به بم جو ساٿي آ،

جنهن رڻ ۾ رات ڪيا راڙا، تنهن هڏ ۽ چم جو ساٿي آ -

ان حساب سان اڻڄاڻائي کي پاڻ تي اهو سوچي مڙهڻ ته

”هاڻي ويڙهه ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نه

وڃايو“ نادانيءَ جي نشاني آهي.

پَنَ جو پڙهڻ عام ڪتابي ڪيڙن وانگر رڳو نصابي ڪتابن تائين محدود نه هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڍي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نسل جا پَنَ سڀني کي **ڇو، ڇا، ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بيان تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جواب ڳولڻ کي نه رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان به پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي ان سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون پاڪي پائي چيو ته ”منهنجا پاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ.“
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)